

ACADEMIA DE ȘTIINȚE A MOLDOVEI
INSTITUTUL DE ISTORIE

Cu titlu de manuscris
C.Z.U: 172:314.7(043.2)

ROȘCA MARIANA

CONFIGURAREA DIALOGULUI CULTURAL
ÎN SOCIETĂȚILE DE ADOPTIE A MIGRANȚILOR

631.05 – FILOSOFIE SOCIALĂ, ANTROPOLOGIE FILOSOFICĂ ȘI
FILOSOFIA CULTURII

Teză de doctor în filosofie

Conducător științific:

Ana PASCARU,
doctor habilitat în filosofie,
conferențiar cercetător

Autor:

Mariana ROȘCA

CHIȘINĂU, 2018

© Roşca Mariana, 2018

CUPRINS

ADNOTARE	6
LISTA ABREVIERILOR.....	9
INTRODUCERE	10
1. FUNDAMENTELE TEORETICO-METODOLOGICE ALE DIALOGULUI CULTURAL.....	19
1.1.Delimitări conceptuale în analiza dialogului cultural	19
1.2. Problematica dialogului cultural în societatea de adopție: aspecte social-filosofice	30
1.3. Aspecte metodologice ale studiului dialogului cultural.....	40
1.4. Concluzii la capitolul 1.....	49
2. DIMENSIUNEA DIALOGULUI CULTURAL ÎN REALITATEA MULTICULTURALĂ A SOCIETĂȚII DE ADOPTIE.....	50
2.1. Evoluția modelelor de analiză a realităților sociale multiculturale	50
2.2. Premisele configurării dialogului cultural în analiza critică a inter- și multiculturalismului.....	59
2.3. Componentele dialogului cultural în societatea de adopție	72
2.4. Concluzii la capitolul 2.....	82
3. REALITATEA DIALOGULUI CULTURAL AL MIGRANTULUI ÎN SOCIETATEA DE ADOPTIE.....	84
3.1.Variabile sociale ale migrației din Republica Moldova: provocări și oportunități.....	85
3.2. Dominantele dialogului cultural al migranților moldoveni în societatea de adopție	94
3.3. Modelul dialogului cultural în societățile de adopție: între identitate culturală și integrare socială ..	105
3.4. Concluzii la capitolul 3.....	117
CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI	119
BIBLIOGRAFIE.....	122
35 ANEXE	136
Anexa 1. Graficul metodologic al cercetării	136
Anexa 1.1. Formarea identității culturale a migrantului multiplu	137

Anexa 1.2. Elementele de baza ale metodologiei cercetării	138
Anexa 1.3. Metoda și etapele de colectare a datelor	139
Anexa 2. Ghidul cercetătorului	140
Anexa 3. Structura emigranților, în funcție de societatea de destinație	141
Anexa 3.1. Populația la recensămintele din anii 1989, 2004 și 2014.....	142
Anexa 3.2. Date despre persoanele participante la interviu prin metoda <i>istoria de viață</i>	143
Anexa 3.3. Profilul multiplu al eșantionului cercetării calitative.....	144
Anexa 3.4. Motivele care au stat la baza alegerii societății-gazdă.....	145
Anexa 3.5. Texte: „Limbile străine și apartenența”	146
Anexa 3.6. Texte: „Cetățenia”	147
Anexa 3.7. Texte: „Tradiții si Obiceiuri”	148
Anexa 3.8. Texte: „Cultura gastronomică”	149
Anexa 3.9. Texte: „Folclor”	150
Anexa 4. Emigranți plecați pentru a se stabili cu domiciliul permanent sau temporar în străinătate.....	151
Anexa 5. Transferuri de mijloace bănești din străinătate efectuate în favoarea persoanelor fizice în bază netă	152
Anexa 6. Veniturile disponibile medii lunare pe o persoană	153
Anexa 7. Frecvența implicării celor mai activi membri în dialogul on-line	154
Anexa 8. Dominantele dialogului on-line.....	155
Anexa 9. Principalele categorii de interes care prevalează în dialogul on line al migranților Moldoveni .	156
Anexa 10. Dominantele dialogului on-line al migranților.....	157
Anexa 11. Indicatorii categoriei Cultura	158
Anexa 12. Texte: „Informații utile despre diverse evenimente culturale”	159
Anexa 13. Texte: „Sărbători tradiționale și serbări atât ale societății de adopție, cât și a celei de origine”	160
Anexa 14. Texte: „Tradițiile culturale”	161
Anexa 15. Indicatorii categoriei Educație	162
Anexa 16. Texte: „Discursuri din dialogul on line al migranților privind educatia”	163

Anexa 17. Indicatorii categoriilor Acte și Alegeri	164
Anexa 18. Texte:„Fragmente ale dialogului on line al migranților privind perfectarea actelor”	165
Anexa 19. Texte:„Fragmente ale dialogului on line al migranților privind domeniul electoral”	166
Anexa 20. Indicatorii categoriei Familia	167
Anexa 21. Texte:„Fragmente ale dialogului on line al migranților privind alte subiecte de interes”	168
Anexa 22. Indicatorii categoriei Limba.....	169
Anexa 23. Texte:„Fragmente ale dialogului on line al migranților privind educatia”	170
DECLARAȚIA PRIVIND ASUMAREA RĂSPUNDERII.....	171
CURRICULUM VITAE	172

ADNOTARE

ROȘCA Mariana. *Configurarea dialogului cultural în societățile de adopție a migranților.* Teză de doctor în filosofie. Chișinău, 2018.

Structura tezei cuprinde: *Introducere*, trei *Capitole*, *Concluzii generale și recomandări*, *Bibliografie* din 191 titluri, 35 anexe, 122 de pagini de text de bază. Rezultatele obținute sunt publicate în 16 lucrări științifice.

Cuvinte-cheie: societate de adopție, dialog cultural, migrant multiplu, identitate culturală, integrare socială, comunitate discursivă.

Domeniul de studiu: filosofie socială

Scopul tezei rezidă în identificarea căilor ce facilitează configurarea dialogului cultural în societățile de adopție a migranților în vederea determinării oportunităților ce înlesnesc integrarea socială a migranților și constituirea identității culturale a acestora. Pentru realizarea scopului în cauză au fost formulate următoarele **obiective:** fundamentarea teoretico-metodologică a dialogului cultural în contextul migrației contemporane; integrarea problematologică a dialogului cultural din perspectiva filosofiei sociale; investigarea caracterului instrumental al conceptelor operaționale privind dialogul cultural în societatea de adopție a migranților; determinarea premiselor ce alimentează configurarea dialogului cultural; evidențierea tematicii dominante în dialogul cultural al comunităților discursive ale migranților; identificarea dimensiunilor dialogului cultural al migranților în societatea de adopție; demonstrarea necesității teoretico-practice a dialogului cultural actual în societatea de adopție; elaborarea modelului de transformare a migrantului prin intermediul dialogului cultural.

Noutatea și originalitatea științifică a rezultatelor obținute rezidă în realizarea unei analize ample privind configurarea dialogului cultural al migranților multipli în societatea de adopție, prin identificarea premiselor și factorilor ce au contribuit la configurarea acestuia și argumentarea relevanței aplicative a abordării complexe și interdisciplinare a cercetării temei date. Originalitatea tezei constă în combinarea metodelor filosofice și general-științifice cu metodele contemporane de analiză calitativă *NVivo* și *Atlas.ti*. Suplimentar, este introdus conceptul: migrant multiplu în calitate de realitate socială contemporană emergentă.

Problema științifică importantă soluționată în domeniul filosofiei sociale constă în fundamentarea dominantelor dialogului cultural în societatea de adopție (integrare socială, identitate culturală), ceea ce a contribuit la identificarea și elucidarea premiselor și dimensiunilor ce facilitează configurarea acestuia, în vederea identificării soluțiilor de eficientizare a dialogului cultural dintre migranți și membrii societății de adopție, pornind de la particularitățile proceselor migraționale din Republica Moldova.

Semnificația teoretică a lucrării rezidă în identificarea unei dimensiuni distincte și noi în cadrul filosofiei sociale – dialogul cultural în societatea de adopție.

Valoarea aplicativă a lucrării constă în identificarea și fundamentarea dialogului cultural în cadrul elaborării unui model de dialog cultural care influențează integrarea socială și identitatea culturală a migranților multipli în realitatea socială a societății de adopție.

Implementarea rezultatelor cercetării s-a efectuat prin examinarea și aprobarea acestora atât din punct de vedere științific, în cadrul I.I. al AȘM, cât și practic, în cadrul activității profesionale la BRD. Totodată, rezultatele au fost reflectate în comunicări prezentate la conferințe naționale și internaționale și pot fi utilizate în procesul didactic al instituțiilor de învățământ superior, în cadrul activității instituțiilor statale, în vederea elaborării strategiilor de dezvoltare, a planurilor de acțiuni, a programelor și proiectelor ce țin de problematica dialogului cultural al migranților în cadrul societăților de adopție.

АННОТАЦИЯ

РОШКА Марианна. *Построение межкультурного диалога в обществах, принимающих мигрантов.* Диссертация на соискание ученой степени доктора философии. Кишинэу, 2018.

Структура диссертации: *Введение, три Главы, Общие выводы и рекомендации, Библиография* из 191 наименований, 35 приложений, 122 страниц основного текста. Полученные результаты были опубликованы в 16 научных работах.

Ключевые слова: принимающее общество, межкультурный диалог, многократный мигрант, культурная идентичность, социальная интеграция, *дискурсивное сообщество*.

Область исследования: социальная философия.

Цель диссертации заключается в выявлении путей, способствующих построению диалога с мигрантами в принимающих обществах для определения возможностей, упрощающих социальную интеграцию и формирование культурной идентичности мигрантов. Для достижения поставленной цели были обозначены следующие **задачи:** теоретико-методологическое обоснование межкультурного диалога в контексте современной миграции; интеграция проблематики диалога культур с точки зрения социальной философии; исследование инструментального характера оперативных понятий касательно межкультурного диалога в принимающих мигрантов обществах; раскрытие предпосылок, способствующих налаживанию диалога культур; выявление доминирующей тематики в диалоге культур между дискурсивными сообществами мигрантов; определение масштабов межкультурного диалога с мигрантами в принимающем обществе; обоснование теоретико-практической необходимости исследования современного диалога культур в принимающем обществе; разработка модели трансформации мигрантов посредством межкультурного диалога.

Научная новизна и оригинальность полученных результатов заключается в реализации масштабного анализа проблемы построения межкультурного диалога с многократными мигрантами в принимающем обществе посредством выявления предпосылок и факторов, способствующих конфигурации данного диалога и обоснованию прикладной значимости комплексного междисциплинарного подхода к исследованию данной тематики. Оригинальность диссертации состоит в сочетании философских и общенаучных приемов с современными методами качественного анализа Atlas.ti и NVivo. Кроме этого, вводится понятие многократного мигранта, отражающего возникновение современной социальной реальности.

Важная научная проблема, решенная в области социальной философии, состоит в научном обосновании доминантных составляющих межкультурного диалога в принимающем обществе, что определило установление и освещение как предпосылок, так и факторов, способствующих его построению, с целью идентификации решений, направленных на повышение эффективности межкультурного диалога между мигрантами и членами принимающего общества, исходя из особенностей миграционных процессов в Республике Молдова.

Теоретическая значимость работы заключается в выявлении отдельной новой составляющей социальной философии – межкультурного диалога в принимающем обществе.

Практическая значимость работы выражается в раскрытии и обосновании диалога культур в рамках разработки модели межкультурного диалога, которая повлияет на социальную интеграцию и культурную идентичность многократных мигрантов в социальных условиях принимающего общества.

Результаты исследования внедрялись посредством их обсуждения и утверждения на заседаниях И.И. АНМ, а также в рамках профессиональной деятельности в БСД (BRD). Кроме того, результаты исследования были представлены в докладах в рамках национальных и международных конференций и могут быть использованы в ходе учебного процесса в высших учебных заведениях, в работе государственных учреждений для разработки стратегий развития, планов действий, программ и проектов, касающихся проблем межкультурного диалога с мигрантами в принимающих обществах.

ANNOTATION

ROSCA Mariana. The configuration of the cultural dialogue in migrant hosting societies.

The doctor thesis in philosophy. Chisinau, 2018.

The structure of the thesis: *Introduction, three Chapters, General conclusions and recommendations, Bibliography* of 191 titles, 35 annexes, 122 pages of the main text. The attained results are published in 16 scientific works.

Keywords: hosting society, cultural dialogue, multiple migrants, cultural identity, social integration, discursive community.

Field of research: social philosophy

The main aim is to identify the ways that facilitate configuration of the dialogue in migrants' hosting societies, in order to identify the opportunities that facilitate their social integration and their cultural identity formation. To achieve this goal, the following **objectives** were established: to identify the theoretical and methodological background of the cultural dialogue in contemporary migration; define the dialogue integration' difficulties in terms of social philosophy; analyze the instruments of the operational cultural dialogue concept in migrants' hosting countries; highlight the premises of cultural dialogue configuration; identify the cultural dialogue dimensions in migrants' hosting society; advocate the need to study the current theoretical and practical aspects of cultural dialogue in migrants' hosting society; develop a model of migrants' transformation through cultural dialogue.

The originality and innovation of the research consist in a vast analysis of the cultural dialogue of multiple migrants in hosting societies, through the identification of the premises and factors that influence its configuration and arguing for its' practical application of the complex and interdisciplinary research topic. The originality of the thesis lays in the combination of common philosophical and general-scientific research methods in parallel with the contemporary qualitative research methods: NVivo and Atlas.ti. Additionally, the concept of multiple migrants it is introduced that represent the emergent contemporary social reality.

The important scientific problem addressed in the area of social philosophy is to scientifically found the spheres of cultural dialogue inside hosting society, in order to elucidate the premises and the dimensions that facilitate its establishment, with the result to identify solutions aimed at making the cultural dialogue between migrants and the members of the hosting society more efficient, starting from the peculiarities of migration processes from R.M., and demonstrating the theoretical importance and applicative value of studying the specificity of the cultural dialogue in hosting society for the scientific value of the contemporary social reality.

The theoretical significance of the thesis consists in the identification of a new and distinctive dimension of cultural dialogue in the hosting societies in the field of social philosophy.

The practical value of the study consists in identifying and developing a model of cultural dialogue, which influences the social integration and cultural identity of the migrants in the hosting society.

The research results were examined and approved in scientific meetings of the I.H. of the ASM as well as had a practical implementation during the professional work at BRD. Additionally, the research results were presented during various national and international seminars and conferences, being relevant for teaching in higher education institutions, for the state bodies in the development of strategies, action plans, programs and projects that deal with the cultural dialogue of migrants in the hosting societies.

LISTA ABREVIERILOR

AȘM - Academia de Științe a Moldovei
BMA - Biroul Migrație și Azil
BNS - Biroul Național de Statistică
BRD - Biroul pentru Relații cu Diaspora
CSI - Comunitatea Statelor Independente
DPF - Departamentul Poliției de Frontieră
EUBAM - Misiunea Uniunii Europene privind cooperarea la frontieră
II – Institutul de Istorie
ÎMM - Întreprinderi Mici și Mijlocii
KNOMAD - Global Knowledge partnership on Migration and Development (Parteneriatul Global de cunoștințe în privința migrației și dezvoltării)
MID - Mobilities for innovation and Development, Erasmus Mundus Action 2 (Mobilitate pentru inovație și dezvoltare)
OECD - Organizația de Cooperare Economică și Dezvoltare
OIM - Organizația Internațională a Migrației
ONU - Organizația Națiunilor Unite
PA - Plan de acțiuni
PARE 1+1 - Programul de atragere a remitențelor în economie
PICMD - Coerența instituțională și a Politicilor din domeniul Migrației și Dezvoltării
PM - Parteneriatul de Mobilitate
PME - Profilul Migrațional Extins
PNAET - Programul național de abilitare economica a tinerilor
RM - Republica Moldova
SDC - Swiss Cooperation Office
TFU - Trafic de ființe umane
TFUE - Tratatul privind funcționarea Uniunii Europene
UE - Uniunea Europeană

INTRODUCERE

Actualitatea și importanța problemei abordate. Problemele majore cu care se confruntă societatea rămân a fi obiect de interes pentru filosofia socială. Cu atât mai mult că oportunitățile societății bazate pe cunoaștere deschid orizonturi nebănuite, iar frontierele de altădată ale societății nu mai reprezintă siguranța de odinioară. Au loc modificări și transformări ale ființei umane, ale identității acesteia și ale relațiilor cu ceilalți membri ai societății. Schimbările majore din mediul sociocultural actual fac ca existența omului contemporan să devină din ce în ce mai diversă. Această diversitate socioculturală a devenit o condiție și o caracteristică fundamentală a contemporaneității.

Situația în cauză a fost influențată, în primul rând, de fenomenul migrațional care a luat amploare în ultimele decenii. În al doilea rând, această normalitate culturală este alimentată și de dorința unor minorități de a avea o identitate culturală distinctă, de efectele culturale ale globalizării, de creșterea interdependențelor dintre toate regiunile globului, de dezvoltarea rapidă a tehnologiilor informaționale și a comunicării mediatice, și, nu în ultimul rând, de oportunitățile societății bazate pe cunoaștere, care înseamnă o accesibilitate nemaiîntâlnită la informația mediatică și științifică pentru toți membrii societății, indiferent de nivelul lor de educație. Astfel, din ce în ce mai des, universul sociouman există într-o normalitate „multiculturală”, în care indivizii sunt nevoiți să gestioneze afilieri multiple.

Această realitate solicită o abordare care extinde arealul domeniului de cercetare și oferă o viziune comprehensivă asupra problemelor apărute. În linii mari, o atare abordare poate fi oferită de filosofia socială, „cu atât mai mult, cu cât istoria cunoașterii ne demonstrează că aceeași problemă poate fi tratată fie ca una filosofică, fie ca una științifică, sau în ambele modalități în același timp” [9]. Așadar, considerăm că abordarea dialogului cultural prin prisma filosofiei sociale asigură cercetarea lui exhaustivă, scoate în relief interacțiunile, interdependențele, dar și caracterul inter- și multidisciplinar. Mai mult ca atât, cadrul filosofiei sociale ajută a conștientiza consecințele ample și grave pentru societățile de adopție a migranților în lipsa unui dialog cultural eficient.

În această ordine de idei, interesul științific în cercetarea și analiza temei vizate este ghidat de schimbările majore ce însoțesc fenomenul migrației, care va continua să crească și să se intensifice în viitor, creștere determinată de crizele socioeconomice, sociopolitice, socioecologice și de conflictele militare care au creat premise favorabile și au forțat o parte din membrii mai multor societăți să emigreze din țara de origine, uneori de câteva ori pe parcursul vieții. În contextul acestor emigrări duble, triple sau multiple se fundamentează importanța și necesitatea elaborării prezentei

lucrări, în care sunt elucidate căile de configurare a dialogului cultural în societățile de adopție a migranților multipli. De fapt, în condițiile unui fenomen migrațional global, nici o societate nu mai există izolat și, drept consecință, nu mai este „pură”. Aceasta, de cele mai multe ori, reprezintă un ansamblu de diferite grupuri sociale, etnice etc. ce sunt exponenți ai unor medii socioculturale distincte. Din aceste considerente, societatea contemporană este asemănătoare unui *mozaic cultural* [85], [63], [75] care înglobează membri ai diverselor culturi. În același timp, odată cu intensificarea migrației la nivel global, se observă o amplificare a tensiunilor, neînțelegerilor și conflictelor, precum și a dificultăților de comunicare atât în interiorul propriului mediu cultural, cât și în exterior, cu reprezentanții altor culturi. De fapt, una din provocările majore ale viitorului este profilarea unui dialog dintre culturi, capabil să echilibreze unitatea și solidaritatea cu toleranța și diversitatea și să spulbere orice fobie legată de noile realități sociale. În acest sens, dialogul cultural reprezintă esența cercetării, deoarece prin intermediul acestuia migrantul, în calitate de reprezentant al unei culturi (de origine), relaționează cu membrii societății de adopție (deci cu reprezentanții altei culturi), fiind influențat de către aceștia. Totodată, migrantul influențează societatea de adopție prin valențele culturale ale societății de origine.

În urma crizei economice din societățile UE, migrații din RM înregistrează emigrări multiple. Odată cu pierderea locului de muncă într-o anumită societate de adopție sau fiind informat asupra unor condiții mai bune într-o altă societate, migrantul care deține cetățenia primei societăți emigrează într-o altă societate de adopție. Acest segment de emigranți, interpretați ca „migranți multipli”, constituie grupul de interes în cadrul prezentei cercetări, deoarece aceștia manifestă o caracteristică comună și pentru alte realități socioculturale. Analiza migranților multipli prin prisma dialogului cultural al acestora cu membrii societății de adopție se consideră importantă și de actualitate, fiindcă ei reprezintă un fenomen emergent al societății contemporane și vor reprezenta caracteristica principală a fenomenului migrației de mâine.

Descrierea situației în domeniul de cercetare și identificarea problemelor supuse investigațiilor. Dat fiind caracterul inter- și multidisciplinar al studiului fenomenului migrației, precum și actualitatea acestuia pentru RM, se remarcă un interes permanent față de subiectele ce însoțesc direct sau tangențial această problemă a realității contemporane. În consecință, au fost identificate cercetări ale autorilor V. Moșneaga, V. Moraru, Gh. Rusnac, V. Țurcan [110], orientate spre analiza migrației în calitate de fenomen, studii axate pe dimensiunea socioeconomică, realizate de J.R. Hicks [74], J.R. Harris [72], J.M. Cypher [49], O. Stark [168], sau cea sociopolitică,

elaborate de J. Mincer [101], cercetări sociologice, întreprinse de D. Cheianu-Andrei [41], și sociodemografice [110], [42], semnate de Gh. Paladi, O. Gagauz, V.Sainsus, C. Matei [116]. Majoritatea acestor studii încearcă să identifice cauzele migrației oamenilor și factorii ce influențează decizia lor de a emigra sau să prezinte consecințele migrației din perspectiva domeniilor de referință (de ex., economie, științe politice, demografie, sociologie, statistică etc.). Mai recent, pentru realitatea din Republica Moldova a fost inițiată o serie de cercetări, efectuate de N. Zwager [191], ce se axează pe analiza fenomenului migrațional din perspectiva contribuției migranților la dezvoltarea societății de origine. Contrar interesului pentru studii sociopolitice și socioeconomice, atât a realității din societatea de origine, cât și a celei din cadrul societăților de adopție, mai mulți autori sunt preocupați de legătura strânsă dintre cultură și migrație, realizată prin intermediul *comunicării interculturale* – E.T.Hall [70], A.Garcia Martinez [62] – și *multiculturalismului* – W. Kymlicka [91], P. Theobald [176], K. Peter [130], [85], A. Boskovic [27], Y. Dadoo [51], C.A. Torres [181], W.W. Isajiw [79], [75], H. Cotter [46], E.B. Tylor [185] –, argumentându-se importanța majoră a dialogului în abordarea problemelor fenomenului migrațional.

În context național, problemele societății contemporane aflate în tranziție și dominate de crize sociopolitice și de migrații masive este o temă de interes major pentru V. Juc [83], V. Moraru [105] și L. Braga [31], colaboratori ai Institutului de Cercetări Politice și Juridice din cadrul AȘM. Procesele ce determină tematizarea filosofică actuală sunt cercetate de V. Capcelea [38] în calitate de teme actuale ale filosofiei. De asemenea, cercetători, precum A. Pascaru [119] și L. Troianowski [184], tratează specificul societății contemporane, condiționarea valorilor în societate, interdependențele dintre realități, precum și cooperarea dintre societăți și constituirea comunităților multiculturale. E. Saharneau, doctor habilitat în filosofie, [157] propune abordări complexe ale valorilor și procesului istoric, ale specificului societății actuale. În studiile autorului D. Căldare [36], sunt elucidate un șir de subiecte legate de moștenirea cultural-istorică și de caracteristica valorilor spiritual-morale. Problema unității și diversității umane, a culturii, etniei este pusă în discuție de S. Coandă [44], iar analiza unor valențe ale societății bazate pe cunoaștere se regăsește în cercetările, realizate de V. Țapoc [186], A. Pascaru [121] și M. Roșca [151], [39], Gr. Vasilescu [187].

Odată cu extinderea fără precedent a societății bazate pe cunoaștere, în mediul academic a apărut o altă dimensiune de dialog care este din ce în ce mai des în vizorul cercetătorilor, și anume – spațiul on-line și comunitățile discursive. Astfel, Astfel, există o serie de cercetări ale savanților M.Boyd [30], M. Spittel [167], D.T. Gurak [66], M.S.Blinova [43], în care se studiază rolul rețelelor

sociale în procesul migrației, iar în cele semnate de R.Jennissen [80], T. Morozova [107], M. Klupt [87] – cel al capitalului social. Cu toate acestea însă, putem constata că analiza dialogului cultural în cadrul realităților societății de adopție a fost realizată la un nivel nesemnificativ. Printre motivele acestei stări de lucruri se consideră faptul că dialogul cultural este un domeniu de cercetare complex, care solicită o abordare cel puțin interdisciplinară datorită faptului că îmbină dialogul / comunicarea cu cultura, concepte ce aparțin unor sfere distincte. Alte domenii, cum ar fi cel al filosofiei sociale însă, nu au reușit să se impună – fie din cauza conștientizării insuficiente a necesității de a cerceta complexitatea dialogului cultural în realitatea societății de adopție, fie din alte motive.

Amplificarea, la nivel global, a conflictelor culturale în realitatea societăților de adopție demonstrează importanța și necesitatea stringentă a inițierii unor studii științifice privind dialogul cultural, în vederea identificării căilor ce ar facilita acest dialog și ar reduce conflictele culturale, precum și a determinării premiselor unui dialog constructiv dintre diferite colectivități culturale.

Problemele principale de cercetare înaintate cu titlul de ipoteze de lucru sunt:

1. Migrația în calitate de fenomen dominant în lumea contemporană a creat contexte socioculturale distincte (un mozaic cultural – o pluralitate multiculturală), în care, la fel ca în legenda despre Turnul Babel, datorită amestecului de grupuri sociale, limbi, culturi, religii etc., se atestă conflicte din ce în ce mai profunde. În baza acestei realități sociale a lumii contemporane, se înaintează ipoteza că problema de bază a respectivelor conflicte și neînțelegeri dintre reprezentanții diferitor culturi este dialogul cultural eșuat. Aceasta se întâmplă din cauza că orice societate este, prioritar, o entitate culturală. Respectiv, este necesar de a scoate în evidență noțiunea de *apartenență culturală* pentru a putea determina identitatea culturală a migrantului, schimbările și transformările suportate de acesta pe parcursul migrației, precum și pierderile și/sau achizițiile acestuia în calitate de membru cu drepturi depline sau parțiale al societății de adopție.
2. O altă ipoteză a cercetării se referă la integrarea socială a migrantului în societatea de adopție. Se consideră că, în general, cu cât migrantul este mai mult expus influențelor din partea diverselor culturi, cu atât mai ușor acesta se integrează social și este mai deschis spre noi interacțiuni și relații.
3. A treia ipoteză a cercetării ține de faptul că migrantul este supus unor schimbări substanțiale la nivel de identitate. Se presupune că apare și se dezvoltă o identitate culturală care cuprinde componente ale diferitor culturi (a societății de origine, dar și a societăților de adopție a migrantului) sau, altfel spus, apare o identitate culturală hibridă, care cuprinde diverse elemente aparținând diferitor culturi, experimentate și trăite de migrantul multiplu în realități socioculturale distincte.

Totodată, pornind de la acest fapt, putem să vorbim despre o pluri-apartenență culturală. Astfel, prezențele culturale, ce aparțin mai multor culturi într-un singur univers uman, contribuie la configurarea unui dialog pozitiv și mai eficient în cadrul societății de adopție.

Scopul tezei rezidă în identificarea căilor ce facilitează configurarea dialogului cultural în societățile de adopție a migranților, în vederea determinării oportunităților ce înlesnesc integrarea socială a migranților și constituirea identității culturale a acestora. Pentru realizarea scopului în cauză au fost formulate următoarele **obiective**: 1) fundamentarea teoretico-metodologică a dialogului cultural în contextul migrației contemporane; 2) integrarea problematologică a dialogului cultural din perspectiva filosofiei sociale; 3) investigarea caracterului instrumental al conceptelor operaționale privind dialogul cultural în societatea de adopție a migranților; 4) determinarea premiselor ce alimentează configurarea dialogului cultural; 5) evidențierea tematicii dominante în dialogul cultural al comunităților discursive ale migranților; 6) identificarea dimensiunilor dialogului cultural al migranților în societatea de adopție; 7) demonstrarea necesității teoretico-practice a dialogului cultural actual în societatea de adopție; 8) elaborarea modelului de transformare a migrantului prin intermediul dialogului cultural.

Metodologia cercetării științifice. Cercetarea realizată s-a axat pe valorificarea metodologiei de cercetare a științelor sociale, reprezentând un domeniu de cunoaștere care explică modalitățile de aplicare a organonului metodologic în cercetarea științifică, pentru a cultiva cunoștințe noi în domeniu. Astfel, am optat pentru înțelegerea ciclului metodologic de cercetare a dialogului cultural în societatea de adopție, prin interacțiunea „problemă–ipoteză–testare”, asumându-ne implementarea conținutului fiecărei etape de cercetare științifică. Investigațiile efectuate în baza lucrărilor publicate au reliefat aplicarea metodelor filosofice de cercetare, care oferă un amplu sistem de principii universale, utilizate „la pachet” cu alte metode general-științifice care au fost folosite la elaborarea obiectivelor cercetării și fundamentarea acestora: *metoda dialectică* a contribuit la analiza configurării dialogului cultural în dinamică, prin prisma identității culturale și integrării sociale a migranților în cadrul societăților de adopție, atât pe orizontală, în diverse societăți de adopție, cât și pe verticală, prin identificarea diferitor influențe culturale; *metoda sinergetică* a determinat scoaterea în evidență a componentelor dialogului cultural, contribuind la analiza acestuia prin prisma conexiunilor între elementele structurale și asigurând o explicare și o înțelegere mai profundă a caracterului dialogului cultural în cadrul societăților de adopție a migranților, a procesului de configurare a dialogului cultural, reflectând tendințele și perspectivele contemporane.

În vederea asigurării caracterului aplicativ al lucrării, a fost necesar a aplica *metoda calitativă* de analiză și interpretare a datelor. Totodată, pentru realizarea cercetării în cauză, au fost utilizate metode contemporane de analiză, cum sunt *Atlas.ti* și *Nvivo*, care au coplețat arsenalul metodologic folosit în elaborarea prezentului studiu. Acest organon metodologic a facilitat desemnarea paradigmei inter- și multidisciplinare și, deopotrivă, a contribuit la structurarea și aprofundarea cercetării, inclusiv la formularea concluziilor și recomandărilor. Explorarea subiectelor enunțate a fost realizată și prin aplicarea altor *metode instrumentale* de cercetare științifică, ce se înscriu în cadrul demersului post-pozitivist care permite împrumutul de metode de cercetare de la alte domenii. Împrumutată din sociologie, iar, mai nou, aplicată și în filosofia socială, metoda *istoria vieții*, prin *tehnica interviului*, a permis să fie formulat și conturat modelul dialogului cultural al migrantului multiplu în societatea de adopție. Prin metoda *studiul de caz* s-au studiat realitățile complexe ale migrantilor multipli în societatea de adopție, dialogul on-line al migranților, ceea ce a ajutat la elaborarea modelului de transformare a migrantului prin intermediul dialogului cultural.

Investigațiile au fost realizate și prin aplicarea mai multor metode general-științifice la elucidarea diferitor aspecte ale problemei studiate: *metoda structural-funcțională* a asigurat o cercetare de ansamblu a dialogului cultural în cadrul societății de adopție prin analiza structurală a dialogului migranților în spațiul on-line, reliefând elementele definitorii ale dialogului cultural al acestora; *metoda comparativă* a permis să supunem analizei subiectele abordate prin corelația general – particular, cu scopul de a stabili trăsăturile comune în dialogul diferitor migranți multipli și a elucidă aspectele specifice, a identifica repetabilitatea și a specifica unicitatea dialogului cultural al migranților în cadrul societăților de adopție; *metoda behavioristică* a oferit posibilitatea de a examina atitudinea migranților multipli față de totalitatea dialogurilor culturale, monitorizându-se transformările identitare suferite și noile identități culturale achiziționate, elucidându-se pierderile suferite și achizițiile culturale de care au beneficiat prin intermediul dialogului cultural; *metoda istoriografică* a fost utilizată pentru valorificarea și analiza celor mai reprezentative elaborări monografice, culegeri de materiale și articole, care se referă la tema abordată, fiind utile pentru cunoașterea, explicarea și înțelegerea configurării dialogului cultural. Tabloul investigațiilor realizate este completat prin *analiză și sinteză, inducție și deducție, interpretare și fenomenologie* care au avut rolul de a pune în lumină problemele supuse cercetării, precum și unele metodologii particulare de cercetare privind configurarea dialogului cultural.

Noutatea științifică a tezei rezidă în: 1) sistematizarea și evaluarea cercetărilor efectuate în domeniu până la momentul actual; 2) identificarea unor noi dimensiuni de abordare a societății contemporane prin raportare la fenomenul migrației (societate de adopție); 3) argumentarea rolului influențelor mediului sociocultural asupra identității migrantului; 4) demonstrarea apariției unor noi forme de migrație (migrație multiplă); 5) introducerea unor concepte noi în tratarea problemei migrației (*mozaic cultural, comunități discursive, dialog cultural, societate de adopție*); 6) relevarea premiselor ce au determinat configurarea dialogului cultural al migrantului în societatea de adopție; 7) identificarea dimensiunilor ce au contribuit la configurarea dialogului cultural; 8) demonstrarea utilității pragmatice a cercetării dialogului cultural.

Problema științifică importantă soluționată în domeniul filosofiei sociale constă în fundamentarea dominantelor dialogului cultural în societatea de adopție (integrare socială, identitate culturală), ceea ce a contribuit la identificarea și elucidarea premiselor și dimensiunilor ce facilitează configurarea acestuia, în vederea identificării soluțiilor de eficientizare a dialogului cultural dintre migranți și membrii societății de adopție, pornind de la particularitățile proceselor migraționale din Republica Moldova.

Importanța teoretică a lucrării se relevă în: 1) cercetarea schimbărilor suportate de societățile contemporane; 2) identificarea unui nou profil al migrantului contemporan; 3) abordarea sistemică a factorilor ce contribuie la integrarea socială a acestuia; 4) descrierea modului în care a evoluat și s-a cristalizat dialogul cultural; 5) analiza diferitor forme de manifestare a dialogului cultural; 6) abordarea fenomenului migrației din perspectiva dialogului cultural; 7) identificarea căilor ce facilitează configurarea dialogului cultural; 8) demonstrarea relevanței criteriului spațio-temporal în practica dialogului.

Valoarea aplicativă a lucrării. Cercetarea migrației este un subiect ce a trezit interesul savanților din cele mai diverse domenii științifice. Spre deosebire de abordările anterioare, în prezenta teză a fost realizat, din perspectiva filosofiei sociale, un studiu cu o pronunțată dimensiune pragmatică, care este centrat pe ființa umană complexă (migrant multiplu), ca actor principal în acest proces. Astfel, rezultatele cercetării pun în valoare dimensiuni importante ale ființei umane, printre care *dialogul cultural*, studiat prin prisma identității culturale și integrării sociale. Dimensiunile vizate reliefează interesele și preocupările migranților în realitățile sociale ale societății de adopție, dar și necesitatea de elaborare a noi cercetări și politici în acest domeniu. Din punctul de vedere al implementării, rezultatele înregistrate pot fi utilizate în elaborarea politicilor,

strategiilor naționale, a planurilor de acțiuni și programelor, precum și a proiectelor de cooperare și colaborare, în vederea integrării sociale cât mai bune a migranților, a valorificării potențialului lor.

Aprobarea rezultatelor a îmbinat aspectul academic cu cel practic - guvernamental. Din perspectiva academică, teza a fost elaborată, discutată și aprobată la Sectorul Filosofie al Institutului de Istorie al Academiei de Științe a Moldovei. Ideile, concluziile și recomandările formulate în lucrare au fost prezentate în cadrul unor conferințe științifice internaționale și naționale: Conferința științifică cu participare internațională „Filosofia și perspectiva umană”, edițiile 2013, 2014, 2015, 2016, 2017; Conferința științifică internațională a doctoranzilor „Tendințe contemporane ale dezvoltării științei: viziuni ale tinerilor cercetători”, edițiile 2014, 2015, 2016; au fost validate, de asemenea, în cadrul proiectelor de cercetare instituționale ale Institutului de Istorie al Academiei de Științe a Moldovei „Descentralizarea axiologică în societatea bazată pe cunoaștere”, 2011-2014, „Integrarea tradițiilor filosofiei contemporane în societatea bazată pe cunoaștere”, 2015-2018 și alproiectului „MID - Mobilities for innovation and Development” ale Universitatii Deusto, Spania, 2015-2016; în cadrul Conferinței anuale a Rețelei Europene pe Migrație, 2013; precum și în mai multe articole, publicate în reviste și culegeri științifice internaționale și naționale.

În ceea ce privește aprobarea practică sau guvernamentală a rezultatelor, menționăm că, activând în cadrul BRD, am participat la planificarea, elaborarea și implementarea politicilor publice în domeniul migrației și diasporei; la planificarea și implementarea programelor și inițiativelor în scopul protejării drepturilor diasporei moldovenești, al păstrării culturii și identității, precum și al antrenării acesteia în dezvoltarea societății de origine, pentru susținerea diasporei, consolidarea societății civile din diasporă etc. Astfel, rezultatele cercetării au fost aprobate în cadrul activității de coordonare a politicii de stat în domeniul relațiilor cu diaspora și de elaborare a Strategiei naționale „Diaspora-2025” și a Planului de acțiuni pentru anii 2016-2018 privind implementarea acesteia, dar și în proiectul Băncii Mondiale „KNOMAD-Global Knowledge partnership on Migration and Development”, în proiectul OECD pentru Competitivitate în Eurasia „Investment and Competitiveness in Central Asia”; în proiectul OIM „Migrație și Dezvoltare”; în proiectul SDC „Diaspora Engagment Hub”. Principalele proiecte de acte normative, pentru care au fost înaintate propuneri pertinente de îmbunătățire sunt: Strategia pentru protecția copilului și familiei din RM; Proiectul acordurilor-tip privind migrația circulară a lucrătorilor în domeniul sănătății; Proiectul acordului CSI în vederea asigurării obligatorii de sănătate a lucrătorilor migranți; Proiectul planului de acțiuni pentru reîntoarcerea cetățenilor moldoveni de peste hotare și elaborarea politicii publice în

acest domeniu; Proiectul planului național de prevenire și combatere a traficului de ființe umane pentru anii 2014-2016.

Sumarul compartimentelor tezei. Lucrarea este formată din *Introducere*, trei *Capitole*, *Concluzii generale și recomandări*, *Bibliografie* și *Anexe*.

În compartimentul întâi, *Fundamentele teoretico-metodologice ale dialogului cultural*, este consacrat analizei studiilor, a cadrului metodologic de abordare a dialogului, a culturii și migrației, elaborat în științele sociale și umanitare moderne. Asumpția acestui compartiment constă în stabilirea concepțiilor ce au servit drept bază teoretico-metodologică pentru o definiție a dialogului cultural prin prisma celor două dimensiuni identificate: de *identitate culturală* și de *integrare socială*. Totodată, în cadrul acestui capitol a fost elucidat specificul și particularitățile dialogului cultural al migrantului prin prisma relației cu membrii societății de adopție, identificându-se dialogul drept element al schimbării ce are loc la nivelul identității sale culturale și al mecanismului de integrare socială a acestuia.

Prerogativa celui de-al doilea compartiment, *Dimensiunea dialogului cultural în realitatea multiculturală a societății de adopție*, este sinteza teoriilor asupra migrației și dialogului cultural în filosofia contemporană. Rezonanța acestor teorii a fost scoasă în evidență în cele mai relevante studii și lucrări privind cercetarea dialogului cultural în societatea de adopție. Conținutul subcapitolelor elucidează analiza realităților sociale multiculturale și identifică premisele dialogului cultural și ale componentelor acestuia în societatea de adopție. Se demonstrează că, în definitiv, calitatea dialogului cultural este direct proporțională cu influențele culturale suportate de migrantul multiplu în realități sociale și culturale diferite.

Partea finală a lucrării, *Realitatea dialogului cultural al migrantului în societatea de adopție*, se caracterizează printr-un vădit caracter aplicativ, concretizând tema cercetării științifice și înglobând efortul de identificare a unui dialog cultural pozitiv. Prin evocarea argumentelor de rigoare este demonstrat faptul că migranții multipli, pe parcursul perioadelor de emigrare, conștient sau inconștient, au suferit schimbări. Aceste schimbări sunt, în primul rând, de ordin identitar. De asemenea, se demonstrează că integrarea socială a migranților multipli este mai ușoară, aceștia fiind mai deschiși spre noi culturi și integrându-se cu ușurință în societățile de adopție. Partea finală a lucrării a permis formularea și conturarea modelului dialogului cultural al migrantului multiplu în societatea de adopție.

1. FUNDAMENTELE TEORETICO-METODOLOGICE ALE DIALOGULUI CULTURAL

Studiarea perspectivelor de abordare a dialogului cultural din cadrul domeniilor de cercetare actuale – atât din spațiul R.M., cât și din exterior – a condus la identificarea teoriilor științifice, a modelelor ce au contribuit la soluționarea problemei științifice anunțate. Totodată, având în vedere că investigația dialogului cultural se întemeiază și depinde, în mare măsură, de aplicarea unei metode eficiente, un obiectiv prioritar al prezentului capitol este analiza cadrului metodologic de abordare a dialogului cultural.

Dialogul migranților cu membrii societății de adopție reprezintă esența metodologiei cercetării. Migrantul, în calitate de reprezentant al unei culturi (de origine), relaționează cu comunitatea societății de adopție și este influențat, prin intermediul dialogului, de către aceasta. În același timp, migrantul, la rândul său, influențează identitatea societății de adopție cu elemente culturale ale celei de origine. Astfel, în cadrul prezentului capitol, sunt caracterizate particularitățile și specificul dialogului cultural al migrantului prin prisma relației sale cu membrii societății de adopție, acest dialog fiind interpretat drept sursă de schimbare și cercetat din perspectiva identității culturale a migrantului multiplu și a mecanismului de integrare socială a acestuia.

1.1.Delimitări conceptuale în analiza dialogului cultural

O viziune de ansamblu asupra surselor privind studiul problemei dialogului cultural al migranților ne demonstrează că acesta s-a constituit într-un sistem teoretic complex. Sistemul în cauză îmbină cercetarea de factură istorică, politică, ideologică, sociologică, economică cu cea antropologică, cu critica culturală, filosofia istoriei, filosofia și psihologia socială sau psihanaliza. Toate aceste surse iau în discuție multiplele aspecte ale subiectului cercetat, pornind de la un context istoric concret și încercând să ofere soluții pentru problemele cu care se confruntă, pe de o parte, migrantul, iar pe de alta –societățile de adopție și cele de origine. Astăzi milioane de persoane decid să emigreze într-o altă societate decât cea de origine. Astfel, fenomenul migratoriu manifestat sub forma stabilirii temporare sau definitive a persoanelor în alte societăți și, bineînțeles, în alte realități socioculturale a obținut, începând cu cea de-a doua jumătate a secolului al XX-lea, noi valențe și dimensiuni.

În corelație cu fenomenul migrației sunt puse în dezbatere subiecte dintre cele mai diverse. Acestea relevă consecințele migrației la nivel de societate, elucidează impactul experienței migratorii asupra societății de origine, dar și a conștiinței de sine a individului, a identității acestuia.

Totodată, este reliefat sentimentul dezrădăcinării dintr-o matrice culturală originară, al marginalizării și sub-alterității, precum și al dezorientării în privința ideii de apartenență. Astfel, se sesizează, într-un caz, scindarea identitară cauzată de raportarea la culturi distincte și la realitatea conflictuală a hibridizărilor interculturale, iar în altul, necesitatea negocierii unui spațiu de identificare și asumare a unei viziuni hibride. În toate aceste subiecte majore, formulate în corelație cu mediul social al migrantului, nucleul rămâne a fi ființa umană, iar fiecare dintre domeniile științifice implicate încearcă să dezvăluie esența firii umane, ținându-se cont de complexitatea realităților sociale și acțiunile individului în cadrul unei societăți globale. Făcând abstracție de teoriile științifice, ar trebui de menționat, de la bun început, că însăși ființa umană încearcă să se autodefinească și să-și găsească rostul în societatea contemporană, caracterizată printr-un înalt grad de complexitate, de incertitudini și provocări. Această misiune de autodefinire și autoînțelegere devine și mai dificilă în contextul fluxului migrator, unde individul nu numai că este expus diferitor încercări și provocări existențiale, dar se mai confruntă și cu dificultatea de a găsi răspunsul la întrebarea fundamentală: *Cine sunt eu?* Având ca punct de pornire această întrebare, ne propunem să dezvăluim specificul și particularitățile dialogului cultural al migrantului prin prisma relației sale cu comunitatea societății de adopție, interpretând dialogul drept element al schimbării care se produce la nivelul identității culturale a migrantului și al mecanismului de integrare socială a acestuia. În acest sens, studiul dialogului devine imperios necesar, având în vedere condițiile dispariției granițelor naționale, a barierelor administrativ-teritoriale și a derulării unui proces de dezintegrare socială, culturală și identitară. Analiza în cauză este orientată spre formularea unor repere ale statutului omului contemporan, pornind de la ființa umană – migrantul (nivel individual) și extrapolându-l asupra fenomenului migratoriu la nivel global. Fiind o „ființă culturală” și deci „educabilă... permeabilă la contactele, dialogurile, influențele și idiosincraziile culturale” [6, p.21], „omul transcultural se caracterizează prin două dimensiuni interdependente: o dimensiune obiectivă a cunoașterii, care îi pune la dispoziție informații și procedee de prelucrare a acestora, în vederea adaptării la mediu, și o dimensiune subiectivă a relaționării cu mediul, cu ceilalți membri ai diferitor comunități (sau grupuri culturale), dar și cu sine” [6]. Astfel, L. Antonesei aduce în discuție noțiunea de *om transcultural*, referindu-se la pluralitatea influențelor culturale la care este expusă ființa umană, dar și la scindările identitare pe care aceste expuneri ale diverselor culturi le aduc asupra identității. Aceste două dimensiuni sunt considerate importante pentru analiza dialogului cultural al migrantului în cadrul societăților de adopție, deoarece ele reprezintă un factor fundamental în

integrarea migranților. Așadar, migrantul, odată ajuns în societatea de adopție, experimentează dimensiunea obiectivă a cunoașterii, prin intermediul căreia intră în relație cu elementele culturale ale noii societăți de adopție. Această primă etapă este fundamentală pentru adaptarea migrantului la mediul cultural nou, care, de cele mai multe ori, este diferit de cultura lui de origine. Cât privește dimensiunea subiectivă, ea, de asemenea, este prezentă și se distinge printr-o intensitate sporită în cadrul dialogului unui migrant cu membrii societății de adopție, deoarece prin intermediul acestei dimensiuni are loc relaționarea lui cu noul mediu cultural de adopție. Astfel, atât dimensiunea obiectivă, cât și cea subiectivă sunt primordiale în procesul de configurare a dialogului cultural al migrantului cu membrii societății de adopție.

În condițiile actuale, procesul de globalizare transformă migrația într-un subiect important pentru toată comunitatea internațională, nu doar pentru cea științifică, dar și pentru societăți, instituții internaționale și naționale etc. În acest sens, I. Bari opinează că „globalizarea reprezintă procesul prin care distanța geografică devine un factor tot mai puțin important în stabilirea și dezvoltarea relațiilor transfrontaliere de natură economică, politică și socioculturală ... și este un factor de integrare a omului în comunitatea mondială...” [12, p. 17]. Totodată, folosirea noțiunii de *globalizare* comportă multiple implicații de natură geopolitică, economică și, nu în ultimul rând, socioculturale, iată de ce merită atenție opinia expusă de A. Florentina [61, p.18], care-l citează pe C. Leggewie, menționând caracteristicile globalizării: deteritorializarea instituțiilor, a firmelor și a comunităților; hibridizarea culturilor prin interacțiune și influență reciprocă; asimilarea locală a fenomenelor economice și culturale globalizate – pornind de la imitație, trecând prin refacere creativă și terminând cu reacții de separare sau de refuz radical. Aceste caracteristici evidențiază ideea conexiunilor și interdependențelor, în primul rând, dintre oameni, și apoi dintre societăți, produse, culturi etc. Ele implică și unele forme noi în care se încadrează migrația în actualitate, cum ar fi migrația on-line sau cea virtuală. Totodată, caracteristicile menționate subliniază schimbările culturale inevitabile din societatea globală prin interacțiuni, influențe și asimilări ale fenomenelor globale la nivel local. În acest context, este relevantă opinia autorului C. Bocancea care susține următoarele: „Atunci când privim fenomenul migrației ca parte a globalizării, trebuie să procedăm la o redefinire a acestei noțiuni. În sensul că nu-l mai putem limita la mișcarea efectivă de populații între regiuni sau între societăți. Cert este faptul că oamenii circulă în prezent așa cum nu au mai făcut-o niciodată pe parcursul istoriei. Milioane de indivizi își schimbă reședința, părăsindu-și societatea de origine sau chiar continentul. Unii fac acest lucru definitiv, alții doar temporar,

revenind „acasă”, de îndată ce și-au atins obiectivele economice sau culturale legate de migrațiune...” [26]. Ulterior, același autor aduce în discuție tranziția de la migrația tradițională la cea modernă – virtuală. În această ordine de idei, C. Bocancea susține: „Alte sute de milioane migrează „virtual”, grație tehnologiilor informaționale, care le permit deopotrivă să cunoască lumea (în sens cultural, turistic, recreațional) și chiar să muncească pentru companii îndepărtate, fără a părăsi casa”. Astfel, din aceste idei putem desprinde unele caracteristici dominante ale migrației în prezent și care sunt relevante pentru tratarea în continuare a problematicii dialogului cultural, dat fiind faptul că acesta evoluează și se integrează în noile forme de comunicare virtuală. În aceste condiții, pe de o parte, se sesizează o intensificare a migrației populației din cele mai diverse zone ale lumii datorita exploziei informaționale din spațiul on-line, iar pe de altă parte, se consideră că trebuie conștientizat faptul că această intensificare nu este doar de ordin numeric (luând în calcul numărul în creștere al migranților), dar este și o schimbare de statut a migrantului și a perioadei de ședere în spațiul altei societăți. Astfel, dacă până în anii '90 majoritatea migranților emigrau doar o dată în viață dintr-o societate în alta, în prezent, sub influența diferitor factori (socioeconomici, sociopolitici, sociodemografici etc., dar și datorită oportunităților economice, a garanțiilor sociale sporite oferite de companiile multinaționale, grație tehnologiilor informaționale), migrantul emigrează de câteva ori pe parcursul vieții. Respectiv, se înregistrează un proces sau un fenomen nou, și anume, o *migrație multiplă*. În acest context, noțiunea de *migrant multiplu* este utilizată cu referire la persoanele care au emigrat de cel puțin două ori pe parcursul vieții, sau, altfel spus, migranții care au fost expuși la cel puțin două culturi distincte datorită emigrării – și respectiva categorie de migranți este grupul țintă al lucrării în cauză. Acest fenomen emergent, similar prin caracteristicile sale fenomenului migratoriu clasic, provine și este alimentat de situația societății de origine (inițial) și a societăților de adopție (ulterior). Astfel, crizele socioeconomice, sociopolitice, socioecologice și conflictele armate au creat premise și au forțat emigrarea multiplă – de câteva ori pe parcursul vieții. În contextul unor duble, triple sau multiple emigrări ale individului pe parcursul vieții devine și mai actuală problema centrală a acestei lucrări: găsirea răspunsului la următoarele întrebări: Cine a devenit migrantul care a avut parte de mai multe emigrări pe parcursul vieții sale? Cum se definește acesta? Ce transformări a suferit? Ce caracteristici noi a achiziționat? Cum a dialogat propria identitate cu comunitatea societății de adopție în care a locuit?

În orientarea spre această nouă categorie de migranți – cu emigrări multiple – se manifestă caracterul inovativ al lucrării. Considerăm inovativ anume acest aspect, din motivul că, analizând

cercetările din domeniu, am observat o carență a studiilor axate pe categoria respectivă de migranți (migranții multipli). Totodată, această categorie de migranți nu doar că este una nouă, dar este și una emergentă, care va crește numeric și va reprezenta profilul migrantului de mâine. Într-o asemenea perspectivă, nu mai putem vorbi despre apartenența individului la o singură cultură, ci deja despre fuzionarea, în personalitatea lui, a cel puțin două identități culturale: una care justifică apartenența individului la cultura de origine, iar alta ce apare în rezultatul interacțiunilor din cadrul societății sau societăților de adopție (care nu are structuri și valori de profunzime și de aceea poate avea viabilitate redusă, în special, dacă vorbim despre migrația multiplă, însă care se manifestă în contexte și situații ale dialogului cultural al migrantului în societatea de adopție). Această stare de fapt ar putea permite înaintarea ipotezei pluri-apartenențelor culturale. Anume migrația multiplă, asemeni celei singulare, contribuie la revitalizarea, îmbogățirea și redimensionarea propriei ființe umane. Tocmai din acest considerent este necesară inițierea cercetărilor și stabilirea unor fundamente teoretice pentru cercetări ulterioare în domeniul migrației.

Ca fenomen istoric, migrația prezintă un interes permanent pentru mediul academic și politic datorită provocărilor cu care se confruntă migrantul, dar și din punctul de vedere al transformărilor suportate de acesta la nivel de identitate culturală. La nivel global, migrația, de multe ori, a generat noi provocări economice, politice, culturale și sociale. Printre acestea se numără traficul de ființe umane, criza refugiaților și a solicitanților de azil politic, forme ce reprezintă, adesea, provocări ale demnității umane. Adicional, la nivel global, se observă o expansiune a discriminării și xenofobiei față de migranți, ceea ce generează, la rândul său, un comportament rasist, negativist, de excludere și marginalizant. Toate aceste aspecte determină apariția celor mai diverse abordări în definirea și înțelegerea migrației. În consecință, „semnificațiile pe care societățile contemporane le atașează migrației sunt numeroase, contradictorii și schimbătoare, în funcție de evoluția unor indicatori economici, culturali, de securitate colectivă și de reglementare juridică internațională. Din complexul dozaj al acestora, migrația ajunge să fie privită uneori ca o „invazie” a săracilor în lumea dezvoltată, unde aceștia își caută propășirea economică, dar unde ajung să mărească rândurile persoanelor marginalizate, excluse și deviate. Pe scurt, pentru unele societăți de adopție, migrația este o „povară” ce afectează societățile occidentale, cu sau fără voia lor, creându-le numeroase probleme. Alteori, migrația este înțeleasă ca un proces din care societatea de adopție are de câștigat prin faptul că atrage intelectualitatea societăților de origine sărace, profită de capacitățile de înaltă calificare ale acesteia, fără a investi în formarea ei profesională. Astfel, ambele poziții privilegiază

interesul economic al fenomenului migratoriu și vizează deplasarea efectivă a unor populații, în mod definitiv sau temporar”, consideră C. Bocancea [26].

Migrația poate fi definită din cele mai diverse perspective: economică, politică, socială, filosofică (în calitate de fenomen global), culturală etc. Însă, dat fiind faptul că nu ne propunem o delimitare conceptuală asupra modurilor în care este înțeleasă migrația, în general, ci identificarea unui fragment foarte specific și, totodată, empiric – cea a dialogului cultural în societatea de adopție, în continuare vom pune în discuție noțiuni ce sunt în relație de dependență: *dialog cultural*, *integrare socială*, *identitate culturală*, *societate de adopție*, *comunitate discursivă*, *comunicarea interculturală și multiculturalism*. Considerăm că toate aceste noțiuni, reunite într-un sistem unitar de abordare științifică, pot contribui la fundamentarea dialogului cultural, la identificarea dimensiunilor acestuia, a actorilor comunităților discursive și la înțelegerea modului în care are loc configurarea dialogului cultural în societățile de adopție a migrantului.

Conceptul de *dialog cultural* a fost utilizat pentru prima dată de către autorii G. Spindler, L.S. Spindler, H.Trueba și M.D. Williams [166], pentru a reda valențele culturale ale dialogului în societatea americană. Ei susțin că unicul lucru pe care îl are universul uman în comun este felul de a vorbi sau dialoga unul cu celălalt. Acest dialog reprezintă un schimb de informații despre interesele comune, dar și despre diferențe. Caracteristica în cauză, ca și asemănarea umană, poate fi exprimată atât în mod conflictual, cât și pașnic, sau cooperant. Astfel, autorii sus-menționați afirmă că suntem într-un permanent dialog cultural, ce are loc de mult timp și se desfășoară, preponderent, în jurul acelorași subiecte, cum ar fi: realizările personale și comunitare, egalitatea, conformitatea și diferențele, onestitatea și oportunitățile, succesele și eșecurile. G.Spindler, L.S. Spindler, H. Trueba și M.D. Williams definesc *dialogul cultural* drept *expresii cu conținut cultural și cu o profundă influență a preocupărilor-cheie din viața acestora*. Aceste preocupări sunt determinate de valorile persoanei, iar dialogul are menirea de a reda atât acordul, cât și dezacordul acestuia. Astfel, *dialogul cultural* este conceptualizat, în conținutul tezei, drept un dialog dintre diferite culturi sau dintre membrii diferitor culturi. Deoarece cultura în sine nu poate realiza comunicarea, aceasta se realizează prin intermediul migranților, care sunt reprezentanții unei culturi de origine și, odată ajunși într-o realitate socioculturală distinctă – cea a societății de adopție, sunt antrenați într-un dialog cultural cu reprezentanții altei culturi (cea de adopție). Suplimentar, dialogul cultural, în cadrul cercetării în cauză, este definit prin intermediul celor două dimensiuni: de *identitate culturală* și de *integrare socială*.

În această ordine de idei, autorii lucrărilor care au constituit punctul de referință în studiile privind identitatea culturală se disting prin contribuția personală, adusă facilitării altor cercetări și analize în domeniul respectiv. Astfel, în studiile autorului L.A. Jensen [81] este elucidată semnificația noțiunii de *identitate culturală*, aceasta fiind corelată cu valorile, idealurile și credințele specifice unei comunități culturale anume, precum și cu sentimentul de apartenență la propriul grup social. Definiția propusă este importantă prin faptul că s-a folosit ca de punct de plecare pentru cercetarea dialogului cultural al migrantului în societatea de adopție. În aceeași ordine de idei se înscrie și definiția formulată de Th. Meyer [97, p.20], care consideră că identitatea culturală este un sentiment al apartenenței, rezultând din apartenența la o comunitate socială, care împărtășește aceleași valori, tradiții, practici, orientări, simboluri și relații. Aceste abordări însă caracterizează apartenența la un singur grup, respectiv, la o singură cultură, și nu reflectă universul uman – absolut nou – al migrantului multiplu [54]. O perspectivă de interpretare diferită a comunităților de migrați este propusă de E. Briones Perez, care precizează că „identitatea culturală cu care o persoană ajunge în societatea de adopție, precum și felul în care aceasta se modifică sau nu după procesul de migrație, poate fi un factor determinant în relaționarea migraților atât cu membrii societății de origine, cât și cu cei ai societății de adopție” [145]. Astfel, avem aici dovada relației directe dintre identitatea culturală și dialogul cultural al migraților în societatea de adopție. Această relație de condiționare reciprocă pune în relief importanța identității în studiul dialogului cultural. În aceeași direcție este orientată și „teoria conexiunilor” lui J. Tomliston [180], pentru care în centrul globalizării se află practicile culturale. Autorul menționat afirmă că întâlnirea între diferite culturi creează medii favorabile pentru „spații globalizate și piste de legătură”, care favorizează cele mai diverse schimburi, având tendința spre „unitar”... Astfel, este recunoscută importanța dimensiunii culturale a societății contemporane, precum și simultaneitatea, coexistența mai multor culturi într-un singur spațiu, fapt ce are o influență directă asupra identității ființei imane. În această ordine de idei, suntem de acord cu afirmația autorului E. Erikson [59], care menționează că conținutul conceptului de *identitate culturală* face trimitere la un înțeles mai specific, centrat pe „identitatea individului în relație cu cultura căreia îi aparține”, sau pe o „ancorare a ego-ului într-un context cultural” de origine. Respectiv, specificul sentimentului de apartenență la o comunitate este subiectiv și cuprinde, în general, două procese mentale interrelaționate. Primul reprezintă perceperea imaginii proprii, iar al doilea – delimitarea făcută între sine și alte persoane sau grupuri de indivizi. Conținutul noțiunii de *identitate* subliniază nevoia de existență „a altora” sau a altei comunități,

diferite, în opoziție cu care se și definește identitatea proprie. C. Tilly [177], de asemenea, consideră că înțelegerea identității este în relație cu autodefinirea persoanei, iar apartenența culturală poate servi drept cadru de referință în derularea dialogului dintre reprezentanții diferitor societăți. Deci identitatea, definită ca totalitate de „interacțiuni cu mediul înconjurător - prin procesul de schimbare a mesajului transmis, primit sau interpretat până la etapa de formare a unei imagini coerente proprii sau colective” [111, p.5], relevă importanța integrării individului în mediul social și importanța dialogului [cultural] în formarea identității, precum și constrângerile la care este supus individul pentru ca să dezvolte identități diverse din cauza procesului de hibridizare, creolizare [71]. Astfel, în cazul nostru, *identitatea culturală* a migrantului multiplu cuprinde un ansamblu de metamorfoze culturale, pierderi sau achiziții culturale pe parcursul șederii în societățile de adopție. Acestea reprezintă un set de schimbări sau transformări (Anexa 1.1), suportate sub influența culturilor 1, 2, ... N, care au interacționat, provocat și influențat identitatea culturală a migrantului multiplu prin intermediul dialogului cultural al acestuia cu membrii societății de adopție.

În această ordine de idei, susținem că identitatea culturală nu este o caracteristică statică, ci este o construcție aflată în permanentă schimbare (durata ei fiind concurentă cu cea a vieții persoanei respective) și pe care fiecare individ o exprimă în comunicarea despre sine, ceea ce face ca identitatea culturală să fie condiționată de dialogul cu celălalt, de recunoașterea sau respingerea celuilalt de către celălalt [78]. Acest dialog, care cristalizează identitatea culturală a migrantului, influențează și integrarea socială a lui în societatea de adopție, deoarece, după cum afirmă J. Tomlison [180], fiind în relație tot mai mult și mai intens cu alte culturi, migrații sunt nevoiți să ia în calcul diferențele culturale, să se adapteze, transformând mediul social într-un „loc unic” de acomodare reciprocă. Astfel, un dialog cultural pozitiv și constructiv este bazat pe un interlocutor cu o identitate culturală hibridă, sensibil și deschis pentru înțelegerea celuilalt și fără prejudecăți față de celălalt.

În baza celor menționate, devine important a cunoaște modul în care identitatea migrantului este influențată de cultura de adopție. Astfel, *identitatea culturală* a migrantului poate fi definită ca „totalitatea modelelor de viață dintr-o anumită societate pe care oamenii o preiau și o transmit, este imprimată în individ sub forma unui model comportamental, acceptat și așteptat de ceilalți într-o societate” [163]. Acest model comportamental se formează în rezultatul influențelor și presiunilor mediilor culturale în care migrantul este ancorat și a vieții în comun. În consecință, migrantul dezvoltă o identitate culturală diferită, care înglobează elemente ale diverselor culturi, cum este în

cazul migranților multipli. Migrantul multiplu este în stare să realizeze un dialog cultural eficient, având premisele favorabile pentru o integrare socială efectivă și de succes în societatea de adopție datorită flexibilității și deschiderii sale față de alte culturi [146]. În general, sunt câteva formulări ce se referă la una și aceeași realitate: *adaptare*, *integrare*, *incluziune socială* și *integrare civică*. Dacă ne referim la migrațiune, atunci vom menționa că, începând cu cea de-a doua jumătate a secolului al XX-lea, în spațiul european, societățile de adopție nu se confruntaseră cu o asemenea diversitate culturală, ele, până la acest moment, erau închise pentru schimburile culturale. Din acest motiv, migranții trebuiau să se adapteze în totalitate la cultura societății de adopție și la realitățile în care trăiau. Respectiv, acolo unde nu există condiții favorabile pentru cunoașterea și manifestarea culturii migrantului, adaptarea este o experiență unilaterală, care nu poate fi definită ca fiind dinamică, constructivă și integrativă, iar în asemenea situații nu putem vorbi despre un dialog cultural dintre actorii sociali.

Altă noțiune, cea de *integrare*, în general, comportă sensul de construcție și reconstrucție a unui tot unitar. Însă, în științele sociale, noțiunea de *integrare* are conotația procesului de armonizare, într-o societate, a diverselor roluri, grupuri sociale, organizații, semnificație la care vom apela în continuare în conținutul lucrării, considerând-o cea mai adecvată contextului și obiectivelor cercetării. Cu referire la integrarea migranților M. Jess susține că aceasta poate fi descrisă ca fiind incluziunea noilor veniți într-o societate și influența sau impactul acestora asupra culturii, obiceiurilor, religiei din societatea gazdă [82]. Astfel, observăm că autoarea introduce un aspect important, cel de influență a migranților asupra societății de adopție. Recunoașterea influenței, exercitate nu doar din partea comunității societății de adopție, dar și din partea culturii migranților, reprezintă un proces inevitabil. În această ordine de idei, susținem opinia cercetării în cauză, conform căreia se demonstrează influența reciprocă a schimburilor culturale și a influențelor culturale inevitabile în relația de dialog a migranților cu membrii societății de adopție în procesul de integrare socială.

O altă categorie de cercetători, printre care și S. Goodman [65], operează cu conceptul de *integrare civică*. Autorul își exprimă convingerea că integrarea într-o societate de adopție nu se bazează doar pe integrarea economică și politică, dar și pe integrarea civică, prin învățarea limbii, cunoașterea culturii societății de adopție, a valorilor, tradițiilor și obiceiurilor. Astfel, integrarea civică pune accentul pe importanța culturii de adopție, dar nu pune în valoare și cultura de origine a migrantului.

În urma celor menționate mai sus, reiterăm că în prezenta lucrare optăm pentru utilizarea conceptului de *integrare socială*, considerat a fi cel mai adecvat în înțelegerea și analiza condiției migrantului în cadrul societății de adopție, dar și o dimensiune importantă a dialogului cultural al migranților cu reprezentanții societății de adopție. În opinia autorului, această noțiune reprezintă ansamblul relațiilor personale și instituționale, care se produc pe parcursul procesului de acomodare a migranților în cadrul societății de adopție și care cuprinde integrarea civică, deoarece migrantul se află într-un context sociocultural și este parte a unui proces social de învățare (a limbii) și de cunoaștere (a culturii societății de adopție, a valorilor, tradițiilor și obiceiurilor).

Pornind de la aceste aprecieri conceptuale, în problema integrării sociale a migrantului se relevă două categorii de cercetări: una, orientată spre valorificarea capacităților individuale ale persoanei de a se integra, iar cea de-a doua, referitoare la politicile oficiale care facilitează sau împiedică integrarea. Important este însă faptul că ambele categorii de cercetări interpretează dialogul în calitate de instrument de bază sau central al integrării. În prima categorie de cercetări se înscriu studiile lui J.W. Berry [19], care identifică patru strategii de acomodare a migranților: 1) Integrarea sau biculturalismul – o combinație între dorința imigrantului de a asimila valorile dominante ale noii culturi și cea de a-și păstra propria cultură; 2) Separarea, segregarea sau excluziunea – imigranții țin foarte mult la identitatea lor etnică, la valorile culturale de origine și nu consideră important și necesar să se integreze în societatea gazdă; 3) Asimilarea – imigranții se integrează total în cultura-gazdă, pierzându-și identitatea și valorile culturale proprii; 4) Marginalizarea, individualismul – imigranții nu doresc să interacționeze cu membrii culturii dominante. Această ultimă orientare nu este o alegere personală a individului, ci o reacție la situațiile de discriminare și neacceptare din partea culturii dominante, cu care se confruntă migranții uneori. Astfel, J. Berry prezintă cele patru categorii din perspectiva migrantului, pornind de la integrare, considerată de autor drept optimă sau cea mai potrivită, ea fiind bazată pe dorința migrantului de a se dezvolta în mediul nou, dar, în același timp, și de a-și păstra originea, apoi sunt prezentate cele trei scenarii negative de integrare (separarea, asimilarea și marginalizarea), explicabile prin faptul că migrantul se află într-o permanentă stare de nesiguranță și ambiguitate (între nou și vechi, între societatea de origine și cea de adopție etc.), însă este cert că această stare este provocată de impactul major al politicilor de integrare, promovate de societatea de adopție.

În cel de-al doilea caz, cel al cercetărilor cu privire la politicile oficiale ce permit sau nu integrarea, sunt dezvoltate trei modele teoretice de integrare: a) modelul multicultural, bazat pe

respectul și protecția diversității culturale, având ca scop garantarea explicită a identității comunității de imigranți [39]; b) modelul asimilaționist (numit și modelul republican sau universalist), bazat pe asimilarea completă a celor veniți în societatea de adopție [33]; c) modelul excluziunii, caracterizat prin politici rigide ce condiționează și, practic, nu oferă posibilitatea integrării migranților [39]. Sus-numitele modele reflectă realitatea politicilor de integrare din cadrul societăților de adopție, care sunt elaborate cu scopul de a face față crizelor generate de fluxul de migranți. Analiza modelelor de politici relevă că unele dintre acestea sunt prietenoase, iar altele sunt mai puțin prietenoase față de migranți și cultura acestora. Însă realitatea de astăzi demonstrează că niciunul din modelele prezentate mai sus n-a reușit să ofere o soluție adecvată integrării migranților și aceasta rămâne a fi o problemă de actualitate. Fiind orientați spre identificarea unei eventuale soluții, în prezenta lucrare se operează cu noțiunea de *integrare socială*, noțiune motivată prin faptul că migrantul este parte a unei realități sociale, trăiește și activează în cadrul unei societăți cu norme și valori specifice. În această ordine de idei, relevantă este opinia cercetătorului S. Mezei [98], care susține că *integrarea socială* poate fi privită ca:

- proces social prin care se realizează o permanentă reînnoire a unei unități sociale, în condițiile posturării echilibrului relativ, structural și funcțional al acestei unități, implicând, în mod necesar, întărirea elementelor ei. În timpul acestui proces, prin intermediul interacțiunii dintre individ/grup și mediul social specific/integral au loc modificări/adaptări atât la nivelul individului/grupului care se integrează, cât și la nivelul sistemului/subsistemului social care integrează. În funcție de caracterul activ al individului și de capacitatea de răspuns a mediului care integrează, se disting mai multe faze ale procesului: acomodare, adaptare, participare și integrarea propriu-zisă, care de multe ori poate fi o sinteză diferită, în comparație cu componentele inițiale;
- stare de echilibru social, definită prin absența marginalității și prin convergența a două noțiuni aflate, inițial, într-o relație de tensiune și convertită, ulterior, într-o relație de armonie și acțiune cooperantă;
- apartenența și participarea liberă a individului la un set de norme, valori și atitudini comune ale grupului, care, odată interiorizate și exteriorizate de individ în comportamente explicite, facilitează întărirea solidarității funcționale a grupului;
- rezultatul unei serii de adaptări și ajustări normative ale individului la un câmp definit de relații de grup, având drept consecință dorită eliminarea conflictelor și stabilirea unor raporturi coezive și participative. Astfel, se urmărește conformarea individului la necesitățile sociale și la

solicitările mediului organizațional de referință, precum și caracteristicile procesului prin care individul/grupul capătă aptitudinea de a trăi într-un anumit mediu, dobândind cunoștințe, asimilând valori, acceptând norme pe care începe să le împărtășească etc.

Astfel, pe de o parte, pentru imigrant integrarea socială constă în cunoașterea limbii societății de adopție, accesul la sistemul de educație și la piața muncii din societatea respectivă, posibilitățile de creștere profesională și de îmbunătățire a calificării profesionale, egalitatea în fața legii, libertatea culturală și religioasă, respectul față de legile și tradițiile societății de adopție. Pe de altă parte, pentru societatea de adopție integrarea socială a migranților presupune toleranță și deschidere, acordul de a primi migranți, conștientizarea avantajelor și provocărilor societăților multiculturale, oferirea unui acces neîngrădit la informațiile privind avantajele integrării, toleranței și comunicării interculturale, respectarea și înțelegerea condiției, tradițiilor și culturii imigranților și respectul față de drepturile imigranților [188]. Integrarea socială presupune stabilirea și dezvoltarea de relații și interrelații în interiorul societății la care migrantul participă. Se stabilesc legături reciproce, mai mult sau mai puțin spontane, relații de acceptare și participare relativ egală la viața socială. Astfel, *integrarea socială* în comunitate face referire la coexistența și consistența contactelor și relațiilor interpersonale în cadrul grupurilor sociale, la concordanța dintre norme și conduite, la interdependența funcțională a elementelor unui sistem sau subsistem social etc. În acest mod, integrarea socială se află în interdependență cu noțiuni ca stabilitatea, consensul, controlul social, securitatea ș.a. care trebuie să reprezinte caracteristicile de baza ale oricărei societăți.

1.2. Problematica dialogului cultural în societatea de adopție: aspecte social-filosofice

Realitatea dialogului cultural în societatea de adopție contemporană este dominată de provocări ce determină necesitatea regândirii și redimensionării valorilor sociale, a realităților existente, dar și profilează importanța anticipărilor. Dominată de tendințe de globalizare, societatea contemporană nu poate fi încadrată în tipare clasice și bine definite. În aceste condiții, devine extrem de importantă conștientizarea diferențelor majore dintre societatea modernă și cea postmodernă, precum și a dominantelor de la începutul mileniului trei. Și aceasta se datorează faptului că societățile contemporane sunt marcate de transformări, schimbări profunde, tranziții de la național spre global.

Aflate sub influența globalizării, societățile de adopție contemporane se încadrează în paradigma unei societăți deschise, caracterizată, dintr-o perspectivă popperiană, drept una

descentralizată, în cadrul căreia nu ar trebui să mai avem de-a face cu o autoritate absolută. „Angoasa, neliniștea este o consecință a prăbușirii societății închise. Ea se face simțită încă și în zilele noastre, mai ales în perioadele de schimbare socială. Este angoasa creată de efortul pe care viața într-o societate deschisă și parțial abstractă îl pretinde în permanență de la noi. Trebuie suportată această solicitare ca preț ce trebuie plătit pentru fiecare spor de cunoaștere, de raționalitate, de cooperare și ajutorare reciprocă...” [133]. În acord cu afirmația lui K. Popper, fiind martorii unor schimbări și deschideri fără precedent, care marchează și influențează societatea contemporană, în general, și societățile de adopție, în special, trebuie să înțelegem esența și valențele societății dominate de globalizare, proces ce a generat noi paradigme, noi spații socioculturale, dar și o nouă societate: cea bazată pe cunoaștere. În era tehnologiilor, societatea este dominată, invadată de tot ceea ce se încadrează în acest concept, iar aprecierile, abordările vin să confirme, o dată în plus, gradul înalt de complexitate al realităților zilei de azi, precum și necesitatea înțelegerii esenței societății prin prisma cunoașterii și informației, din perspectiva unei abordări convergente și generalizante, cum ar fi cea social-filosofică, care este chemată să ofere răspunsuri plauzibile provocărilor cu care se confruntă societatea, dar și să aducă o plusvaloare în procesul de dezvoltare a umanității.

La momentul actual, în contextul unui fenomen migrațional global, nicio societate nu mai poate exista izolat și nu este pură, ci reprezintă o totalitate, un ansamblu de indivizi ce sunt reprezentanții diferitor medii culturale, ai diferitor realități sociale și culturale. Din acest motiv, societatea contemporană este asemănătoare unui mozaic cultural, care include membri ai diverselor culturi. În același timp, odată cu intensificarea migrației la nivel global, se observă o creștere a tensiunilor, neînțelegerilor și conflictelor, precum și a dificultăților de comunicare atât în interiorul mozaicului cultural, cât și în exterior. Acest fenomen este unul de amploare pentru societățile de origine, dar și pentru cele de adopție. Pentru a facilita înțelegerea conținutului cercetării, considerăm necesar a menționa semnificația conceptelor utilizate frecvent în teză, și anume: *societate de adopție* și *societate de origine*. *Societatea de origine* reprezintă mediul sociocultural în care migrantul s-a născut și a crescut prima perioadă a vieții sale, astfel fiind, în primul rând, reprezentantul cultural al acesteia și manifestând valențe vădite și profunde ale culturii de origine. Iar *societatea de adopție* se definește drept mediu sociocultural care provoacă și influențează identitatea culturală a migrantului care este temporar sau permanent adoptat de către societatea respectivă, indiferent de motivul care a impulsionat emigrarea acestuia.

Migrantul, odată ajuns în societatea de adopție, este supus presiunii de a se integra într-un context sociocultural nou, fiind „obligat” să accepte schimbarea și să renunțe la unele obișnuințe, norme, tradiții ale societății de origine, altfel spus, să renunțe parțial sau în întregime la propria identitate culturală (pentru totdeauna sau pentru o perioadă de timp anumită). Astfel, migrantul este nevoit să parcurgă cel puțin câteva etape în cadrul societății de adopție – de la perceperea sa ca străin până la statutul de membru al unui grup social –, un proces de alternare a negării și acceptării sociale. Într-un final, aparținând grupului social, dar cu o formă specială de manifestare, rămâne a fi totuși un intrus, un străin în societatea de adopție.

Emigrarea reprezintă o provocare și o experiență stresantă și epuizantă, precum și un proces de depășire de sine și de autocunoaștere. Migranții învață să conviețuiască cu un sentiment de adevăr relativ, să trăiască în permanență cu senzația de libertate și de anxietate, învățând să acționeze, să gândească și să dialogheze altfel. Migrantul conștientizează posibilitatea existenței altor forme de dialog și organizare socială, a altor experiențe, altor norme și tradiții sociale, diferite de ale societății sale de origine. Astfel, migrantul, în calitate de reprezentant al unei societăți (de origine), prin intermediul dialogului cultural, relaționează cu membrii societății de adopție (deci cu reprezentanții altei culturi), fiind influențat de către aceasta, dar, în același timp, alimentează cultura de adopție cu elemente culturale ale societății de origine. Cultura este elementul fundamental al identității umane. Or, după cum afirmă N. Râmbu, „dacă ai uitat tot ceea ce ai învățat, dacă toată informația acumulată s-a șters din memorie, ceea ce rămâne este tocmai acest „software”, pe care îl reprezintă cultura” [137, p. 5]. Autorul face trimitere la „Software-ul” cultural al lui Hofstede care înglobează „valori”, „ritualuri”, „eroi” și „simboluri”. Aceste afirmații vin să confirme veridicitatea ipotezelor asumate și țin să sublinieze valențele dialogului cultural al migrantului, care a experimentat influențe culturale multiple datorită sejurului în diverse societăți de adopție. În consecință, identitatea migrantului se transformă prin intermediul relațiilor cu alte comunități, în contexte socioculturale concrete. Cu cât trece mai mult timp, cu atât mai multe valori ale noului context social vor fi adoptate, ele, la rândul lor, generând comportamente ale societății de adopție, preluate de migrant. Pentru a investiga acest proces, probabil, cea mai indicată noțiune ar fi cea de „șoc cultural”, prin care are loc consolidarea identității migrantului. Treptat, migrantul supraviețuiește șocul, iar noua cultură este acceptată gradual. Concomitent, are loc o reafirmare și o reinterpretare a identității precedente. Gradual, migrantul se regăsește reflectând în contextul interacțiunilor sociale asupra sentimentului de apartenență la noul context sociocultural, ce

generează o nouă identitate, care se află între cea veche (de origine) și cea nouă (de adopție). Această stare de tranzit în care migranții, de cele mai multe ori, se pomenesc provoacă diverse situații de conflict – atât intern, cât și extern. Conflictualitatea de a accepta noul și a uita vechiul este o dilema majoră pentru mulți migranți. Această stare care este depășită cu greu se transformă într-un conflict și o luptă internă de autoafirmare și autoidentificare. De multe ori migranții se afiliază cu greu unei singure culturi și, de cele mai multe ori, se vor afilia, în diverse grade, câtorva culturi simultan. Migranții, în momentul în care au părăsit societatea de origine iau cu sine tradițiile, simbolurile și valorile – elemente ce caracterizează identitatea socioculturală de origine și, ulterior, și pe cea de adopție, când ele preiau elementele culturale ale acesteia [123].

Considerăm necesar a menționa că, în cercetarea problemei dialogului cultural în societățile de adopție, este importantă înțelegerea esenței și valențelor societății contemporane, dominate de globalizare. În acest cadru, sunt de bun augur cercetările privind redimensionarea valorilor în contextul noii vecinătăți cu UE [147], cele referitoare la descentralizarea axiologică în societatea bazată pe cunoaștere, realizate de savanți din diverse centre de cercetare științifică din RM (universități: V. Moșneaga [110], [109], Gh. Vasilescu [187], E. Saharneanu [157], institute ale AȘM: V.Juc [83], L.Braga [31], Gh. Bobană [25], L.Troianowski [184]), precum și de peste hotare (N. Râmbu [137], C.Bocancea [26], J. Storey [139], E.B. Tylor [185], J. Shaules [162]). Acestea sunt, în primul rând, concepțiile expuse asupra esenței societății contemporane, a schimbărilor suportate de societatea bazată pe cunoaștere, a valorificării patrimoniului cultural în condițiile tendințelor de integrare europeană, de schimbare a identității individului, de dimensiune axiologică a existenței etc. Or, societatea din Republica Moldova nu este o excepție, ea se înscrie în tendințele și procesele de transformare ce caracterizează societatea globală, de aceea cercetătorii autohtoni nu au rămas indiferenți față de problemele realității sociale contemporane, realitate care, datorită amplasării geopolitice, factorilor istorici, este afectată profund de problema migrației. Efectele acestui fenomen se resimt în toate sferele vieții sociale: economie, politică, cultură etc. Astfel, un interes deosebit îl prezintă impactul migrației asupra cadrului cultural al societății și a dialogului cultural al membrilor acesteia ca teme majore a filosofiei sociale. În acest context, nu vorbim doar despre prezența unor studii care tratează problema migrației în formula modelelor tradiționale de analiză a migrației, dar și despre studii de referință ale autorilor autohtoni, care au abordat aspecte distincte ale fenomenului migrației, ce a dominat RM în cei douăzeci și cinci de ani de independență. Suplimentar, apar și semne de întrebare vis-à-vis de condiția umană în societate, de

identitatea individului, de specificul lui social actual și valorile sociale etc. Astfel, în explorarea rezultatelor științifice înregistrate de către savanții din RM se identifică conturate anumite direcții de cercetare a unor aspecte ale fenomenului complex al migrației și a impactului social al acestuia [143].

Realizând o retrospectivă asupra lumii globale, precum și asupra individului uman, L. Troianowski menționează că „lumea omului contemporan, identificat, în mare, ca *homo globalis*, se caracterizează prin haosul valorilor, distrugerea structurii ierarhice a lor, caracterul pluridimensional al scopurilor, mijloacelor și, cu certitudine, a faptelor/rezultatelor” [183, p. 57]. Astfel, în contextul schimbărilor suportate de societăți, al impactului mediului cultural asupra migrantului, nu mai puțin importante sunt și scrierile ce pun în discuție relația dintre tradiție și universalism. În această ordine de idei, L. Troianowski opinează că „dialogul dintre culturi presupune nu numai colaborare, comunicare între diverse formații spirituale ce se cuprind în hotarele unor zone geopolitice, dar și apropierea regiunilor culturale, care deja au la activ o gamă complexă de particularități specifice, precum și opera de familiarizare a fiecărei persoane în parte cu tezaurul acestor formații” [184, p.67].

În abordarea filosofică a subiectului identității și a culturii se înscriu și publicațiile lui N. Bodean și A. Perciun, în care se menționează: „Cultura reflectă structura sociumului, dar nu întotdeauna în același mod; pot exista mai multe modalități, cu totul diferite, de raportare a ansamblului de semne și simboluri (reprezentând cultura) la sistemul de roluri și poziții din care este constituită societatea” [129, p.142]. Totodată, menționăm că, trecând în revistă diverse tipuri de identitate (individuală, de grup, culturală), dr. hab. Gh. Bobâna subliniază că „identitatea se formează într-un amplu proces de educație, socializare, aculturație. O identitate se formează nu doar în sine, ci și ca rezultat al întâlnirii cu diferitul...Raportarea la celălalt se dovedește astfel vitală pentru constituirea identității” [25, p. 166]. Această afirmație este relevantă și pentru studiul migrației și a transformării identității migrantului, odată ajuns în societatea de adopție.

Punerea în discuție a valențelor societății bazate pe cunoaștere determină necesitatea reevaluării suportului teoretico-metodologic al investigațiilor din domeniu. Pentru acestea sunt de un real folos studiile realizate în filosofia științei, care contribuie la fundamentarea cercetării, oferă posibilitatea selectării celor mai indicate metode în explorarea științifică a dialogului cultural al migranților în societatea de adopție. În acest context, facem referință la cercetările științifice

realizate de V. Țapoc [186], care se expune asupra valorilor în știință și pune în discuție cunoașterea științifică, valoarea unei teorii filosofico-științifice a cunoașterii, precum și problema adevărului.

O substanțială contribuție la cercetarea societății postmoderne, a mersului istoriei, a progresului și a problemelor majore din filosofia contemporană a adus doctroul habilitat E.Saharneanu, care vine cu abordări complexe și exhaustive asupra valorilor și procesului istoric [157]. Analizând problemele cu care se confruntă societatea postmodernă, E.Saharneanu propune drept soluție „pluralismul pe diverse planuri: de la cel conceptual până la cel axiologic” [157, p.21]. Totodată, este importantă aprecierea făcută de autor asupra factorilor ce definesc actuala epocă istorică, printre care indică înlocuirea paradigmelor valorice, progresul, precum și valori, ca libertatea, umanitatea, rațiunea, fericirea, civilizația ș.a., care sunt un scop al istoriei, iar o valoare aparte fiind timpul.

În studiile autorului D.Căldare [36] sunt elucidate subiecte legate de moștenirea cultural-istorică, caracterizându-se o serie de valori spiritual-morale. Este de apreciat modul original în care autorul stabilește efectele interconexiunii dintre valorile ce au „supraviețuit” timpului istoric de durată cu stările actuale de spirit din societate, precum și identificarea posibilității de aplicare a factorului valoric în viața socială sau în domenii concrete ale acesteia. Același autor mai are publicații prin intermediul cărora valorifică tematizarea ontologică a existenței sociale, prin punerea în dezbatere a valorilor sociale din perspectiva filosofiei contemporane [37].

Problema unității și diversității umane, a culturii, etniei și națiunii, a familiei etc. sunt subiecte puse în discuție din perspectiva antropologiei socioculturale de S.Coandă. Autoarea, stabilind statutul epistemic al antropologiei socioculturale, menționează că „antropologia socioculturală se centrează pe cunoașterea profundă și analiza multiaspectuală a problemelor privind geneza omului și a societății, apariția și dezvoltarea istorică a diversității etnice, a rudeniei, căsătoriei și familiei, a culturii materiale și spirituale, a limbajului ca factor etnic și cultural, privind dezvoltarea, diversitatea și interacțiunea culturilor prin studierea diferitelor complexe și arii culturale, a multiculturalității, precum și a altor probleme ce țin de dezvoltarea societăților arhaice și a societății contemporane” [44, p.123]. Totodată, S. Coandă împărtășește opinia că existența socială a individului trebuie studiată „...în complexitatea dimensiunilor sale, ca rezultat al interacțiunii mai multor factori: biologic, social, cultural și mediul ecologic, deoarece omul, ca ființă biologică, socială și culturală, este condiționat de mediul în care trăiește, cu care constituie un ecosistem deosebit” [44, p.117]. Din abordarea în cauză rezultă că tema fundamentală de cercetare

este unitatea și diversitatea umană. În acest sens, importantă pentru contextul cercetării inter- și multiculturalismului este atenția acordată de S. Coandă studierii culturii, a definițiilor, componentelor și manifestării acestora: „O temă centrală de investigație a antropologiei socioculturale este cultura, dezvoltarea, diversitatea și interacțiunea culturilor. În cadrul acestei teme este definit conceptul de *cultură* în antropologia socioculturală, sunt identificate componentele, structura și manifestările culturii, este determinată importanța culturii pentru personalitate și societate, coraportul dintre cultură și civilizație. De asemenea, sunt studiate procesele de aculturație și socializare, interpretarea culturii în etnocentrism și relativism cultural, interacțiunea culturilor, coraportul dintre global și local în cultură, conceptele de cultură particulară și cultură universală, de multiculturalitate și multiculturalism etc.” [44, p. 122].

Problemele societății contemporane aflate în tranziție, dominate de crize economice, politice și de migrații masive, este o temă de interes major și pentru alți cercetători cunoscuți în RM, precum V. Moraru, V. Juc, L. Braga ș.a. V. Juc [83] pune în discuție, prioritar, problemele cu care se confruntă societatea în condițiile tranziției, probleme legate de securitatea RM, și schimbările pe care le suportă societatea actuală. Referindu-se la realitățile sociale contemporane autorul afirmă: „Răscrucea secolelor XX și XXI este bogată în paradoxuri și replieri, multe fenomene care păreau de semnificație și cu șanse mari de a rămâne actuale au fost date uitării și, din contra, unele aspecte politico-ideologice și cultural-civilizaționale, considerate că și-au pierdut relevanța, au anunțat revenirea lor și se manifestă tot mai pregnant” [83, p.117].

Considerând că, în tratarea dialogului cultural al migranților în societatea de adopție, un spațiu aparte trebuie alocat culturii și a interacțiunilor acesteia cu civilizația, apreciem drept oportune opiniile expuse de profesorul V. Juc, care nu trece cu atenția și transformările ce se produc în evoluția societății, ce „provoacă în mod inevitabil modificări în conceperea noțiunii de „civilizație”, actualmente aceasta conține două dimensiuni aflate în interconexiune: a) concentrează cele mai relevante fenomene ale istoriei universale, unitatea și multiplicitatea culturii materiale și spirituale a comunității umane, valorile, modul de viață și activitatea ei economică, fiecărei societăți fiindu-i caracteristică propria civilizație, care, în ultimă instanță, se dovedește a fi irepetabilă; b) include elemente inerente omenirii în ansamblu, numărul lor aflându-se mereu în creștere, pe măsura dezvoltării mijloacelor de comunicare, a științei și tehnicii, a aprofundării și dinamizării schimburilor economice, informațional-tehnologice, culturale și de altă natură, a numeroaselor luări de poziție, care atestă caracterul ei planetar, reflectând trăsăturile unice și irepetabile ale genului uman” [83, p.122].

Doctorul în filosofie L. Braga scoate în evidență problema crizei valorilor, care, în condițiile actuale, trebuie abordată printr-un nou mod de gândire și printr-o altă atitudine față de tot ceea ce ne înconjoară, identificând „un alt raport față de natură și al fiecărui om față de aproapele său, alte clișeuri de comportament, care s-ar sprijini pe motivația morală” [31, p.76]. Importante sunt și cercetările realizate de dr. L.Braga privind impactul pe care îl au tehnologiile asupra societății și asupra valorilor. Expunându-se asupra situației actuale, cercetătorii L. Braga și N. Telinova menționează că omenirea „parcă există între două epoci și, corespunzător, între două culturi, când cultura veche se descompune, valorile ei se ridiculizează, iar noua cultură, cu valorile sale în devenire, încă nu s-a afirmat” [174, p.81]. Pericolul acestei situații constă în criza spirituală cu un mare potențial de factori destabilizanți, conflictogeni. În această elaborare științifică sunt remarcați factorii de redresare a respectivei situații politice, care ar umaniza relațiile social-politice, promovând un umanism de tip nou. Aceasta ar conduce la implementarea unor valori cum sunt cultura, democrația, libertatea, pluralismul de opinii, toleranța, dreptatea socială, consensul, drepturile omului – valori ce ar asigura în societate așteptările scontate.

Pentru profesorul V. Moraru [105] problemele societății contemporane, cooperarea, vocația europeană a Republicii Moldova, fațetele proceselor migraționale ș.a.m.d. sunt prioritare. Dezvăluind particularitățile acestei societăți, autorul a coordonat organizarea unor manifestări științifice de amploare, în cadrul cărora au fost puse în discuție probleme ce însoțesc fenomenul migrației, printre care și dialogul cultural etc.

Unele aspecte, ce au tangențe cu problematica lucrării în cauză regăsim și în opera științifică a L. Roșca [141], care prezintă o viziune originală asupra valorilor lumii contemporane, o atenție sporită acordându-se impactului pe care îl are individul asupra mediului în care trăiește și accentuându-se rolul activ și creator al acestuia. După cum afirmă autoarea, „omul are marea misiune să păstreze tot ce a fost creat, să ofere un sens oricărui nivel de organizare a vieții, a existenței...Sensul vieții este însăși viața...” [140, p. 251].

Cu o mare diversitate de subiecte în filosofia socială vine și doctorul habilitat V. Capcelea. Printre preocupările științifice ale acestuia sunt temele majore ale filosofiei sociale, dar și procesele ce determină tematizarea filosofică actuală. „În mileniul trei problema locului, rolului și viitorului filosofiei devine stringentă, deoarece în ultimele decenii în societate se produc schimbări și transformări profunde” [38, p.47]. Importante sunt și direcțiile pe care dr. habilitat le-a identificat ca prioritare în filosofie: „Astăzi, în opinia noastră, filosofia, în general, și filosofia socială, în mod

special, trebuie să se axeze pe conceperea problemelor sociale globale, pentru a pătrunde și a explica esența societății post-moderne, pentru că în sec. al XXI-lea umanitatea a intrat într-o nouă etapă de dezvoltare a civilizației, în care informația și comunicațiile reprezintă elementele esențiale ce stau la baza existenței societății, iar cunoașterea teoretică a devenit sursa principală pentru inovarea și dezvoltarea societății. Apariția și dezvoltarea noilor tehnologii, în care informația și cunoașterea joacă un rol crucial, trecerea de la societatea modernă cu o economie industrială la societatea post-modernă, informațională, cu o economie post-industrială, a condus la creșterea proceselor interrelaționate la nivel global, la redefinirea spațiului și timpului, de fapt, la comprimarea spațiului și timpului, la intensificarea relațiilor sociale la nivel mondial, intensificare ce leagă localități îndepărtate într-un asemenea mod, încât evenimentele locale sunt modelate de evenimente ce se petrec la mare distanță și viceversa, la mișcarea liberă a capitalului, însoțită de dominația crescândă a piețelor financiare globale și a corporațiilor multinaționale asupra economiilor naționale, la apariția satului global” [38, p.49].

Însa toate cercetările sunt distincte după domeniul de referință al cercetătorilor, iar fiecare dintre studiile în cauză au o contribuție importantă în înțelegerea rolului și actualității problemelor legate de subiectul cercetării, precum și în posibilitatea fundamentării teoretice a acestora. De asemenea, cercetări importante în domeniu au fost realizate de sociologi, politologi și demografi ca V. Mosneaga, V. Moraru, Gh.Rusnac, V.Turcan [110], V. Mosneaga, Gh. Mohammadifard, L. Corbu-Drumea [109], V.Moraru, V. Mosneaga, Gh. Rusnac [106], Gh. Paladi, O. Gagauz, V. Sainsus, C. Matei [116]. Aceștia nu numai că au oferit estimări privind numărul persoanelor plecate, situația migranților în societățile de adopție etc., ci și au atenționat asupra consecințelor de natură socială ale migrației, avându-se în vedere influențele asupra culturii, comportamentului, identității, problemele migranților și efectele migrației asupra societății de adopție și a celei de origine. În acest context, noțiunea de „adopție” are o importantă conotație emotivă pentru migranți, în special pentru cei din Republica Moldova. Se prezumă că migrantul, asemeni unui copil naiv și neputincios „adoptat”, se află într-un mediu necunoscut, în care dialogul, existența, creșterea, dezvoltarea, dar și decăderea lui depind de realitatea societății de adopție. De asemenea, se observă că noțiunea de „adopție” a început să fie utilizată pe larg în dialogul migranților din Republica Moldova, fapt demonstrat de campania „Adoptă un vot”, care a reprezentat cea mai amplă și mai activă campanie de mobilizare a migranților moldoveni de peste hotare de până acum. Probabil, vor mai urma și alte inițiative asemănătoare. Cert este faptul că această mobilizare a apărut datorită influențelor culturale

și schimbărilor suferite de migranți în cadrul societății de adopție. Astfel, se observă un exemplu concret de implicare, dar și de transformare a migranților care s-a produs datorită transformărilor realității sociale, achiziționate de migranți în societatea de adopție.

Cu referire la specificul societății contemporane se evidențiază contribuția adusă de către A. Pascaru, care atenționează asupra unor aspecte importante, cum ar fi „transformările schimbărilor profunde” [119, p. 35] din interiorul și exteriorul societății, condiționarea valorilor în societate, asupra interdependențelor dintre realități, despre tangențele culturale și cooperarea dintre societăți, despre constituirea comunităților multiculturale și manifestarea valorilor comune, și efortul doctorului habilitat Gr. Vasilescu [187], depus la cercetarea și scoaterea în evidență a particularităților societății contemporane din perspectiva globalizării.

Problema schimbărilor a fost subiect de interes major și pentru V. Mihăilescu, care afirmă că societatea românească se află într-o permanentă „tranziție”, reliefând realitatea pitorescului mozaic al cotidianului românesc [99]. Autorul susține că tranziția a schimbat valorile culturale ale societății. În această ordine de idei, ulterior, el elucidează schimbările majore ale procesului de tranziție. Astfel, dacă în perioada comunistă „existau mici evadări, precum faimoasa „rezistență prin cultură”..., care nu reprezenta nimic altceva decât „un mecanism de apărare”, o „fugă”, dar și o evadare creativă deschisă spre neașteptat, „în mare însă, doza de neașteptat, de imprevizibil, de incertitudine era redusă...” [100, p.13], societatea contemporană se caracterizează printr-un înalt grad de incertitudine, în care migrantul este în permanentă cautare a unui echilibru.

Referindu-se la specificul societății, care după destrămarea mega-societăților (Uniunea Sovietică, Iugoslavia, Cehoslovacia) au suportat schimbări majore, A. Pascaru menționează: „Inerența provocărilor cu care se confruntă societățile contemporane reflectă în mare parte dinamica schimbărilor, intensitatea manifestă a acestora la nivel de intra- și extracadru” [119, p. 36]. Astfel, se arată impactul istoric al evenimentelor și al influențelor pe care acestea le au asupra problemelor societății actuale. Aceste afirmații sunt relevante și în cadrul cercetării problematicii dialogului cultural al migranților, dialog care, credem, că poartă amprenta culturii și istoriei societății de origine. Vorbind despre spațiile culturale actuale, A. Pascaru menționează că „asistăm la complicarea condiției de manifestare a valorilor în spațiul cultural, confluențele acestuia cu celelalte diverse/adverse prezente în comunitate, asigurarea perpetuării valorilor și a identității societății” [124, p. 5]. Astfel, se observă că problematica societății contemporane, precum și schimbările și transformările suportate de aceasta, constituie nucleul cercetărilor din domeniul filosofiei sociale,

domeniu care,, la fel ca multe alte științe este influențat și se află sub semnul globalizării. În această ordine de idei, A. Pascaru precizează: „Schimbările profunde cu care se confruntă toate societățile contemporane, indiferent de statutul lor și reflectate în transformări denotă impactul multidimensional al globalizării. Vorbim de modelarea schimbărilor pe care transformările le reflectă grație componentelor tehnologiilor informaționale, acestea din urmă catalizează și însuși procesul globalizării. În această ordine de idei, se atestă că schimbările transformărilor prin intermediul tehnologiilor facilitează apropierea de contururile Erei Informaționale în cadrul globalizării” [120, p.15]. Astfel, această eră a informației transformă societatea la nivel global, având influențe majore asupra persoanei sau mai exact asupra dialogului cultural al acesteia în societate.

În era tehnologiilor, societatea este dominată, invadată de tot ceea ce se încadrează în acest concept, iar aprecierile și abordările vin să confirme o dată în plus gradul sporit de complexitate al realităților zilei de azi, precum și necesitatea înțelegerii esenței societății prin prisma cunoașterii și informației de la înălțimea unei abordări convergente și generalizante, cum ar fi cea social-filosofică.

1.3. Aspecte metodologice ale studiului dialogului cultural

Odată cu încheierea războiului rece din anii '90 ai sec. XX, pentru Europa de Est au crescut șansele unei mai bune comunicări între lumi altădată închise. Deschiderea hotarelor a alimentat și stimulat un șir de emigrări din Est spre Vest. În afara contactelor intense dintre cele două lumi cândva separate, trăirile emigranților au constituit și constituie o sursă importantă de informații și cercetare, mai ales pentru faptul că ele oferă nu doar imaginea prezentă a unei realități, ci și o radiografie în timp a acesteia. Astfel, pentru a descoperi evoluția condiției migrantului multiplu și a dialogului cultural al acestuia, s-a apelat la tehnologiile informaționale, generate de societatea bazată pe cunoaștere. Cu ajutorul acestora s-a elaborat cadrul metodologic cu intenția de a ghida cercetarea și de a o eficientiza pentru obținerea celor mai optime rezultate.

În realizarea prezentei lucrări a fost utilizat un organon metodologic specific, care a contribuit substanțial la îmbunătățirea calității rezultatelor teoretice obținute, atât la nivel conceptual, cât și la nivel empiric. Metodologia utilizată, având rolul de fir roșu al cercetării în cauză, se fundamentează pe un model constituit din trei elemente: Migrant, Cultură, Dialog (Anexa 1.2), care interacționează, se influențează reciproc și se transformă în dependență de timp și spațiu/context. Aceste elemente metodologice fundamentale, în cadrul cercetării de față, sunt

interdependente, astfel putem afirma că o variație a unui element va genera schimbări în celelalte două. Astfel, condiția migrantului în cadrul societății de adopție este negociată prin intermediul unui dialog cultural intens și sub egida culturii sau culturilor asimilate sau trăite anterior. În acest context, orice activitate sau acțiune a ființelor umane are loc într-o comunicare permanentă și în cadrul unui dialog continuu cu mediul înconjurător. Dialogul reprezintă elementul esențial al cercetării, deoarece prin intermediul acestuia atât migrantul, cât și cultura se influențează reciproc. După cum afirmă P. S. Adler, nu există persoană care să nu fie influențată de cultură, aceasta „structurându-ne valorile, programându-ne viziunea asupra lumii și răspunsurile în diverse situații” [3]. În deplin acord cu opinia expusă, cultura reprezintă elementul de bază al dialogului și, prin dialog, migrantul are posibilitatea de a schimba, dar și de a se schimba pe sine [149]. În acest context, identificarea și punerea în relație a celor trei noțiuni-cheie ale cercetării – *migrant*, *cultură*, *dialog* – ne-au permis înaintarea ipotezelor cercetării. Acestea au fost formulate în baza convingerii că migrația în lumea contemporană determină schimbări profunde atât la nivel de individ, cât și la nivel de societate, care este din ce în ce mai mult dominată de conflicte, neînțelegeri și tensiuni. Astfel, este important a înțelege mecanismul de integrare socială a persoanelor care au emigrat de câteva ori pe parcursul vieții și a identifica modul în care se schimbă identitatea culturală a acestora, cum se configurează dialogul cultural al acestora în cadrul societăților de adopție sau, mai bine zis, ce a achiziționat și ce a pierdut migrantul multiplu, precum și a stabili gradul lui de integrare în cadrul societății de adopție prin intermediul dialogului cultural. Toate acestea reprezintă punctele-cheie în baza cărora a fost realizată fundamentarea teoretico-metodologică a cercetării noastre. O reprezentare grafică a metodologiei aplicate este inclusă în Anexa 1. Vizualizarea ei grafică vine să explice cele mai importante aspecte ale investigației, fiind prezentate etapele ei și evidențiindu-se rolul transformator al dialogului cultural în societatea de adopție a migranților multipli.

Pentru înțelegerea modului în care are loc integrarea socială a migrantului multiplu și a schimbărilor identității culturale prin intermediul dialogului cultural în societatea de adopție, au fost identificate trei etape principale în viața acestuia: prima etapă este reprezentată de societatea de origine, cea de-a doua etapă se referă la prima societate de adopție a migrantului, iar a treia etapă include a doua societate de adopție, cea actuală, a migrantului (Anexa 1). Cea dintâi etapă reprezintă punctul de referință al cercetării, oferind posibilitatea de a identifica, în primul rând, profilul inițial al migrantului: atât identitatea culturală a acestuia, cât și premisele integrării sociale, ca, ulterior, să putem sesiza schimbările care au avut loc, să stabilim ce a achiziționat și ce a pierdut migrantul în

etapele următoare. Cea de-a doua etapă reprezintă viața migrantului în cadrul primei sale experiențe din realitatea socială a societății de adopție, care scoate în relief primele semne de schimbare sau transformare a migrantului multiplu în ceea ce privește identitatea culturală, precum și nivelul de integrare socială a acestuia în cadrul primei societăți de adopție. Cea de-a treia etapă reprezintă situația migrantului în următoarea societate de adopție (a doua emigrare) și se referă la starea lui actuală. Și în acest caz ne concentrăm pe relevarea schimbărilor sau transformărilor identității culturale, încercăm să stabilim cum au influențat acestea integrarea socială a migrantului multiplu în realitatea socială a celei de a doua societăți de adopție. Astfel, analiza celor trei etape-cheie din viața migrantului multiplu oferă posibilitatea de a elabora un set de indicatori comparabili pentru fiecare etapă în parte și de a identifica dominantele ce au influențat integrarea socială și identitatea culturală a individului, precum și rolul dialogului cultural în acest proces complex de transformare.

Cercetarea este realizată prin utilizarea convergentă a mai multor metode, ținându-se cont de regulile și principiile cunoașterii științifice a realității sociale a migrantului multiplu. Astfel, au fost folosite mai multe metode: *metoda inductivă* (pentru a realiza trecerea de la practica socială la teoretizarea științifică), și cea *deductivă*, datorită căreia au fost utilizate și aplicate rezultatele cercetărilor științifice asupra realității sociale asumate ca temă de cercetare științifică. De asemenea, au mai fost utilizate: *metoda dialectică*, care ne-a permis analiza configurării dialogului cultural în dinamică, prin prisma identității culturale și a integrării sociale a migrantilor în cadrul societăților de adopție, atât pe orizontală, în diverse societăți de adopție, cât și pe verticală, prin identificarea diferitor influențe culturale; *metoda sinergetică*, ce a asigurat cercetarea configurării dialogului cultural, a componentelor dialogului cultural, determinând o explicare și o înțelegere mai profundă a caracterului dialogului cultural în cadrul societăților de adopție a migrantilor, a procesului de configurare a dialogului cultural, reflectând tendințele și perspectivele contemporane.

Investigațiile au fost realizate și prin aplicarea mai multor metode general-științifice, printre care sunt următoarele: *metoda structural-funcțională*, datorită căreia s-a reușit o cercetare de ansamblu a dialogului cultural în cadrul societății de adopție, prin analiza structurală a dialogului migrantilor în spațiul on-line, reliefând elementele definitorii ale dialogului cultural al acestora; *metoda comparativă* a permis să supunem analizei subiectele abordate prin corelația general-particular, urmărindu-se identificarea trăsăturilor comune în dialogul diferitor migranți multipli și elucidarea aspectelor specifice, identificarea repetabilității și specificarea unicității dialogului cultural al migrantilor în cadrul societăților de adopție; *metoda behavioristică* a oferit posibilitatea

de a examina atitudinea migranților multipli în totalitatea dialogurilor culturale, monitorizând transformările identitare suportate și noile identități culturale achiziționate, elucidând pierderile suferite și achizițiile culturale de care au beneficiat prin intermediul dialogului cultural; *metoda istoriografică* a fost utilizată pentru valorificarea și analiza celor mai relevante elaborări monografice, culegeri de materiale și articole, care se refera la tema abordată, fiind utilă pentru cunoașterea, explicarea și înțelegerea configurării dialogului cultural.

Luând în considerare că în Republica Moldova în particular, și în general în afara societății nu au fost realizate studii ce abordează dialogul cultural al migraților multipli, dar și al configurării dialogului cultural în societatea de adopție, în cadrul prezentei cercetări am considerat necesară utilizarea *metodei calitative de analiză*, a cărei aplicare oferă câteva avantaje: realizarea cercetării în context natural, teoriile științifice având rolul de a ghida și fundamenta cercetarea. În cazul nostru, cercetarea cuprinde două niveluri: unul teoretic, care pune în valoare teoriile și cercetările relevante din domeniu, și altul practic, care prezintă date empirice referitoare la dialogul cultural al migraților multipli în societățile de adopție. În consecință, a fost identificat profilul unei noi și emergente categorii de migranți atât din Republica Moldova, cât și la nivel global. Ulterior, analiza și interpretarea informațiilor obținute din cercetarea de teren s-au efectuat informatizat, utilizând posibilitățile societății bazate pe cunoaștere (tehnologiile informaționale) și anume, a aplicațiilor de analiză calitativă NVivo și Atlas.ti.

Studiul de caz reprezintă metoda de cercetare științifică de confruntare directă cu situația reală și autentică a migranților, fiind reprezentativă în studiul configurării dialogului cultural al migraților în cadrul societății de adopție. Studiul de caz permite sesizarea legăturilor dintre fenomenele sociale care sunt prea complexe pentru a putea fi abordate prin intermediul *tehnicii interviului* pentru elucidarea premiselor configurării dialogului cultural în cadrul societăților de adopție. Totodată, studiul de caz permite abordarea complexă, multilaterală a grupului social de migranți din comunitățile de adopție, cu scopul de a obține o reprezentare cât mai completă (holistică) despre grupul migranților multipli și despre dialogul cultural al acestora cu etnia majoritară. Pentru identificarea condiției migrantului multiplu au fost elaborate două criterii de selecție a acestora: 1) criteriul multiplicității experienței migratorii: migrantul multiplu reprezintă persoana care a emigrat de cel puțin două ori pe parcursul vieții; și 2) criteriul lingvistic: migrantul este vorbitor a cel puțin două limbi. Aceste criterii au stat la baza selectării eșantionului și a tehnicii de eșantionare. În cadrul cercetării noastre, au fost utilizate tehnicile de eșantionare non-aleatorii: a) eșantionarea tip „bulgăre de zăpadă”: au fost identificate

câteva persoane care întrunesc criteriile de selecție, cărora li s-a cerut să recomande alte persoane, pe care le cunosc și care de asemenea corespund criteriilor date; b) o altă tehnică a fost cea de căutare și vizitare a asociațiilor din Spania, care desfășoară activități cu și pentru migranți; au fost vizitate grupuri de lucru ale migranților, iar în cadrul lor au fost identificați respondenții care corespund criteriilor enunțate *supra*. Astfel, în rezultatul eșantionării, au fost selectate șase cazuri și efectuate șase interviuri cu migranții multipli.

Dintre *tehnicele de cercetare* existente am optat pentru *istoria de viață* ca fiind cea mai adecvată obiectivelor cercetării. Analiza diferitor perioade din viața migraților multipli, cu evidențierea etapelor de interes (Anexa 1), oferă posibilitatea de a stabili caracterul multiplu al migrantului, precum și de a identifica transformările suportate de acesta prin intermediul dialogului cultural pe parcursul migrației dintr-o societate în alta. Astfel, *istoria de viață* face parte din cercetările cu caracter narativ și se bazează pe ideea că „fiecare om, datorită individualității sale, are o poveste proprie de viață, iar cercetătorii narativi colectează și descriu astfel de vieți, scriu narațiuni ale experiențelor trăite”[43]. În această ordine de idei, D.J.Clandinin și M.Connelly [43] menționează că analiza experiențelor de viață trăite de indivizi este orientată simultan în 4 direcții: în interior (trăirile și sentimentele, speranțele, atitudinile estetice, preferințele morale etc.); în exterior (condiții existențiale, mediul, realitatea socio-culturală); în trecut și în viitor. Aceste dimensiuni sunt relevante în realizarea scopului și obiectivelor cercetării, contribuind la determinarea transformărilor migranților multipli prin intermediul dialogului cultural, modificând identitatea culturală a acestora și setând premisele integrării sociale în societatea de adopție. Astfel, reieșind din scopul cercetării și al grupului de cercetare, datele au fost colectate conform celor trei etape ale vieții migrantului multiplu (Anexa 1.3). Prin analiza acestor trei etape esențiale pentru cercetare, s-a reușit scoaterea în evidență a trei profiluri ale universului migrantului multiplu, care sunt comparabile și care, în final, ne oferă răspuns la întrebările de bază ale cercetării: Cum are loc dialogul cultural al migrantului multiplu? Elementele cărei culturi prevalează identitatea migrantului multiplu? Care sunt caracteristicile identității culturale ale acestuia? Ce a pierdut sau a achiziționat migrantul pe parcursul perioadei de migrație? Este, oare, acesta integrat în societatea de adopție? De ce depinde integrarea socială a migrantului? Toate aceste întrebări reprezintă, de fapt, elementele-cheie ale configurării dialogului cultural al migrantului multiplu.

În calitate de *instrument de cercetare* a fost utilizat ghidul cercetătorului, elaborat cu scopul de a colecta datele pe teren cu ajutorul tehnicii *istoria de viață* (Anexa 2). Prin aplicarea acestui

instrument, au fost stabiliți indicatorii de bază – comparabili și semnificativi – pentru cele trei etape ale vieții migratului multiplu studiat. Astfel, ghidul cercetătorului oferă lista dimensiunilor cercetării, categoriile și indicatorii prestabiliți de cercetarea de teren. În contextul prezentului demers științific, sunt puse în evidență două dimensiuni generale de interes: *identitatea culturală* și *integrarea socială* (Anexa 2). Indicatorii și dimensiunile cercetării au fost elaborați în baza rezultatelor obținute din analiza dialogului on-line, purtat de migranți în societatea de adopție din Spania. Această analiză a fost realizată cu ajutorul software-ului Nvivo, iar rezultatele ei detaliate sunt prezentate în capitolul 3 al tezei. Respectiv, fiecare dintre cele două dimensiuni identificate (*identitatea culturală* și *integrarea socială*) este însoțită de un obiectiv specific în cadrul general al cercetării dialogului cultural. Dimensiunea de *identitate culturală* scoate în evidență schimbările de identitate a migrantului multiplu. În baza acestei dimensiuni, au fost elaborate variabilele ce țin de aspectul *cultură*, și anume: religia, tradițiile și obiceiurile, sărbătorile, bucatele, folclorul și operele literare. Cea de-a doua dimensiune, *integrarea socială*, reliefează premisele de integrare socială a migrantului multiplu în cele trei societăți de referință. Variabilele de referință identificate pentru această dimensiune sunt: familia, educația, apartenența la un grup social de interes, limba și cetățenia societății de adopție. Atât identitatea culturală, cât și integrarea socială se datorează unui intens dialog cultural și sunt analizate prin prisma dialogului cultural al migrantului multiplu cu membrii societății de adopție. Pe lângă faptul că, în cadrul cercetării, dialogul este interpretat, pe de o parte, ca imbold de transformare și schimbare a identității migranților multipli, pe de altă parte, acesta mai influențează și procesul de integrare socială în societatea de adopție. Astfel, studiul realizat prin analiza datelor colectate are rolul de a scoate în evidență atât experiențele pozitive, cât și cele eșuate de dialog cultural.

Aceste date sunt analizate, ulterior, prin *metoda analizei cu ajutorul codării*, care este folosită pe larg în ultimul timp. Printre adepții acestei abordări este A. Coffey și alții [45], [4], care susțin că tehnicile manuale de codare și reducere a datelor sunt depășite, dat fiind faptul că programele de calculator reușesc să facă față unui număr foarte mare de coduri, ceea ce permite a realiza sarcini complexe de codare și, drept consecință, analize complexe. De menționat că societatea bazată pe cunoaștere oferă mai multe programe, care simplifică foarte mult munca de codare și analiză a datelor [151], printre care se numără și *Nud.ist*, *Atlas.ti* și *NVivo*. Cu ajutorul lor, textele sunt prelucrate și analizate prin fragmentare, segmentare, rezumare, clasificare și, în final sunt reunite în forme diferite, care permit o analiză complexă a datelor, iar cercetătorul are

posibilitatea să urmărească și să se „miște” cu mai puțin efort prin mulțimea paginilor de material colectat. În baza acestor evidențe, pentru prelucrarea datelor prezentei cercetări, am apelat la două software-uri de analiză calitativă a datelor, și anume: Atlas.ti și NVivo.

Atlas.ti este un software utilizat în domeniul cercetării calitative și permite analiza în profunzime a unei game largi de materiale, cum ar fi: documente, imagini, fișiere audio și video. Sistemul de analiză al acestui software este bazat pe „coding” (codare). *Atlas.ti* se deosebește de programele cantitative de cercetare prin faptul că este flexibil și permite utilizatorului să participe activ la procesul de analiză pe întreg parcursul elaborării rezultatelor, a stabilirii relațiilor etc.

Cercetătorii care au utilizat *Atlas.ti* în analiza calitativă a datelor – printre aceștia fiind A.Strauss și J.Corbin [171, p. 57] – au scos în evidență relația dintre cele două niveluri ale acestui software: 1) *nivelul textual*, care implică alegerea de către cercetător a diferitor surse de informații - fișiere (de ex., imagini, audio, video, texte etc.); ulterior, aceste surse de informații sau date sunt încărcate în software-ul *Atlas.ti* și prelucrate prin determinarea celor trei categorii: de citate (*quotes*), coduri (*codes*) și adnotări/comentarii (*memos*), și 2) *nivelul conceptual*, care implică, la fel, două aspecte importante în analiza calitativă și anume: a) determinarea și proiectarea relațiilor dintre coduri, citate și adnotări; b) interpretarea datelor sau rezultatelor. Selectarea citatelor (*quotes*) și codificarea (*codes*) sunt principalele acțiuni în analiza oricărui document ce urmează a fi analizat cu acest software [172].

Întrucât materialele care stau la baza unei cercetări calitative sunt numeroase, cantitatea datelor analizate este, de cele mai multe ori, enormă, așa încât este destul de dificil a prelucra informația necesară. În acest mod, după părerea lui L. W. Neuman, se urmărește „organizarea unei enorme cantități de detalii specifice într-o imagine generală coerentă (sau model, sau set de concepte, care sunt interconectate)” [113]. Conceptualizarea este primul pas în analiza datelor. Prin analiză, sinteză și conceptualizare, A. Strauss și J. Corbin înțeleg selectarea unei observații, propoziții sau paragraf și oferirea unui nume fiecărui element, idee sau eveniment prezentat (numite *etichete conceptuale*). Astfel, un concept este un fenomen etichetat. Conceptele sunt comparate și, când se descoperă faptul că definesc un fenomen similar, ele sunt reunite într-o categorie. Ulterior, categoriilor, la fel, le va fi atribuit un nume. De obicei, se aleg „nume” ce atrag atenția imediat, ele sunt semnificative și păstrează savoarea textului original. Fără îndoială, *Atlas.ti* reprezintă un software și o unitate de analiză a datelor, care nu numai ușurează munca de analiză a cercetătorului, dar și permite generarea de noi cunoștințe în domeniul studiat. Grație acestui software, pot fi

analizate diferite puncte de vedere prin stabilirea multiplelor relații între variabilele din textul analizat, Atlas.ti oferind posibilitatea de a scoate în evidență aspecte ascunse sau care nu sunt evidente, dar sunt importante în cunoașterea fenomenului studiat. De asemenea, software-ul respectiv este important și pentru faptul că poate fi utilizat la diferite etape ale cercetării, începând cu analiza inițială a literaturii existente în domeniul cercetat și terminând cu analiza datelor de teren (interviurilor, istoriilor de viață etc.) și generarea de diagrame cu cunoștințe noi.

În condițiile societății informaționale, o mare parte din discuții, conversații, dialoguri au loc din ce în ce mai des în mediul *on-line*. Cazul dialogului cultural *on-line* al migranților în cadrul societății de adopție reprezintă un spațiu virtual pentru observații multiple, dar și pentru adunarea informațiilor utile din perspectiva identificării aspectelor care schimbă matrița dialogului cultural. Acesta este un spațiu explorat și utilizat tot mai mult și reprezintă un potențial enorm pentru dezvoltarea și analiza anumitor fenomene, cum ar fi, în cazul nostru, cel al *dialogului on-line al migranților*. Analiza dialogului *on-line* permite nu doar elucidarea intereselor și problemelor migranților, dar mai reprezintă și o sursă importantă pentru fundamentarea cercetării de teren. Astfel, în cercetarea noastră au fost analizate discuțiile/conversațiile/dialogurile *on-line* ale migranților din cadrul grupului „Moldoveni din Spania” (rezultatele cercetării vor fi prezentate în capitolul 3). Analiza respectivă a fost realizată cu ajutorul software-ului NVivo 11, fără care prelucrarea datelor din rețelele sociale ar fi fost imposibilă. Caracteristicile acestuia sunt foarte asemănătoare cu cele ale software-ului Atlas.ti, descris anterior. Caracteristica majoră a acestui software este faptul că el permite analiza datelor din cadrul rețelelor de socializare *on-line*. O altă diferență importantă între aceste două programe de analiză calitativă constă în faptul că NVivo (Plus) permite crearea sociogramelor. Acestea sunt reprezentate de codurile identificate și oferă posibilitatea stabilirii relațiilor dintre diverse coduri. Se consideră că doar aceste contribuții ale societății bazate pe cunoaștere în analiza calitativă a datelor pot revoluționa mediul academic din Republica Moldova, plasându-l pe o treaptă superioară, la nivelul experiențelor internaționale [151].

În consecință, lund în considerare cele menționate, vom formula **problema cercetării științifice soluționate în domeniul filosofiei sociale**, care constă în fundamentarea dominantelor dialogului cultural în societatea de adopție (integrare socială, identitate culturală), ceea ce a contribuit la identificarea și elucidarea premiselor și dimensiunilor ce facilitează configurarea acestuia, în vederea identificării soluțiilor de eficientizare a dialogului cultural dintre migranți și membrii societății de adopție, pornind de la particularitățile proceselor migraționale din Republica Moldova.

În vederea cercetării problemei științifice, au fost formulate următoarele **ipoteze de lucru**, cu titlu de direcții de soluționare a problemei:

1. Migrația, în calitate de fenomen dominant în lumea contemporană, a creat contexte socioculturale distincte (un mozaic cultural / o pluralitate multiculturală), în care, la fel ca în legenda despre Turnul Babel, datorită mixului de grupuri sociale, limbi, culturi, religii etc., se atestă conflicte din ce în ce mai profunde. În baza acestei realități sociale a lumii contemporane, se înaintează ipoteza că problema de bază a respectivelor conflicte și neînțelegeri dintre reprezentanții diferitor culturi este dialogul cultural eșuat. Aceasta se întâmplă din cauza că orice societate este, prioritar, o entitate culturală. Respectiv, este necesar de a scoate în evidență noțiunea de *apartenență culturală*, pentru a putea determina identitatea culturală a migrantului, schimbările și transformările suportate de acesta pe parcursul migrației, precum și pierderile și/sau achizițiile acestuia în calitate de membru cu drepturi depline sau parțiale al societății de adopție.
2. O altă ipoteză a cercetării se referă la integrarea socială a migrantului în societatea de adopție. Considerăm că, cu cât migrantul este mai mult expus influențelor din partea diverselor culturi, cu atât mai ușor acesta se integrează social și este mai deschis spre noi interacțiuni și relații.
3. A treia ipoteză a cercetării ține de faptul că migrantul este supus unor schimbări substanțiale la nivel de identitate. Afirmăm că apare și se dezvoltă o identitate culturală care cuprinde componente ale diferitelor culturi (ale societății de origine, dar și ale societăților de adopție a migrantului) sau, altfel spus, apare o identitate culturală hibridă, care cuprinde diverse elemente ce aparțin diferitor culturi experimentate și trăite de migrantul multiplu în realități socioculturale distincte. Totodată, pornind de la acest fapt, putem să vorbim despre pluri-apartenența culturală. Astfel, prezențele culturale ce aparțin mai multor culturi într-un singur univers uman contribuie la configurarea unui dialog pozitiv și mai eficient în cadrul societății de adopție.

Scopul tezei rezidă în identificarea căilor ce facilitează configurarea dialogului cultural în societățile de adopție a migranților, în vederea determinării oportunităților ce înlesnesc integrarea socială a migranților și constituirea identității culturale a acestora. Pentru realizarea scopului în cauză au fost formulate următoarele **obiective**: 1) fundamentarea teoretico-metodologică a dialogului cultural în contextul migrației contemporane; 2) integrarea problematologică a dialogului cultural din perspectiva filosofiei sociale; 3) investigarea caracterului instrumental al conceptelor operaționale privind dialogul cultural în societatea de adopție a migranților; 4) determinarea premiselor ce alimentează configurarea dialogului cultural; 5) evidențierea tematicii dominante în

dialogul cultural al comunităților discursive ale migranților; 6) identificarea dimensiunilor dialogului cultural al migranților în societatea de adopție; 7) demonstrarea necesității teoretico-practice a dialogului cultural actual în societatea de adopție; 8) elaborarea modelului de transformare a migrantului prin intermediul dialogului cultural.

1.4. Concluzii la capitolul 1

1. Analiza realizărilor științifice din sfera problematicii abordate în prezenta lucrare a condus la identificarea unor curenți în ceea ce privește studiile în domeniul configurării dialogului cultural al migranților în societatea de adopție și a unei viziuni de ansamblu asupra efectelor acestuia, precum și lipsa cercetărilor care s-ar concentra pe elaborarea eventualelor soluții pentru cazurile de dialog cultural eșuat.
2. Argumentând că migrația a luat forme noi în cadrul societăților contemporane, considerăm necesară punerea în discuție a unui nou profil, și anume cel al migrantului multiplu, care reprezintă o categorie emergentă și cu tendințe de extindere în viitor.
3. Algoritmul cercetărilor efectuate a determinat identificarea a trei etape principale în viața migrantului multiplu: 1) societatea de origine; 2) prima societate de adopție a migrantului; și 3) a doua societate de adopție a migrantului, cea actuală.
4. În cadrul cercetării, au fost identificate două dimensiuni, considerate relevante: 1) identitatea culturală și 2) integrarea socială, fiecare dintre acestea fiind însoțită de un obiectiv specific. Dimensiunea de *identitate culturală* scoate în evidență schimbările de identitate ale migrantului multiplu, iar cea de-a doua dimensiune, *integrarea socială*, determină premisele de integrare a migrantului multiplu în cele trei societăți de referință.
5. Folosirea avantajelor puse la dispoziție de societatea bazată pe cunoaștere în realizarea cercetărilor, în general, și a prezentului studiu, în particular, creează posibilitatea obținerii și analizei unor date relevante, precum și oferă șansa plasării cercetărilor naționale pe o treaptă superioară, la nivelul experiențelor internaționale.

2. DIMENSIUNEA DIALOGULUI CULTURAL ÎN REALITATEA MULTICULTURALĂ A SOCIETĂȚII DE ADOPTIE

Dialogul cultural în realitatea multiculturală a societății de adopție reprezintă una dintre provocările majore ale societății contemporane. Problematika dialogului cultural a fost discutată în mod diferit în mediul academic și în cel politic, fiecare dintre acestea încercând să adapteze propria abordare la necesitățile socioculturale ale etniei majoritare cu cele ale migranților. Evoluția modelelor de analiză a realităților sociale multiculturale tratează într-o manieră marginalizantă problematica dialogului cultural, prioritar fiind abordată importanța factorului socioeconomic sau a celui sociopolitic. Din aceste considerente, este important a identifica dimensiunile dialogului cultural al migranților în societatea de adopție, dar și a demonstra necesitatea fundamentării teoretico-practice a dialogului cultural actual în societatea de adopție.

În această ordine de idei, prerogativa acestui capitol rezidă în elucidarea importanței doctrinelor clasice de analiză a realităților sociale multiculturale și de determinare a dimensiunilor dialogului cultural. Considerăm că o bună cunoaștere a acestora (a dimensiunilor dialogului cultural), ar contribui la evitarea consecințelor negative enorme ale dialogui cultural eșuat, cu impact major asupra structurii sociale – atât a societății de adopție, cât și a celei de origine.

2.1. Evoluția modelelor de analiză a realităților sociale multiculturale

Migrația s-a dovedit a fi o caracteristică permanentă și semnificativă a istoriei umane. Aceasta a contribuit la creșterea economică și la dezvoltarea societăților. Migranții sunt, de obicei, cei mai dinamici și mai întreprinzători membri ai societății. Ei își asumă riscul de a-și părăsi societatea, pentru a crea noi oportunități pentru ei și familiile lor. Totodată, migrația reprezintă o problemă acută pentru multe societăți. Datorită scopului, complexității și proporțiilor sale, importanța migrației a crescut, așa încât societățile contemporane și reprezentanții acestora au devenit conștienți de riscurile și oportunitățile pe care le implică migrația internațională.

Această situație a impulsionat apariția și dezvoltarea multiplelor modele de analiză a realităților sociale multiculturale, care s-au diversificat odată cu intensificarea migrației. Din multitudinea de cercetări identificate în domeniul respectiv vom face referință la câteva modele teoretice, care redau

gradul de complexitate a fenomenului și realizează o prezentare comprehensivă a modelelor de analiză a migrației – atât din punct de vedere social, cât și economic, cultural și moral – în realitatea multiculturală [148].

Una dintre teoriile relevante pentru conținutul acestei lucrări este cea neoclasică, ce a constituit o realizare teoretică majoră în domeniul migrației. Cercetătorii care s-au expus asupra acestei teorii sunt: J.R.Hicks [74], J.R.Harris & M.P.Todaro [72] etc. Fiind una dintre cele mai vechi, teoria neoclasică explică cauzele migrației la nivel micro- și macrosocial.

Teoria neoclasică sugerează că migrația internațională este proporțională cu oferta și cererea globală de forță de muncă. Națiunile cu o ofertă săracă de muncă și cu o cerere mare de forță de muncă vor oferi salarii mari, care vor atrage migranții din societățile cu un surplus de forță de muncă [95]. Totodată, teoria neoclasică este o teorie bifurcată: a) la nivel macro, b) la nivel micro. Cu toate acestea însă, acest model limitează complexitatea fenomenului migrației, raportându-l doar la aceste niveluri. Astfel, la nivel macro, migrația este cauzată de oferta și cererea forței de muncă, precum și de diferențele salariale drept rezultat al situației economice din societate. La nivel micro, reprezentanții teoriei neoclase explică cauzele migrației individuale în baza analizei relației *cost – beneficiu*.

Conform analizei cost – beneficiu, migrația reprezintă o investiție în capitalul uman. În afară de aceasta, modelul neoclasic accentuează „comportamentul de maximizare a utilității indivizilor și acțiunile de maximizare a profitului” [8]. În opinia adeptilor teoriei neoclase, persoanele acționează rațional, dețin toată informația accesibilă și posedă cunoștințe perfecte despre viitor. Considerăm că cea din urmă opinie, expusă de susținătorii teoriei neoclase, fiind plasată în contextul fenomenului migratoriu actual, exagerează în privința anticipărilor, dat fiind faptul că migrantul urmează un vis și nu poate ști care va fi viitorul său în societatea de adopție. Respectiv, este necesar a lua în considerare și alte modele teoretice [126].

Unul dintre acestea este *teoria capitalului uman*, cu principalul său reprezentant L.A.Sjaastad [164], care a realizat studiul migrației prin intermediul elementelor ei fundamentale, renunțând la ipoteza muncii omogene. Autorul menționat afirmă că, de fapt, caracteristicile individuale ale pieții muncii, precum și remunerarea diferențiată în regiuni diferite, determină utilitatea fenomenului migrațional pentru unii și inutilitatea lui – pentru alții. Mai mult ca atât, abordarea migrației prin intermediul teoriei capitalului uman contrazice ipoteza pieții perfecte, atâta timp cât costurile migrației sunt considerabile. Aceste costuri nu se referă doar la cheltuielile de transport, dar și la

pierderile de venit pe durata migrației. De exemplu, în categoria de costuri pot fi incluse nu doar cele de natură materială, dar și cele de natură spirituală, morală care sunt generate de separarea de mediul familial (societatea de origine, serviciul de până la migrare etc.), precum și de ruptura de cei apropiați, de membrii familiei. Astfel, migrația este apreciată ca fiind o investiție și costurile aderente acesteia se așteaptă să se răscumpere în viitor, însă, date fiind costurile înalte ale migrației, ele vor necesita mai mult timp de răscumpărare. În baza acestei idei, teoria capitalului uman precizează că rata imigrării din țările în curs de dezvoltare în societățile industrializate (cum ar fi exemplul societăților nordice pentru moldoveni) este relativ scăzută.

Astfel abordarea migrației din perspectiva capitalului uman oferă o bază teoretică pentru evaluarea și analiza studiilor empirice, care consideră că migrația descrește odată cu înaintarea în vârstă [14], opinie explicată de timpul redus disponibil, în care investiția, adică imigrarea poate da rezultate. Astfel, pentru o persoană în vârstă migrația poate să nu fie atât de atractivă, cum ar fi pentru un tânăr. Raportată la realitățile Republicii Moldova, nici această teorie nu este pe deplin justificată, din cauza că multe femei deja aflate în perioada de pensionare, respectiv fiind mai în vârstă, decid totuși să emigreze.

Suplimentar, alți adepți ai acestui model, printre care și M.P.Todaro [178] și J.R.Harris [72], abandonează ideea neoclasică și analizează migrația din zonele rurale în cele urbane. Conform opiniei expuse de aceștia, decizia de a migra este corelată cu rezultatul așteptat: probabilitatea de a obține un loc de muncă și un salariu. Importanța probabilității găsirii unui loc de muncă ca rezultat al migrării și corelația cu ratele șomajului urban a fost demonstrată de mai multe studii empirice [179]. Chiar dacă autorii în cauză abordează migrația într-un context mai îngust, totuși argumentele teoretice de bază, expuse de aceștia, pot fi utilizate și în analiza migrației internaționale. Considerăm că și în cazurile unei probabilități mici de a obține un loc de muncă în societățile dezvoltate, ar avea sens de a emigra chiar și pentru o persoană care este angajată într-o societate mai puțin dezvoltată, dacă diferențele salariale sunt destul de mari.

În conformitate cu aceste abordări, trebuie să fie luată în considerare și posibilitatea existenței unor garanții sociale și a unor sisteme de securitate socială. Din moment ce garanțiile sunt mai înalte într-un stat dezvoltat, acest lucru poate fi un argument în plus pentru a emigra, chiar dacă persoana este conștientă de imposibilitatea angajării imediate în câmpul muncii [156]. Astfel, este foarte ușor, la momentul actual, de a exemplifica aceste opinii, expuse de cercetători, prin acțiunile valului de emigranți din Europa. Odată fiind stabilite cotele pentru fiecare dintre state, se observă că migrații

au preferințe pentru statele mai bine dezvoltate din punct de vedere economic și cu garanții sociale mai înalte (spre exemplu, aceștia optează pentru Germania, și nu pentru România).

În această ordine de idei, există modele care încearcă să formuleze explicit comportamentul de căutare a destinației de emigrare, cum ar fi cel la care se referă G.Maier [93], S.Berninghaus și H.G.Sefert-Vogt [18]. În rezultatul analizelor, acești autori concluzionează că procesul de căutare a unui loc de muncă, adică informarea, este justificat numai atâta timp cât cheltuielile aderente acesteia sunt mai mici decât venitul așteptat sau estimat. În unele abordări este luat în considerare gradul de informare al persoanelor despre oportunitățile de salarizare. Reieșind din acestea, un potențial migrant poate decide în favoarea unei soluții secundare (cea mai bună) privind destinația de emigrare.

În cazul migrării dintr-o regiune total diferită a lumii în alta, costurile aderente căutării unui loc de muncă vor fi extrem de înalte. Aceasta ar fi o explicație de ce atât de multe persoane din societățile în curs de dezvoltare preferă să nu migreze spre societățile din Nord. Deși aceste cazuri sunt de asemenea posibile și pot fi planificate anticipat, în baza unor analize prealabile a salariilor și a costurilor de migrație suficient de mici. În această ordine de idei, C. Dustmann [58] aduce în discuție impactul potențialelor costuri de trai scăzute din societatea de origine asupra deciziei de a se reîntoarce acasă. Acestea pot fi, de asemenea, planificate anterior emigrării inițiale. B.P.McCall și J.J. McCall [95] argumentează că anumite informații sunt valabile doar în societatea de adopție și apariția unor circumstanțe nefavorabile se pot solda cu reîntoarcerea migrantului în societatea de origine.

Alte modele presupun că există o anumită valoare în opțiunea non-migrării provizorii și așteptării [34]. Deoarece investiția în emigrare este, în general, ireversibilă sau cel puțin are costuri foarte înalte, poate fi dezavantajos să emigrezi acum, dacă creșterea economică este pozitivă în societatea de origine și negativă în societatea de adopție.

Contrar viziunii neoclase, „noua economie a migrației” [84] pune în discuție gospodăriile (familia) ca participanți direcți în luarea deciziei de a emigra. Aceștia au o viziune diferită asupra factorilor macroeconomici determinanți ai migrației. Conform acestei abordări, migrația este o strategie de diversificare a riscului pentru familii. Mai mult, este evidențiată importanța relativă a veniturilor în decizia de a migra.

Deși este posibil, de asemenea, să analizezi migrația ca o decizie a unei familii în cadrul neoclasic [101], totuși perspectiva teoriei „noii economii a migrației”, reprezentată de O. Stark [168]

și J.Mincer, este fundamental diferită. În conformitate cu opinia acestora, fiecare membru al unei familii emigrează, pentru a reduce dependența de situația unei singure piețe a forței de muncă. Strâns corelate cu acest aspect sunt remitențele emigranților, care pot fi tratate și în calitate de contract, chiar și cu familiile rămase acasă. Această formă a diversificării riscului este un aspect important în societățile unde securitatea socială și publică este neadecvată și piețele de capital privat sau nu există, sau sunt insuficiente.

Remitențele reprezintă, de obicei, cea mai mare parte din bugetele familiilor cu migranți. O altă contribuție a noii economii a migrației se consideră conceptul de „privare relativă”. Astfel, migrantul nu are un venit absolut, care este decisiv pentru soluționarea tuturor problemelor migranților, dar reprezintă un venit relativ echitabil cu al oricărui individ în cadrul societății. Acest punct de vedere oferă un nou fundament teoretic pentru observații empirice, și anume, că ratele migrației în cele mai sărace regiuni nu sunt neapărat cele mai ridicate, și că ratele migrației sunt cu atât mai înalte, cu cât este mai mare inechitatea veniturilor. Așadar, există un stimulent mai puternic ca o persoană să emigreze, dacă aceasta este săracă printre bogați, decât dacă ea este săracă printre săraci. Respectiv, migrația reprezintă o alocare optimă a muncii în regiunile cu o productivitate înaltă, generând echilibrarea salariilor, în cazul în care nu există costuri aderente migrației [156]. Astfel, aproape toate studiile empirice care utilizează date combinate consideră că salariile și rata șomajului au o influență semnificativă asupra migrației.

Din analiza teoriilor sus-menționate se observă că, în afară de variația modelelor de migrație, putem remarca și o combinație extrem de complexă a motivațiilor de a emigra. Este evident că migrația între reprezentanții a două societăți cu salariile medii inegale poate rămâne la un nivel redus atunci când așteptările privind „calitatea vieții” se îmbunătățesc în societatea de origine. Astfel, potențialii migranți preferă să rămână acasă, decât să-și asume riscurile de a pleca peste hotare, părăsindu-și familia și prietenii. În schimb, multe familii sunt orientate să părăsească mediul familiar atunci când în societățile de origine lipsește siguranța, există atacuri sau abuzuri, sau o guvernare și un serviciu public precar, un mediu de afaceri nesigur ori o rată a șomajului înaltă [95]. Cu toate că opiniile autorilor și teoriile migrației aduse în discuție mai sus contribuie la o clarificare a fenomenului migrației din perspectiva motivațiilor de natură economică, totuși considerăm că mai există lacune în înțelegerea acestui fenomen complex, fiind necesare și alte abordări.

Coincide opiniei împărtășite de noi *teoria instituțională* și cea a *rețelelor sociale*, care elucidează cursul fluxurilor migrației internaționale de-a lungul timpului și care pun în valoare

aspectele sociale și culturale ale migranților. Astfel, aceste teorii încearcă să clarifice, de exemplu, de ce fluxurile migrației internaționale cresc, în cazul în care motivația inițială de a migra s-a diminuat considerabil [80].

Pe de o parte, *teoria rețelelor sociale*, ai cărei reprezentanți sunt M.Boyd și J.Nowak [30], M.Spittel [167], D.T.Gurak și F.Caces [66], M.S.Blinova [22], explică migrația în lanț prin obligațiile inerente relațiilor de rețea și de atenuare a riscurilor. Astfel, migrația este conceptualizată drept un proces de sine stătător, o decizie de comun acord și un lanț migratoriu, fiindcă, odată ce un membru al comunității culturale emigrează, există posibilitatea ca să aibă loc un lanț sau șir de emigrări. Mai mulți autori recunosc rolul rețelelor sociale sau al „rețelelor de migranți” în calitate de factor important în explicarea migrației internaționale [167]. În această ordine de idei, rețelele vizate, de cele mai multe ori, sunt reprezentate de membrii aceluiași grup cultural. Respectiv, ele pot fi numite și rețele culturale, pentru că legăturile și dialogul dintre membrii acestora are loc sub egida culturală a grupului de apartenență.

Rețelele migranților sunt definite, în literatura existentă, ca legături interpersonale care apar între migranți și non-migranți, drept obligații reciproce (angajamente), care au obiectivul de a facilita intrarea, legalizarea și angajarea forței de muncă în societățile de adopție. Această conexiune socială și culturală cu cei care posedă deja o experiență de migrație într-o destinație anume reprezintă o resursă importantă, ce poate fi utilizată în facilitarea circulației, dar și în diminuarea riscurilor [34].

Astfel, emigrarea unei persoane din cadrul rețelei sociale și culturale de origine transformă relația dintre ei și aduce o plusvaloare de cunoștințe noi. Acestea pot fi utilizate de orice membru al rețelei, pentru a-și înlesni migrația. În acest context, M.Boyd [30] argumentează că recunoașterea relațiilor sociale și culturale, a rolului acestora în migrația internațională scoate în evidență un aspect teoretic deosebit de important. Autorul poziționează analiza acțiunii de migrație într-o viziune „prea socializată”, a unei structuri sociale și perspectivă „insuficient de socializată sau sub-socializată” a unor actori raționali. Această perspectivă, care accentuează forțele sociale implicate în procesul de emigrație, redefinește migrația internațională.

Analiza rețelelor sociale și culturale, în special a celor ce țin de familie, permite studiul migrației în calitate de produs social, și nu doar ca rezultat unic al deciziilor individuale luate de indivizi sau ca rezultat unic al parametrilor politici și economici, dar, mai degrabă, ca rezultat al interacțiunii tuturor acestor factori [95, p. 472], [94]. Una dintre explicațiile acestei teorii este cea

după care relaționarea cu un migrant creează un mecanism de circulație a informației despre migrație: rețelele în care persoanele care se cunosc acționează drept canale de informare pentru potențialii migrați.

După cum opinează A. Portes, citat de M. Spittel, „migrația este definită ca un proces de creare de rețele, deoarece aceasta dezvoltă un set tot mai dens de contacte dintre societatea de origine și cea adopție. Aceste rețele, odată stabilite, permit procesului de migrație să devină autosustenabil și în afara influențelor și schimbărilor de scurtă durată a stimulentele economice” [167, p. 60].

Pe de altă parte, *teoria instituțională*, reprezentată de R.P.W. Jennissen [80], E. Miheli [107], M.A. Klupt [87], valorifică rolul instituțiilor private și al organizațiilor de voluntariat în procesul de emigrare, care participă și oferă asistență migraților. Mai exact, cercetările sunt centrate pe studiul instituțiilor create ca rezultat exclusiv al fluxurilor migratorii. Astfel, instituțiile în cauză devin cunoscute de migrați și constituie o altă formă de capital social al acestora [125]. Conform teoriei instituționale, fluxul mare de migrați la nivel internațional influențează crearea unor organizații profit și non-profit cu statut legal sau ilegal. Printre serviciile oferite migraților pot fi enumerate asigurarea transportului (legal și ilegal), asistența în semnarea contractelor de muncă, elaborarea documentelor, achiziționarea și închirierea de locuințe sau asistența juridică etc. [80, p.34].

Astfel, teoria instituțională pune în discuție un alt aspect, nu mai puțin important din viața unui migrant, și anume acela de a forma o comunitate și de a presta servicii utile comunității de migrați. Incontestabil că și acesta este un aspect important pentru analiza evolutivă a migrației, însă din analiza comunităților de migrați rezultă că aceștia se unesc și dezvoltă comunități nu doar după ce și-au realizat scopurile primare de emigrare, dar și după o perioadă destul de îndelungată de ședere în societatea de adopție.

Anume din acest motiv, în cazul Republicii Moldova, numărul asociațiilor de moldoveni de peste hotare este relativ mic, în raport cu numărul de emigrați moldoveni. De asemenea, merită subliniat faptul că aceste instituții – oficiale sau informale – la fel reprezintă instituții culturale, formate, de cele mai multe ori, de membrii aceleiași comunități culturale. Acest fapt este, în primul rând, legat de factorul lingvistic, dar și de cel cultural care, în final, contribuie la o mai bună înțelegere a membrilor respectivei instituții culturale.

Având în vedere schimbările sociale actuale, se consideră că ar trebui valorificate unele instituții sociale care facilitează dezvoltarea proceselor de migrație [56]. În consecință, constatăm că această teorie este relevantă și utilă în studiul comunităților de migrați și al diasporei în calitate de

comunități discursive. Aceste comunități discursive sunt în creștere atât ca număr, dar și ca acțiuni și pot constitui obiectul de cercetare a unui studiu separat.

Apreciem ca relevante, în acest context, și studiile efectuate de cercetătorii D.Hollenbach [77] și A.Sen [161], care sunt orientate asupra dimensiunii etice a fenomenului migratoriu. Aceștia pun în discuție câteva probleme foarte sensibile, cum ar fi rolul comunităților religioase în tratarea frățească a migranților, problema egalității de gen și a liberei circulații, statutul defavorizat al străinului (migrantului) care vine într-o realitate socioculturală necunoscută, chemând la solidaritate în relația cu migranții ș. a. În acest sens, D. Hollenbach [77, p.155] argumentează că ființele umane sunt interdependente unele de altele și, pentru a acționa în interesul și binele comun, ele trebuie să se solidarizeze.

Deținătorul premiului Nobel A. Sen [161, p.260] sugerează că libertatea este fundamentală pentru dezvoltarea societății, opinie pe care o justifică prin două clauze interdependente: dezvoltarea și eficiența. Cea dintâi stipulează că dezvoltarea unei societăți este în corelație cu libertatea umană, deoarece, pentru a se dezvolta, omul trebuie să fie ghidat de libera alegere, precum și cu existența oportunităților de alegere. Iar în cel de-al doilea caz, eficiența poate fi asigurată doar în baza liberei asocieri. Asocierea în comunități, grupuri de interes etc. nu poate fi eficientă atunci când aceste procese au loc forțat. Un exemplu elocvent în acest sens este apartenența la Partidul Comunist în perioada sovietică. Prin urmare, pentru o eficiență maximă a persoanei, este fundamentală libera alegere. Astfel, în viziunea autorului, libertatea este esențială și, totodată, este punctul de pornire al oricărei societăți care dorește să progreseze. Anume libertatea este motivul de bază care îi ghidează pe majoritatea migranților, aceștia dorindu-și să fie liberi în alegerea serviciului, a salariului dorit, dar și să aibă posibilitatea de a oferi oportunități celor apropiați (familiei). Această dorință însă nu este în totalitate liberă, din motiv că, odată ajuns într-o comunitate socioculturală necunoscută, migrantul beneficiază totuși de unele posibilități limitate de alegere. Respectiv, și libertatea acestuia este restricționată. Astfel, A. Sen [161, p. 160] pledează pentru o viziune mai largă asupra libertății – una care cuprinde atât procesele ce permit libertatea în acțiuni și decizii și oportunitățile pe care le au oamenii, cât și recunoașterea eterogenității componentelor distincte ale libertății. Autorul accentuează că libertatea este atât o parte constructivă a dezvoltării, cât și una instrumentală. Printre libertățile instrumentale se includ: libertatea politică, facilitățile economice, oportunitățile sociale, transparența și securitatea, toate acestea fiind interdependente. Respectiv, este necesară asigurarea tuturor acestor libertăți. De asemenea, A. Sen argumentează că dezvoltarea necesită îndepărtarea

tuturor barierelor majore ale libertății, cum ar fi: sărăcia, tirania, oportunități economice limitate, precum și privarea socială sistematică. Aceste bariere pe care le identifică A.Sen sunt și cauzele principale ale emigrării. Lipsa oportunităților în societatea de origine devine unul dintre motivele de bază ale emigrării.

Astfel, dacă aderăm la analiza migrației din perspectiva libertății, cum este în cazul refugiaților și solicitanților de azil politic, dar și al migranților economici care beneficiază de puține libertăți și oportunități în societatea lor de origine, atunci devin relevante opiniile expuse de A. Sen, în special, cele despre importanța contractelor libere de muncă, a libertății de angajare, a circulației fizice nerestricționate și libera alegere. Pe lângă punerea în valoare a dimensiunii economice, A. Sen se axează și pe satisfacția spirituală, sugerând necesitatea conjugării eforturilor în realizarea libertăților substanțiale ale omului [161].

În cazul Republicii Moldova, asigurarea libertăților migranților reprezintă una dintre provocările societății actuale datorită dispersării acestora în întreaga lume. Cu toate acestea însă, pierderile pentru societatea de origine sunt enorme și ar fi necesare eforturi suplimentare, orientate spre transferul de capital și cunoștințe, experiențe culturale și sociale pozitive. Acestea nu numai că ar contribui la dezvoltarea societății de origine, dar ar oferi și posibilitatea unei implicări mai active a migranților în dezvoltarea societății de adopție, și nu în ultimul rând ar putea fi o primă pistă de tatonare a reîntoarcerii acestora [152].

În acest context, conchidem că majoritatea modelelor de analiză menționate sunt relevante pentru contextul istoric în care au fost elaborate, dat fiind faptul că au fost influențate de situațiile migratorii în acel moment istoric. De aceea, pentru a înțelege esența fenomenului migrației în actualitate, apreciem ca necesară o abordare interdisciplinară, care ar scoate în evidență cele mai relevante și importante aspecte pentru conținutul acestei cercetări.

Pe parcursul istoriei, fenomenul migrației s-a realizat în mod diferit. Astfel, până în anii '90, fluxurile migratorii aveau loc de cele mai multe ori într-o societate: dintr-o republică a fostei URSS în alta, circulându-se într-un mediu închis. Astăzi, suntem martorii multiplelor emigrări spre Vest și de mai multe ori pe parcursul vieții, de aceea considerăm că emigrarea în condițiile globalizării, așa cum s-a mai menționat, devine un stil de viață și o permanență, precum și că numărul migranților va crește continuu, contribuind la intensificarea și sporirea gradului de complexitate a acestui fenomen.

Dacă până în prezent intensificarea migrației a adus cu sine tensiuni și crize, atunci în momentul actual prioritară este nu doar căutarea unor soluții de natură practică, ci și cercetarea și explicarea

științifică a diverselor dimensiuni noi ale fenomenului. Evident este faptul că însăși ființa umană a devenit mai complexă, respectiv, această complexitate a fost și este influențată de realitatea multiculturală a societății de adopție.

În concluzie, reiterăm că teoriile invocate au facilitat înțelegerea realităților sociale actuale multiculturale, determinate de amploarea fenomenului migrației, însă niciuna dintre acestea nu prezintă o analiză exhaustivă, care ar implica dimensiunile cercetării în cauză. Totodată, observăm că aceste teorii nu pun în discuție dialogul și cultura migranților în societățile de adopție. Doar modelul instituțional și al rețelelor sociale sau, după cum le-am numit, rețele culturale sunt cele care pun în valoare un nou domeniu de analiză și o nouă realitate, cea a comunităților de migranți (numite diasporă).

O altă concluzie importantă se referă la faptul că migrantul, aflându-se într-un anumit mediu cultural, este interesat nu doar de realizarea scopurilor sale de natură economică, dar și de realizarea sa spirituală. De aceea este nevoie să abordăm profilul migrantului printr-o dimensiune nouă, cea a relației dintre migrant, cultură și dialog în contextul realităților multiculturale actuale.

Anume din acest motiv vom analiza dialogul cultural, pentru a putea identifica ulterior piste de soluționare a crizelor sociale actuale dintre migranți și societățile de adopție.

2.2. Premisele configurării dialogului cultural în analiza critică a inter- și multiculturalismului

Mediul nostru cultural se schimbă rapid și devine din ce în ce mai divers. Diversitatea culturală a devenit o realitate a societății umane. Aceasta a fost influențată, în primul rând, de migrație, de dorința unor națiuni sau minorități de a avea o identitate culturală distinctă, de efectele culturale ale globalizării, de creșterea interdependentelor dintre toate regiunile globului și de dezvoltarea informației și a comunicării mediatice. Astfel, din ce în ce mai des persoanele trăiesc într-o normalitate „multiculturală” și sunt nevoiți să gestioneze afilierile multiple ale acestora.

Cu părere de rău, numeroasele încercări de a gestiona sau de a împacă diversitățile culturale au eșuat. Această lipsă de consens și de soluții se explică prin dificultățile de adaptare și integrare socială a persoanelor cu diferențe culturale uneori substanțiale. Conviețuirea și înțelegerea diferențelor reprezintă una dintre provocările majore ale societății contemporane.

În pofida dificultăților cu care ne ciocnim, totuși diversitatea culturală prezintă și avantaje din punct de vedere economic, social și politic, care necesită să fie dezvoltate și gestionate în mod

adecvat. În acest sens, creșterea continuă a diversității culturale aduce noi schimbări sociale și culturale, care vin să îmbogățească societatea și să ofere noi oportunități de dezvoltare.

Însă diversitatea culturală deseori provoacă frică și respingere, deoarece nu este cunoscută și este diferită de mediul de confort obișnuit. Acestea, la rândul lor, alimentează stereotipurile, rasismul, xenofobia, intoleranța, discriminarea și violența, care amenință pacea și securitatea societăților și comunităților locale și naționale. Astfel, deducem că societatea contemporană reprezintă o lume a schimbărilor și a metamorfozelor, un spațiu aflat în plină expansiune, redefinire și reorganizare. Convingerea noastră este că, în acest context, noțiuni precum *culturalitate*, *interculturalitate* și *multiculturalitate* capătă sensuri și conotații de importanță majoră [152]. Anume în baza acestei afirmații considerăm necesar de a pune în valoare premisele configurării dialogului cultural în societate, pornind de la utilizarea noțiunii de *realitate interculturală*.

Inițial, după cel de-al doilea război mondial, s-a acordat o atenție sporită analizei și înțelegerii realităților sociale noi, în care se întâlnesc persoane ce aparțin diferitor medii culturale. Vis-à-vis de acest spațiu socio-cultural nou erau făcute cele mai distincte aprecieri și catalogări. Din ce în ce mai des a început a fi utilizată notiunea de *interculturalism*, definit, mai întâi, ca un set de procese prin care sunt construite relațiile dintre diferite culturi, ce accentuează comunicarea, educația și implicațiile pluralismului lingvistic, interacțiunea dintre populația minoritară și cea majoritară [16]. Astfel, sesizăm apariția delimitărilor, dar și recunoașterea prezenței în societate a unei etniei minoritare.

Antropologul Ed. Hall [69] a fost printre primii care a folosit noțiunea de *intercultural* în timp ce studia cultura în raport cu diferențele culturale. Pentru Ed. Hall, cultura este un mediu al semnificațiilor inconștiente împărtășite, ce face posibilă comunicarea, dar și conflictul intercultural. El susține că, în general, oamenii nu sunt conștienți de condiția lor culturală și că diferențele ascunse ale gândirii și comunicării noastre creează bariere în înțelegerea interculturală. Astfel, autorul menționat încearcă să găsească căi obiective de descriere a acestor diferențe ascunse, să identifice concepte care ar putea fi folosite ca puncte de reper neutre pentru comparație, de genul unei gramatici universale, pentru a descrie diferențele culturale.

Conform concepției dominante, enunțate de Ed. Hall, comunicarea interculturală este dificilă din cauza că nu suntem conștienți de propriile noastre modele ascunse, de gândirea noastră și de modul în care dialogăm. În special, fiind interesat de diferențe spațiale și temporale, autorul lansează ideea că, odată cu înțelegerea originilor culturale, are loc o eliberare a individului de propriile

constrângeri culturale. În lucrările lui Ed. Hall [69, p. 55] se regasesc și alte opinii relevante, precum ar fi cele referitoare la distincția dintre contextele de comunicare și cultură. Astfel, oamenii consideră că acțiunile lor sunt ghidate de gândire, dar aceștia gândesc într-un anume fel datorită societății în care trăiesc. Afirmatia în cauză conține conotații importante pentru înțelegerea comportamentelor umane. Acestea depășesc granițele culturale, fiindcă trebuie să se adapteze unor medii care diferă, esențial și fundamental, de cel al societății de origine. Ființa umană, la fel ca și cultura pe care o reprezintă, nu este statică. Ea învață, se adaptează și dezvoltă relații cu mediul în care se află în baza unor interacțiuni permanente. În consecință, oamenii au capacitatea de a conștientiza programările culturale profunde și au potențialul de a-și revizui punctul original de vedere asupra universului uman. Indubitabil, opiniile lui Ed. Hall au servit drept imbold pentru derularea unor serii de cercetări ulterioare, în special pentru cele care erau orientate spre studierea diferențelor culturale și a comunicării interculturale. Ed. Hall credea că scopul cercetării culturii era autodefinirea culturală, considerată o soluție pentru conflictele culturale, dar și pentru dezvoltarea potențialului uman [70].

Un punct de vedere diferit de cel al lui Ed. Hall este expus de către P. Barbadillo Grinan [116]. În analizele sale, acesta face trimitere la dependența dintre cultură și stereotipuri. Autorul menționat afirmă că o imagine socială vehiculată contribuie la difuzarea diferitor tipuri de produse culturale, care, la rândul lor, contribuie la crearea multiplelor stereotipuri. El menționează: „Imigrantul, fiind diferit (de cultura societății de adopție), provoacă frică sau teamă. Drept rezultat, acesta este considerat un pericol moral și material pentru existența materială a societății gazdă sau pentru identitatea individuală sau colectivă a acesteia” [11, p. 158].

Cu referire la această chestiune majoră este relevantă opinia autorului S. Nair [112], care o tratează ca pe o problemă inevitabilă în condițiile globalizării. După cum afirmă acesta, odată cu globalizarea, imigrarea se prezintă drept cauză a tuturor proceselor de destabilizare politică, socială și economică, care se produc la nivel mondial. Astfel, imigrantul este perceput de către societatea de adopție, pornind de la un model de referință cultural omogen și exclusiv. Din acest considerent M.A. Penalva Velez [128, p. 23], citându-l pe J. Contreras, susține că perceperea diversității culturale se dezvoltă, în principal, în următoarele situații: în situații de contact dintre diverse culturi distincte, în timpul schimbului și a crizelor de identitate (în cazul migrării masive a populației, al colapsului structurilor sociale și politice etc.).

Analiza studiilor din domeniul comunicării interculturale denotă prezența inconsecvențelor și contradicțiilor în definirea și utilizarea ideii de *cultură* [153]. În acest sens, „perspectivele economice și culturologice ... pot explica, deopotrivă, ce se întâmplă cu lumea contemporană, despre care se spune că este „un sat global”. Respectiv, „prin circulația globală a mărfurilor, a capitalurilor, a forței de muncă și a valorilor culturale, universul uman – aflat în era post-industrială și informațională – rupe echilibrele autoritare de altădată, modifică obiceiurile și comportamentele..., dar și habitusurile sociale, paradigmele de gândire științifică, miturile politice ...etc.” [26, p. 9]. Astfel, se atestă o intensificare și o creștere dramatică a tensiunilor interculturale. În realitate, comunicarea sau dialogul au devenit provocarea majoră a armoniei globale.

Luând în considerare unele pericole grave ale societății actuale, este necesară punerea în discuție a comunicării interculturale prin prisma redefinirii acesteia. Relevantă, în acest sens, este afirmația formulată de G. Martinez: „Dialogul, se realizează cu altcineva, cu un străin, care datorită circumstanțelor este vecinul nostru, datorită imigrării sau statutului de refugiat” [62, p. 20]. Pornind de la această noțiune, vom menționa că realizarea unei comunicări interculturale, în mod logic, presupune existența unui spațiu comun, cu acceptarea cerințelor de bază ale dialogului și ale referințelor culturale. Această situație stimulează apariția unui dialog, ce presupune acceptarea unui mod specific și diferit de gândire, dar care rareori este împărtășit de către interlocutori. Astfel, ipotezele cercetărilor inițiale apreciau dialogul dintre culturi asemeni dialogului dintre persoane.

O altă categorie de cercetători s-au axat pe finalitățile comunicării interculturale. Dintr-o atare perspectivă, scopul real al dialogului este, pe de o parte, reducerea violenței internaționale (războaiele, terorismul), iar pe de alta parte, impulsivarea dezvoltării economice globale. Privind dialogul din perspectiva acestor două idei, consecința pozitivă pentru societate, aparent, ar trebui să fie un dialog pozitiv, însă realitatea ne demonstrează contrariul. Sunt necesare acțiuni ulterioare, care ar promova dialogul dintre culturi drept cel mai vechi și fundamental mod democratic de relaționare și drept antidot al respingerii și violenței. Obiectivul acestuia este conviețuirea pașnică și constructivă într-o realitate multiculturală, precum și dezvoltarea unui spirit comunitar și de apartenență [153]. Conștientizarea acestor afirmații de către actorii dialogului intercultural reprezintă o prioritate pentru societatea contemporană.

Una dintre definițiile conceptului de *dialog intercultural*, considerată cea mai comprehensivă și de referință pentru cercetători, dar și pentru organizații, este cea a Consiliului European, conform căreia „dialogul intercultural este un schimb deschis și politicos de opinii între indivizi și grupuri

care aparțin unor culturi diferite, și care conduce la o înțelegere mai profundă a percepției lumii de către celalalt” [47]. În această definiție, mențiunea „schimb deschis și politicos” se referă la egalitatea partenerilor; un „schimb de opinii” reprezintă orice fel de interacțiune, care conține caracteristici culturale; noțiunea „grupuri” înseamnă orice tip de colectiv, comunitate care acționează prin intermediul reprezentanților săi, iar cea de „cultură” include tot ceea ce este legat de modul de viață, obiceiuri, tradiții, credințe și multe alte lucruri care au fost transmise din generație în generație, precum și diversele forme de creații artistice; expresia „percepție a lumii” redă ideea despre valorile și modurile de gândire.

În această ordine de idei, relevantă este și Rezoluția Parlamentului European privind „Rolul dialogului intercultural, al diversității culturale și al educației în promovarea valorilor fundamentale ale UE” [137], în care se subliniază că „un dialog intercultural și interconfesional autentic încurajează interacțiunile pozitive și de cooperare, promovează înțelegerea și respectul între culturi, crește diversitatea și respectul pentru democrație, libertate, drepturile omului, precum și toleranța pentru valorile universale și pentru cele specifice fiecărei culturi” [137]. Astfel, se atestă o intensificare a interesului privind dialogul dintre culturi datorită importanței majore a acestui subiect în soluționarea situațiilor conflictuale actuale.

Noțiunea de *intercultural* presupune ideea de inter-relații, de relații și schimb dintre diferite culturi. De fapt, nu este cultura cea care interacționează, dar persoanele sau grupul social care aparțin celor mai diferite culturi. În același timp, se profilează o altă noțiune fundamentală, cea de *multiculturalism*, care, alături de noțiunea de *comunicare interculturală*, a fost valorificată foarte mult și care, la fel, încearcă să fie o expresie a realităților sociale distincte dominate de migrațiune [153].

Mai mulți autori au fost tentați să analizeze modurile în care este definită noțiunea de *multiculturalism*. Bunăoară, A. Pascaru susține ca „percepția multiculturalismului în societatea contemporană rămâne diferită și în cercetările care se întreprind asupra conturării definiției acesteia” [123, p.26]. Multiculturalismul este înțeles atât ca o stare de fapt, adică ca o diversitate culturală, cât și ca o teorie și ca un model de politică de integrare. Conform teoriei multiculturalismului, statul trebuie să fie neutru față de valorile culturale și tolerant față de modurile de viață și identitățile culturale minoritare, protejând culturile marginale prin măsuri specifice [29]. În această ordine de idei, este relevantă poziția autorului W. Kymlicka [91], care argumentează că sub umbrela multiculturalismului trebuie să fie asigurate drepturi specifice grupurilor de minorități etnice și de

imigranți, și anume: *de autoguvernare* pentru minoritățile naționale sau pentru etnia indigenă, *drepturi polietnice* pentru grupuri de imigranți și *drepturi speciale de reprezentare*. Drepturile polietnice, de fapt, asigură integrarea în societatea de adopție și nu sunt permanente.

Noțiunea de „multicultural” [176, p. 14] a fost folosită, inițial, pentru a descrie societățile compuse dintr-o serie diversă de grupuri etnice sau rasiale. De exemplu, această noțiune a fost utilizată în Elveția în anii 1950, pentru a descrie societatea elvețiană. La scurt timp, noțiunea a fost preluată și folosită pentru a reda realitățile din cadrul altor societăți, precum cea din Canada, Australia și Noua Zeelandă. În același timp, marile puteri, ca Statele Unite ale Americii, fosta Uniune Sovietică, Franța, Marea Britanie etc., reprezentau societăți mult mai pestrițe și, fără îndoială, mai „multiculturale” decât societățile în care s-a utilizat inițial acest concept, însă unele societăți au preferat să-l treacă totuși cu vederea, motivul de bază fiind frica de o eventuală coeziune socială sau de posibilitatea apariției unor mișcări șoviniste și de dezvoltare a sentimentelor de patriotism. Această situație însă nu a fost de lungă durată, pentru că era inevitabilă folosirea noțiunii nou-apărute, pentru a investiga realitățile socioculturale emergente.

Astfel, în Statele Unite, prin anii 1960, odată cu apariția unor semne alarmante de dezordine socială, a început să fie aplicată noțiunea de „multiculturalism”. Aceasta era utilizată drept fundament pentru a purcede la reformarea sistemului educațional prin introducerea unor modificări în curriculumurile școlare și universitare, cu scopul de a diminua decalajul salarial, bazat pe criterii rasiale. Prin urmare, multiculturalismul mai este numit și „politică de recunoaștere” [176, p. 19] și are menirea de a recunoaște drepturile egale ale fiecărui membru al realității sociale și de a crea premise favorabile de incluziune a acestora. Dacă la început multiculturalismul era mai mult o mișcare academică, ulterior, în urma presiunilor din partea grupurilor marginalizate care-și revendicau mai multe drepturi politice, economice și civile, acesta s-a dezvoltat. În final, multiculturalismul a fost considerat și o mișcare socială, concepută pentru a diversifica numărul vocilor care decid și iau decizii [150, p. 165].

În contextul canadian, conceptul de *multiculturalism* este interpretat de E. Kallen [85, p. 57], care menționează că această noțiune este folosită pe larg și implică, cel puțin, trei semnificații:

- 1) cu referință la structura multietnică a populației din Canada (sau, altfel numit, mozaicul canadian),
- 2) cu referință la politica federală a guvernelor, și
- 3) cu referință la ideologia pluralismului cultural evidențiind politica federală.

Astfel, E. Kallen încearcă să identifice cauzele ce au determinat diferențele majore în definirea și înțelegerea multiculturalismului și elucidează implicațiile sociale ale acestor moduri distincte de înțelegere. Prioritară pentru E. Kallen este examinarea multiculturalismului ca ideal al societății. Totodată, autoarea tratează multiculturalismul drept o mișcare de schimbare socială, elaborată pentru a ajusta politica federală a idealului egalitar al pluralismului cultural. Ideologia națională canadiană a pluralismului cultural reprezintă un rezultat relativ recent al idealului istoric numit „dualism cultural”. Acest mit originar, care validează separarea și siguranța constituțională, scoate în evidență supremația protestanților englezi din afara Quebecului și supremația catolicilor francezi din provincia Quebec.

Însă, odată cu venirea masivă în Canada a migranților din toate colțurile lumii, la începutul secolului XX, mitul dualismului cultural a început să-și piardă popularitatea. Respectiv, prin anii '30 și '40 al secolului al XX-lea, mitul mozaicului cultural era în continuă creștere în discursurile politicianilor și demnitarilor [51]. Cu toate acestea însă, politica publică a Canadei continua să fie guvernată de noțiunea *angloformității*. Prezumția colectivității dominante engleze consta în faptul că migranții se vor asimila în modelul britanic instituțional și cultural, care include dominarea limbii engleze și a religiei protestante. Această abordare a continuat până după al doilea război mondial, când retorica mitului mozaic a început să abordeze din ce în ce mai serios implicațiile politicii multiculturale [126, p. 30].

În această ordine de idei, importante sunt afirmațiile lui K. Peter [130, p. 3], care spune că multiculturalismul a fost inventat, inițial, pentru a conforma (sau pentru a duce în eroare) potențiala forță de muncă a migraților, iar bilingvismul urma să potolească spiritele și să susțină doleanțele acestora de către puterea politică. Astfel, conform ideilor promovate de K. Peter, în ansamblu, politica a servit drept tehnică de dominare, care a legitimat puterea înrădăcinată a elitei anglofone în Canada.

Cu toate acestea, susținătorii timpurii ai mișcării multiculturale vehiculau necesitatea politicilor multiculturale, bazându-se pe drepturile fundamentale umane. În special, se făcea referință la dreptul de liber acces al tuturor minorităților etnice la puterea economică, politică și socială a societății de adopție. Astfel, odată ajunși în cadrul societății de adopție și stabiliți acolo, migranții trebuie să fie incluși în toate sferele vieții sociale din cadrul acestei societăți. Incluziunea nu numai că i-ar motiva pe migranți să se simtă membri egali ai comunității, dar ar spori și sentimentul lor de apartenență la valorile societății de adopție [124]. Astfel, multiculturalismul, literalmente, înseamnă

o multitudine de culturi care interacționează și se influențează una pe alta [22]. Iar obiectivul proeminent al acestui fenomen este cultivarea și promovarea unor valori ca: respect, toleranță, nediscriminare, personalizarea opiniilor individuale și empatia [51, p.7]. Acest mod de înțelegere a multiculturalismului vine în concordanță cu *virtuțile civice*, descrise de C.A. Torres [181]. În opinia autorului, virtuțile civice sunt fundamentate în solidarizarea diverselor culturi, pentru a realiza obiective comune prin „intermediul unei agende mai ambițioase, care ar presupune identificarea unei comunități diversificate din punct de vedere cultural și prospere și catalogarea acesteia drept o cultură a culturilor” [181, p. 63]. Negocierile pentru identificarea fundamentelor de natură epistemologică în această societate, în cele din urmă produc, după C. A. Torres [181, p. 62], așa-numitele „canoane fundamentale” ale tuturor cetățenilor. Desigur, acestea nu pot fi doar niște elaborări teoretizate, ci, mai degrabă, se bazează pe experiențele trăite ale oamenilor.

În completare, Y. Dadoo afirmă că „atâta timp cât canoanele fundamentale nu au un statut metafizic sau ideal, fiind venerate drept realizare a înțelepciunii, adevărului și virtuții, prin autoritate sau legitimitate, acestea rămân negociabile” [51, p.44]. Astfel, rămâne la discreția actorilor politici și cercetătorilor interpretarea valorilor de baza care ar fundamenta politicile de conviețuire a realităților sociale multiculturale.

Cu toate că s-a prezentat o viziune mai uniformă asupra multiculturalismului, nu sunt neglijate și alte opinii expuse în literatura din domeniu, se specifică doar că din marea lor diversitate au fost identificate cele care au fost considerate mai relevante pentru cercetarea noastră. Cercetători din domeniul culturii, ca S. Žižek [190], au apreciat multiculturalismul dintr-un punct de vedere distinct, chiar am putea spune, radical. Acesta, fiind un eurocentrist în înțelegerea culturii, îi consideră pe oamenii din alte culturi, în principal, mijloace pentru realizarea anumitor obiective. Pozițiile de așa natură sunt criticate, pentru că ar promova lipsa de respect față de moduri de viață diferite și ar denigra contribuțiile aduse de unii (cum ar fi cele ale grupurilor minoritare, a migranților etc.) la dezvoltarea societății de adopție și a culturii civice [67, p. 559].

În opoziție cu opinia de mai sus este cea formulată de W.W. Isajiw [79, p. 13], care abordează multiculturalismul din perspectivă axiologică, apreciindu-l drept un set de valori sociale. W.W. Isajiw este de părerea că multiculturalismul tratat din acest unghi de vedere ar putea servi drept fundament pentru un nou tip de universalism, care legitimează includerea diversității etnice în structura generală a societății. Totodată, același autor subliniază că, din punct de vedere istoric,

valorile universale ale societății se bazează pe orientarea spre identificarea unui criteriu de evaluare a realității și pe detașarea completă de anumite legături etnice.

Astfel, integrarea indivizilor în societate era condiționată de detașarea totală de propria etnicitate și de fragmentarea identității lor etnice. Însă acest tip de universalism și-a pierdut relevanța și validitatea în timp. Anume din acest motiv oamenii au început să pună la îndoială legitimitatea incluziunii idealului universal, deoarece se confruntau cu o continuă excludere etnică. Iar discriminarea pe criterii etnice a contribuit la devalorizarea universalismului vechi (canadian). O altă problemă ține de cultura tehnologică a societății postmoderne, care pe alocuri este detașată de căutarea de răspunsuri și soluții pentru problemele legate de identitatea umană. În acest fel, de-a lungul timpului, necesitățile colective ale membrilor unei comunități etnice suferă schimbări, transformări. Oamenii realizează că demnitatea lor personală este legată de demnitatea colectivă a comunității lor etnice. Prin urmare, recunoașterea uneia necesită recunoașterea și a celeilalte. Pornind de la aceste constatări, W.W. Isajiw [79, p. 14] încearcă să răspundă la întrebarea privind semnificația multiculturalismului în calitate de set de valori social-universale. Răspunsul acestuia „este tridimensional, și anume: 1) oferă o recunoaștere pozitivă a identității colective a tuturor comunităților etnice; 2) legitimează identitățile multiple; și 3) poate fi instituționalizat ca valoare politică”.

În felul acesta, autorul sugerează că multiculturalismul propune un set de valori sociale, prin care recunoaște necesitățile exprese de identitate și necesitățile instrumentale ale puterii membrilor diferitor colectivități etnice. În același timp, acesta poate servi drept bază pentru un nou tip de universalism, care ar legitima incluziunea diferitor unități etnice în structura generală a societății.

În această ordine de idei, observăm că multiculturalismul începe a fi depășit și apare necesitatea de a-l reexamina și valorifica, ținând cont de schimbările din societatea contemporană, pentru a identifica și a defini un alt model sociocultural, care ar include noile schimbări în structura sa.

E. Kallen [85, p. 55], vorbind despre multiculturalism, pe care îl numește un model „mozaic ideologic”, se bazează pe urmărirea unui scop național al unei națiuni, a mai multor persoane, a mai multor culturi. Modelul său, idealul mozaic, își are originile în supoziția că membrii tuturor colectivităților etnoculturale sunt capabile, dar și dornice, de a-și conserva particularitățile distinctive etnoculturale. Această presupunere sugerează că toate colectivitățile etnice sunt caracterizate printr-un nivel înalt de etnocentrism, dar și prin faptul că sunt dispuse să adopte un stil

„laissez-faire” față de diferite colectivități etnoculturale, ale căror valori și stiluri de viață diferă mult de cele proprii. Astfel, rezultă că acest *model mozaic* admite că prejudecățile și discriminarea dintre comunitățile etnice sunt destul de ne semnificative, ca să permită toleranța mutuală. Totodată, modelul mozaic se caracterizează printr-o duritate în distribuirea puterii între diferite colectivități etnice, așa încât nici o comunitate să nu-și asume rolul dominant și de control asupra altora. În final, acest model presupune că membrii diferitor comunități în societate vor conveni să delimiteze și să controleze spațiul, sferele și natura interacțiunilor. Prin urmare, procesele de aculturație și de asimilare vor fi (în mod mutual) restricționate de către unitățile etnice care interacționează.

Luând în considerare aceste presupoziii, relațiile interetnice din cadrul societății mozaice vor lua forma segmentării etnice [67]. Fiecare colectivitate etnică va fi completă din punct de vedere instituțional, iar caracteristicile etnoculturale (*pluralismul cultural*) se vor menține prin intermediul diferitor instituții separate (*pluralism structural*). Drept rezultat al pluralismului cultural și structural, identitatea fiecărui cetățean va deveni echilibrată, având aceeași putere de acțiune în toate părțile. În această ordine de idei, P. Yussyk [189, p. 3] afirmă că multiculturalismul, din punctul de vedere al menținerii comunităților etnoculturale viabile, nu are sens fără multilingvism. Multilingvismul și multiculturalismul se bazează pe legătura indispensabilă dintre culturile „vii” și limbile „vii”.

Cu toate acestea, migrația de la începutul secolului al XXI-lea a adus multe provocări ideilor tradiționale ale multiculturalului [154]. Respectiv, se observă o creștere exponențială a criticilor lansate în adresa multiculturalismului. Literatura de specialitate ce se referă la analiza relațiilor etnice aduce argumente care, în mod evident, susțin ideea menținerii diferențelor (caracteristicilor distincte) culturale. Spre exemplu, în spațiul european, numărul grupurilor minoritare a crescut în mod semnificativ în ultimele decenii și realitățile la care asistăm arată că această tendință va continua. Ba chiar mai mult, pe măsură ce „numărul de copii de școală ai grupurilor minoritare a depășit numărul de studenți/elevi originari, rezistența multiculturalismului a crescut și mai tare [176, p. 14]. Această rezistență este determinată, în primul rând, de frica de a accepta diferențele culturale, care vin odată cu migranții în societățile de adopție, dar și stereotipurile vehiculate de mass-media.

Mulți critici ai multiculturalismului consideră că acesta mai degrabă va polariza societatea, decât va reuși s-o unească. Alți autori sunt de părerea că pentru o perioadă îndelungată multiculturalismul se va consuma într-o pedagogie de a se „simți bine”, în loc de a învăța „corect” și a se informa pertinent. Astfel, pentru majoritatea criticilor, multiculturalismul reprezintă, în cel mai

rău caz, un polarizant al societății, iar în cel mai bun caz, acesta este imposibil de realizat [176, p. 15]. E. Hinz [75] menționa că cel mai fascinant lucru în această noțiune (multicultural) este extensia confuză a unei noțiuni virtuale sau, pur și simplu, aceasta este o idee în proces de definitivare. Astfel, noțiunea respectivă a fost actuală la etapa inițială/incipientă, dar criticile aduse ei ne demonstrează că totuși este necesar de a o regândi, luând în considerare provocările fluxului migrației actuale și impactul acesteia asupra multiculturalismului în realitatea socială globală actuală.

În aceasta ordine de idei, H. Cotter [46] susține că multiculturalismul definit în anii '90 este ceva mai mult decât doar o atitudine, dar și ceva mai puțin decât o teorie. Totodată, autorul susține că, începând cu anii 2000, a sosit timpul pentru o formă nouă de multiculturalism. Fără îndoială, gândirea multiculturalistă a modificat harta geografică a lumii și a extins cadrul de referință al acesteia, depășind cu mult orizontul vestic. Ea a scos în evidență mecanismele și instituțiile sociale și etnice, aducând în discuție valorile tradiționale, dar cel mai important este faptul că a schimbat vechile tipare de excludere și a făcut să fie auzită vocea celor care anterior era auzită rar sau chiar deloc.

Fără a trece în revistă, odată în plus, beneficiile multiculturalismului, este important să se pună în discuție limitele acestui model. Printre ele se număra idealul diversității, și anume, amestecul cultural. De asemenea, prin aducerea în discursul public a subiectelor legate de rasă, etnie și identitate, multiculturalismul a mărit vizibilitatea unor domenii discrete, dar le-a păstrat autonome (*self-contained*). Unii cercetători au abordat acest subiect din punctul de vedere al ghetourilor culturale. Astfel, una dintre condițiile de bază căreia reprezentantul unei etnii trebuia să se conformeze atunci când venea într-un spațiu cultural nou era respectarea tuturor restricțiilor societății de adopție, acesta, respectiv, fiind foarte mult limitat în acțiuni [189]. În această situație erau inevitabile nemulțumirile care, începând cu anii '90 ai secolului trecut, au crescut, fiind readusă în discuție noțiunea de *rasă*. Dacă persoana de culoare era frumoasă în anii '60, puternică în anii '70, atunci, din anii '80, ea a început să fie văzută din ce în ce mai des ca subiect social. Astfel, are loc o reconceptualizare a viziunilor existente asupra realității.

La începutul anilor '90, E. J. Hinz [75], în încercarea de a găsi răspunsul la întrebarea „Ce este multiculturalismul?”, a menționat că acesta este noțiunea-umbrelă cea mai adecvată pentru reconceptualizarea lumii. Analizând deosebirile între modurile în care a fost conceptualizată noțiunea de *multiculturalism*, E.J.Hinz atrage atenția asupra analogiilor – implicite și explicite – ale

faptelor asumate, precum și ale provocărilor ce tind să reapară în discursul multicultural. E.J. Hinz afirmă că în conceptualizarea multiculturalismului pot fi utilizate metaforele binare: „mozaic”, o operă de artă, și „amestec” (*melting pot*), care au fost inițial introduse pentru a face distincție dintre poziția canadiană și cea americană față de imigranți și imaginea națională. Aceste două metafore însă continuă să aibă o valoare euristică (*de autodescoverire*) și să dețină rolul de ghid în conceptualizarea multiculturalismului.

Din perspectivă spațială, multiculturalismul se asociază mai degrabă cu o axă orizontală decât cu una verticală. Astfel, pentru analiza distanței sau poziției unui grup social, în comparație cu ierarhia „centrală”, ar fi indicată noțiunea de *grup social „marginal”*. Se observă că, deși s-au făcut anumite tentative de a include grupurile excluse, oricum diviziunea societății dominante și a celei minoritare este extrem de puternică, pentru a asigura un echilibru și o armonie de coexistență a acestora.

O altă întrebare pe care ne-o adresăm este dacă multiculturalismul reprezintă un stil de viață înăscut sau ar trebui privit ca un aspect al procesului de civilizare și care trebuie învățat. Reflecțiile asupra acestor chestiuni sunt legate de modelul binar de analiză a multiculturalismului. Însă gândirea postmodernă neagă acest model de analiză a multiculturalismului, pornind de la premisa că totul, inclusiv și „natura”, dar în special cultura, se învață și se dezvoltă în societate. Astfel, recunoașterea prezenței mai multor culturi într-un singur spațiu național a generat un șir de temeri privind identitatea colectivă a societății de adopție. De altfel, marea majoritatea a criticilor aduse la adresa multiculturalismului sunt fundamentate de opinia că acesta va „destrăma” națiunea [176, p.9]. În categoria criticilor se înscriu mai mulți autori: A. Schlesinger [159], care condamnă multiculturalismul, D. D’Souza [50], care a criticat studiile privind multiculturalismul, și A.J. Schmidt [160], care a continuat direcția criticilor anteriori.

Potrivit lui J.Burnet [35, p. 31], cea mai mare parte a criticilor aduse multiculturalismului aparțin celor care se opun politicii multiculturale, dat fiind faptul că acesta este un program politic cu mijloace și scopuri clar planificate. Printre criticii cei mai duri se înscrie sociologul K. Peter [130], care susține că politica multiculturală este una de împăcare și de izolare. Este o strategie politică elaborată pentru a împăca preocupările culturale expresive ale grupurilor etnice prin intermediul programelor multiculturale, precum și de a satisface unele preocupări de natură lingvistică. Totodată, K. Peter afirmă că acest efort de împăcare nu are șanse de izbândă pe termen lung, deoarece adevăratul multiculturalism poate fi realizat doar prin mobilizarea resurselor

intelectuale și a puterii politice, care reprezintă toate colectivitățile etnice, este construit de toți și în binele tuturor și necesită o perioadă lungă de implementare.

O altă soluție este propusă de H. Cotter [46], care se referă la spațiile libere (*free zones*), unde sunt toate începuturile, unde se regăsesc toate opțiunile conduse de optimism. Dincolo de constrângerile teoretice ale multiculturalismului, mișcându-ne liber printre identități și afilieri, unica speranță, conform opiniei autorului, este decizia de a aparține ambelor părți în interiorul (*insiders*) și în afara acestuia (*outsiders*). Aceasta reprezintă istoria liberei alegeri, fiecare având un aport important în rezultatul final. În final, autorul citat menționează că această soluție ar putea produce un nou mod de gândire, bazat pe un model cosmopolitan capabil să depășească etichetele conflictuale existente ale societății globale.

În această cultură mondială emergentă este necesară o înțelegere și o apreciere a „diferențelor fundamentale” dintre diverse grupuri culturale și nu doar egalitatea acestora prin recunoașterea „asemănărilor fundamentale” și a modelelor culturale universale ce ne pot ancora într-o cultură umană comună [60, p. 211]. Astfel, trebuie să fim deschiși pentru noi interpretări, pentru a identifica noi semnificații – de ordin social, cultural etc. – ca să sporim cunoștințele noastre din domeniul asemănărilor și diferențelor, care ne pot ajuta să evităm neînțelegerile și problemele de comunicare și de coexistență.

Astfel, suntem în deplin acord cu afirmația lui J. Shaules [162, p. 27], conform căreia, odată cu procesul de globalizare, s-ar putea întâmpla ca cultura să nu mai fie o singură entitate determinantă care controlează comportamentul sau la care acesta aparține, dar mai degrabă să devină o rețea de produse, de semnificații și de așteptări, pe care comunitățile le împărtășesc. Astfel, fiecare persoană participă în multiple comunități culturale și are diverse roluri. Acestea, ulterior, pot facilita definirea experiențelor sau a cadrelor culturale trăite și asimilate, transformând și îmbogățind migrantul, contribuind astfel la crearea unui nou tip de universalism.

În concluzie, susținem că dialogul rămâne un subiect de viitor pentru societatea contemporană, acesta obținând valențe noi, manifestate în caracteristici, dar și provocări multiple. Or, dacă, inițial, comunicarea interculturală venea să clarifice relaționarea dintre membrii societății ce aparțineau la două culturi distincte, migranții fiind concepuți ca un tot întreg, ulterior aceasta este criticată și considerată ca eșuată.

Astfel, se aduce în discuție un nou concept, cel de *multiculturalism*. Acesta pune în valoare pluralitatea și diversitatea culturală a etniilor minoritare, însă, după cum s-a văzut, și acest model a

eșuat. Eșecul a fost condiționat de faptul că dialogul dintre comunitățile multiculturale era direcționat unilateral, adică se producea pe axa între etnia majoritară și cele minoritare.

Însă acest dialog este cu mult mai complex și are relaționări nu numai pe verticală, dar și pe orizontală [152]. După cum s-a demonstrat pe parcursul lucrării, omul în societatea contemporană este expus influențelor diferitor culturi, așa încât în interiorul universului uman vom găsi un amestec de culturi. Implicit, apare necesitatea considerării unui nou tip de dialog, pe care îl propunem în conținutul tezei, și anume, cel de *dialog cultural*, ale cărui premise se bazează pe elaborările inițiale ale dialogului intercultural și multicultural. Acest nou tip de dialog este prezent și în discursurile actuale ale UE.

Astfel, la nivel european a fost sesizată și conștientizată necesitatea reconsiderării dialogului din perspectiva multi- și pluriculturală a diverselor comunități și persoane. Suntem de părerea că dialogul cultural este mai incluziv, datorită faptului că acesta setează culturile, oferindu-le roluri identice, egale, creându-se astfel premise favorabile pentru un dialog constructiv al reprezentanților diverselor culturi, bazat pe recunoaștere și respect reciproc.

2.3. Componentele dialogului cultural în societatea de adopție

Indiferent de societatea de origine, toate ființele umane poartă amprenta unei culturi. În timp ce cultura societății s-a constituit și promovat în baza valorilor protejate și susținute de legile scrise (legi) și nescrise (tradiții, cutume, obișnuințe), constatăm „devieri ale comunicării dintre valorile etniei majoritare și cele ale minorităților etnice, ca, de altfel, și ale circuitului valorilor, în raportul dintre valori – dintre valoarea-scop și valoarea-mijloc în societate”, menționează A. Pascaru [118, p.433]. Prin urmare, autorul menționat conchide că, în realitate, comunicarea dintre valorile etniei majoritare și ale celei minoritare se bazează pe două elemente constitutive: circuitul valorilor grupului social majoritar și minoritar, precum și oportunitățile de depășire a blocajului de comunicare între valorile grupului majoritar și cele ale minorităților [118, p. 437]. Această viziune asupra valorilor, în contextul relațiilor dintre comunitatea majoritară și cea minoritară, își găsește relevanță și în realitatea societăților de adopție a migranților, unde aceștia reprezintă minoritatea nou-venită. Valorile – atât cele ale minorităților, cât și cele ale majorității – sunt elementele de bază ale culturii, iar cunoașterea și înțelegerea lor pornește de la conștientizarea valențelor culturale ale fiecărei comunități.

Apartenența la o anumită cultură face parte din identitatea persoanei, o caracterizează și o etichetează în calitate de membru al unui grup social, influențând, totodată, și comportamentul acestuia. Astfel, este necesar a revedea esența noțiunii de *cultură*, cu scopul de a elucida ulterior componentele dialogului cultural în societatea de adopție.

Este incontestabil că definirea noțiunii de *cultură*, analiza esenței, a dimensiunilor acesteia a fost, este și rămâne o temă de interes major pentru cercetători – atât pentru cei din spațiul românesc, cum ar fi C. Bocancea [26], O. Drâmba [57, p. 6], L. Blaga [21], N. Râmbu [137] etc., cât și pentru cei străini, ca J. Storey [170], E.B. Tylor [185], J. Shaules [162, p. 25] etc. Astfel, din punct de vedere etimologic, noțiunea de *cultură* își are originile în limba latină, de unde cuvântul a fost preluat cu sensul de „cultivare a pământului”, cât și cu cel de „cultivare a spiritului”. Din secolul al XVII-lea, această noțiune a început să fie utilizată prin raportare la potențialul uman de dezvoltare, având ca reper persoana „cultă”. Astfel, se avea în vedere atât ideea de transformare a naturii exterioare a omului, cât și a facultăților naturale ale acestuia, pe care educația le poate transforma din potențialități în realități. În această formulă, cultura are tangențe directe cu domeniul educației, care urmărește formarea spiritului și a sufletului, instruirea și modelarea personalității pe baza cunoștințelor și a experienței personale.

Evoluția cercetărilor din secolul al XIX-lea au condus la cristalizarea unei prime definiții care poartă amprenta antropologului E. B. Tylor. Acesta pornește de la studiul culturilor primitive, pentru a ajunge la o generalizare a noțiunii de *cultură*, generalizare care înglobează în acest concept toate manifestările de viață ale unei societăți: de la mitologie, limbaj, rituri, ceremonii, simboluri, cunoștințe până la instituții și forme de organizare socială. Astfel, *cultura* este definită drept „un ansamblu complex ce include cunoașterea, credințele, arta, morala, dreptul, obiceiul și orice alte deprinderi și abilități, dobândite de un om ca membru al unei societăți” [185, p. 1].

J. Shaules, citându-l pe R. Williams, subliniază că secolul al XIX-lea aduce cu sine două moduri distincte de înțelegere a culturii. Pe de o parte, reflectă un set de calități dorite (unele persoane fiind considerate mai culte decât altele), iar pe de altă parte, reflectă, în sens antropologic, lumea ca fiind divizată în diferite culturi, fiecare cu valori distincte [162, p. 25]. Astfel, diferența de sens dintre aceste două viziuni asupra culturii a fost foarte importantă, mai ales pentru perioada imediat următoare, dat fiind faptul că de la începutul și până la mijlocul secolului al XX-lea a dominat ideea de diferențiere umană în baza diverselor criterii, în special, în baza criteriului rasial. Însă începând cu prima jumătate a secolului al XX-lea, au apărut totuși viziuni care promovează opinii distincte.

Astfel, definițiile culturii s-au multiplicat chiar de la începutul secolului al XX-lea, atunci când diverse domenii sociale au început să cerceteze caracterul aplicativ al culturii.

În acest context, este relevantă definiția autorului O. Drîmba [57, p. 6], care afirmă că noțiunea de *cultură* include atitudinile și actele privitoare la spirit, la intelect; iar sferei culturii îi aparțin datinile și obiceiurile, credințele și practicile religioase, divertismentele, operele de știință, filosofie, literatură, muzică, arhitectură, pictură etc. Astfel, autorul subliniază delimitările dintre cultură, în general, și sfera culturii. Cea din urmă noțiune a suscitat interesul altor autori, printre ei fiind și L. Blaga [21, p. 430], care afirmă că omul nu poate evada din sfera culturii, întrucât i-ar afecta calitatea de om: „Exodul din cultură ar duce la abolirea umanității ca regn”.

Cu referință la geneza metaforei și sensul culturii L. Blaga [21, p. 310] susține că destinul omului este cel care creează cultura și tocmai aceste creații sunt revelații ale misterului în care este situată existența umană. Pentru L. Blaga cultura reprezintă un mod existențial al universului uman. Completează studiul culturii Ed. Sapir, care consideră că nucleul semantic al conceptului de *cultură* se referă la un „ansamblu de atitudini, de viziuni asupra lumii și de trăsături specifice de civilizație, care conferă unui popor un loc original în lume” [158, p. 115]. Astfel, autorul subliniază particularitatea sau unicitatea societăților culturale.

Totodată, în definirea noțiunii de *cultură* s-a făcut trimitere la cea de *civilizație*. Spre exemplu, în teoriile anglo-saxone, noțiunea *civilizație* este utilizată ca sinonim pentru cea de *cultură*. În susținerea acestei idei vine și A. Toynbee [182, p. 64], care afirmă că în inima fiecărei civilizații pulsează un factor spiritual, un suflet specific. Astfel, el respinge viziunea ce reduce substanța unei civilizații la invențiile tehnice și la aspectele materiale ale vieții. Civilizația nu se limitează numai la procesul realizării tehnice și practice a valorilor, la transmiterea lor în spațiul social și asimilarea lor de către indivizi. Respectiv, toate invențiile care au sporit puterea omului asupra naturii și au ameliorat condițiile de viață reprezintă, de fapt, sinteze între cunoștințe, atitudini și tehnici, deci între cultură și civilizație.

O altă perspectivă de abordare a culturii vine din partea antropologilor și a sociologilor, printre care sunt F. Boas [24], R. Benedict [17]. Aceștia susțin ideea conform căreia mediul social și cultural al persoanei – și nu diferențele rasiale – reprezintă forța dominantă în modelarea comportamentului ei. La fel, aceștia mai afirmă că diferite culturi au viziuni autonome și alternative asupra lumii. Dacă asupra aspectelor indicate opiniile acestor cercetători sunt asemănătoare, atunci referitor la modul în care este definită cultura se constată mari divergențe.

Prin urmare, pe parcursul secolului al XX-lea și la începutul secolului al XXI-lea, oamenii de știință din cele mai diverse domenii susțin intens necesitatea de a dezvolta și a clarifica în continuare definiția culturii. Discuțiile dintre aceștia se referă, de cele mai multe ori, la contextul și scopul definiției. Este, practic, imposibil a menționa și a analiza marea diversitate a definițiilor care sunt formulate pentru noțiunea de *cultură*. Ba mai mult, încercările de sistematizare a lor sunt la fel de numeroase ca și definițiile înseși. În acest sens, o importantă contribuție a fost adusă de A.L. Kroeber și C. Kluchohn [89, p. 43], care, în încercarea de a realiza o sistematizare a definițiilor asupra culturii (peste 160 de definiții), au identificat 6 categorii de definiții (descriptive, istorice, normative, psihologice, structurale, genetice) și un grup social separat, cel de definiții incomplete. Astfel, din enorma diversitate a definițiilor, cele cu caracter normativ și cele psihologice ar putea fi considerate de interes sporit pentru conținutul tezei în cauză, deoarece sunt mai apropiate, în opinia noastră, de tema cercetării.

În această ordine de idei, relevantă este definiția formulată de R. Benedict care apreciază cultura drept un „comportament uman care nu este înnăscut, determinat genetic, dar care trebuie învățat de la persoanele în etate de către fiecare generație în parte” [17, p. 155]. Importantă este și explicația adusă de J. Shaules [162, p. 26], care, citându-i pe Ed. Sapir și J.B. Carroll, menționează că percepția noastră asupra lumii este determinată, în mare parte, de limba pe care o vorbim și de socializarea din cadrul mediului nostru cultural. Astfel, autorul subliniază că influența culturii și socializării este, de cele mai multe ori, invizibilă, dar destul de importantă. În opinia lor, cultura pentru individ este asemeni apei pentru pești. Ea reprezintă lumea în care trăim și din acest motiv este dificil a o separa de experiențele noastre și a o analiza absolut obiectiv. Or, subiectivitatea este caracteristică universului uman, mai ales în contextul societăților de adopție, unde migrantul trebuie să se integreze.

Pentru a realiza analize asupra colectivității de migranți, vizate în lucrare, apreciem ca utilă opinia autorului C. Bocancea, care menționează că „primul factor de stres cu care se confruntă migrantul este unul de ordin simbolic: adaptarea la limba vorbită de civilizația în care plonjează, la sistemul ei de semne și la universul valorilor acesteia. Migrantul părăsește cultura de origine pentru a se integra, în diferite grade, într-o cultură nouă. Acest proces este deosebit de complex și dureros, pentru că el presupune o dislocare și o reconstrucție de coduri, valori și norme și o reconstrucție de identitate” [38, p. 9]. Astfel, afirmațiile autorului confirmă procesul de transformare la care este expus migrantul în societatea de adopție.

Sistemul cultural al unei colectivități este, după cum afirmă și B. Denni și P. Lecomte, „un sistem de coduri de semnificații învățate, admise și practicate de către o pluralitate de agenți sociali, care le informează experiența și personalitatea (individuală și colectivă) de o așa manieră, încât să le confere o identitate socială specifică” [54, p.107].

În unison cu opiniile precedente sunt și cele expuse de T.K. Fitzgerald, care, citându-l pe E.T. Hall, menționează că „orice cultură este în esență un sistem de creare, transmitere, păstrare și procesare a informației. Comunicarea [sau dialogul] scoate la iveală totul...Cultura poate fi asemănată cu un computer enorm, subtil și extraordinar de complex. Acesta programează acțiunile și răspunsurile fiecărei persoane și aceste programe pot fi gestionate de oricine...” [60, p. 181]. Astfel, importanța acestei opinii rezidă în punerea în discuție a comunicării și dialogului prin intermediul căruia are loc schimbul cultural. Relevantă și importantă, în acest context, este opinia expusă de P. R. Harris și R.T. Moran [73, p. 9], care definesc cultura printr-o relație de dependență cu identitatea și moralitatea. Astfel, pentru aceștia „cultura oferă persoanelor un sentiment de autoidentificare și autocunoaștere, indică apartenența lor și modul în care individul, ca reprezentat al culturii respective, se comportă, dar și cum ar trebui să se comporte” [73, p. 12]. Analizând această definiție, mai târziu, R. Mead [96, p. 7] menționează că explicația asupra culturii, oferită de P.R. Harris și R.T. Moran, este prea simplă, dar este importantă prin faptul că scoate în evidență două aspecte ale culturii: de natură implicită și explicită. Printre cele implicite se menționează valorile acesteia, credințele și atitudinile unui grup social, iar printre cele explicite se indică manifestările concrete ale diverselor ideologii ce domină cultura în cauză (tehnologice, religioase, politice, economice).

R.B. Peterson menționează că aceste caracteristici culturale se află în dependență de un șir de categorii, în lipsa cărora este imposibil a înțelege o cultură. Printre acestea sunt enumerate: individualismul și colectivismul, sentimentul de sine și de apartenență la un anumit spațiu, comunicarea și limbajul, stilul vestimentar (portul național), aspectele fizionomice dominante, tradițiile alimentare, conștiința de timp, statutul și rolurile în relații sociale, valorile și normele împărtășite, procesele mentale și de învățare, obiceiurile de muncă, precum și tradițiile de transmitere a cunoștințelor (atât a celor comune, cât și a celor științifice)” [131, p. 206]. Cu referire la această explicație asupra culturii, A. Bošković [27] opinează că este una mult mai exhaustivă și mai cuprinzătoare, deoarece include dominante de importanță în înțelegerea culturii, spre deosebire de altele care fie diminuează rolul culturii prin poziționarea acesteia la un anumit subsistem cultural

(cum ar fi „cultura violenței” sau „cultura învățării”), fie supraapreciază practicile și rafinamentele elitelor societății umane.

Pornind de la aceste aprecieri, cultura se consideră un produs, un sistem cu elemente componente, care interacționează în permanență cu întregul univers sociouman și care constituie un tot întreg coerent. De asemenea, cultura se relevă în calitate de rezultat al unui proces de construcție, de dezvoltare. Însă acest proces, după cum afirmă și H.H. Baligh, este influențat de numeroase variabile, cum ar fi: familia, limba și comunicarea, religia, guvernarea, politica, educația, tehnologia societatea, clima, relieful și sistemul economic [10, p. 15]. Toate acestea, puse împreună, determină individualitatea unei culturi. Astfel conchidem că există relații de influență reciprocă între mediul în care se află persoana și cultură. În consecință, cultura poate influența persoana și dialogul acesteia cu mediul înconjurător - în cazul nostru, cu membrii societății de adopție [154]. Totodată, prin proprietățile sale esențiale, *cultura este integrativă*, iar interacțiunile sociale sunt posibile doar între actori ce împărtășesc cel puțin aceleași coduri de semnificații, adică aceleași relații semnificative/semnificație. De asemenea, *cultura este normativă*, pentru că, definind norme de constrângere pentru fiecare actor social, impune scheme și reguli de orientare pentru orice activitate socială. *Cultura este structurantă*, pentru că adună și organizează diversele elemente ale experienței sociale în cadrul sistemului ei de codificare a „lucrurilor de viață” comune. Astfel, ea articulează și integrează în acest fel toate activitățile și relațiile constitutive ale unei societăți, înserându-le într-o rețea globală de interpretare, în care prind sens și coerență” [17, p.108]. Având caracteristicile enumerate mai sus, cultura unei societăți se manifestă, în raport cu individul socializat, asemeni unui conglomerat de predeterminări din care acesta evadează cu mare dificultate, numai în condiții excepționale.

În această ordine de idei, este necesar a atrage atenția și asupra celor două dimensiuni ale culturii, prezentate de T. K. Fitzgerald:

1. *Dimensiunea de grup*, după care cultura nu aparține doar unei singure persoane, dar este împărtășită între membrii unui grup. Această comunitate poate fi o societate (cultură națională), o organizație (cultură organizațională), o familie (cultura familiei), o religie (cultura confesională), un sport (cultura sportului) sau o categorie socio-profesională.

2. *Dimensiunea dinamică*, conform căreia cultura nu este statică. Ea evoluează permanent și suportă schimbări, interacționând cu alte culturi. Însă această evoluție este relativ lentă și are loc

prin intermediul influențelor externe (cum ar fi, de exemplu, forțele naturii – schimbările climatice) sau umane (de exemplu, imigrarea, ocuparea unei țări, descoperirile științifice sau tehnologice).

Astfel, această transformare a programării mentale are loc prin intermediul schimbului de comportament uman, care nu este altceva decât schimbarea identității. Anume cel din urmă aspect a devenit, în ultimii ani, unul central în cercetările din cele mai diverse domenii (filosofie, istorie, știință politică, filologie etc.). Am putea afirma că identitatea reprezintă o parte centrală în cercetările din cadrul științelor sociale și umane. În cazul nostru, ne exprimăm convingerea că cercetările asupra identității ne pot permite să înțelegem impactul factorilor sociali și culturali asupra comportamentului comunicațional, în special „în situațiile în care identitatea este crucială pentru individ, precum este comunicarea culturală și cea interpersonală” [60, p. 2].

Abordarea culturii în contextul migrației contemporane contribuie la conștientizarea modificărilor intervenite în tiparele culturale originale datorită contactului permanent între grupuri de indivizi cu culturi diferite, modificări determinate de împrumuturi, schimburi și reinterprețări ce contribuie la schimbarea pattern-ului cultural, numit de către R. Boudon „aculturație” [28]. În literatura de specialitate identificăm diverse forme de manifestare a procesului de aculturație. Astfel, în lucrarea autorului R. Boudon, *Dicționarul de sociologie*, sunt enumerate mai multe forme:

- *aculturația materială* – când populația adoptă trăsături și modele ale culturii dominante în viața publică și în relațiile secundare, menținându-și codul cultural de origine în viața particulară și în relațiile primare (este adesea cazul populațiilor imigrante);

- *aculturația formală* – când populațiile aflate în contact își modifică structurile modului lor de gândire și simțire, determinând apariția unei culturi noi, sinteză a celor două culturi de origine (este forma de aculturație a copiilor imigranților);

- în alte cazuri, există un *proces de sincretism*: populațiile care aparțin unor culturi diferite, aflate în contact prelungit, își elaborează o cultură nouă, diferită de cele de origine” [28, p. 196].

Cu referire la aceste trei forme de aculturație, C. Bocancea susține că „pot fi identificate în spațiul european actual, care pare un uriaș laborator de sinteză culturală. Construcția europeană, despre care se vorbește predominant în termeni instituționali și de politici publice comune sau partajate, este, în ultimă instanță, un fenomen de aculturație, întrucât presupune un efervescent flux de valori culturale de la Vest la Est și invers, un flux în care ideea de „civilizare” (tradusă în standardizare) coabitează cu aceea de „diferență”, „originalitate” sau chiar „exotism”. Europa unită a timpurilor noastre se construiește instituțional, dar substratul ei este în mod cert cultural, soliditatea

lui rezultând din capacitatea națiunilor europene de a învăța unele de la altele, de a-și prețui reciproc valorile și de a le proteja de riscul uniformizării” [26, p. 3].

Anume din aceste considerente problema identității revine în actualitatea dezbatelor științifice, ajungând să fie una centrală. „Migrația devine astfel o utopie a eliberării și devenirii, a purificării identității în spațiul idealizat al civilizației europene” [169, p. 2]. Pentru T.K. Fitzgerald problema identității este una centrală. Identitatea, în opinia lui, reprezintă un mod adecvat doar temporar, chiar și în cazul în care persoana are nevoie de a acționa ca un tot întreg. Astfel, cu referire la ființele umane și identitatea acestora, nici pe departe nu putem să vorbim despre un tot unitar. În consecință, trebuie să se accepte că este mult mai probabil să existe o serie de *Eu-ri*, iar fiecare dintre acestea, interacționând cu un anumit mediu, își cristalizează identitatea în conformitate cu specificul circumstanțelor sociale și culturale în care ființa umană se află [60, p. 35].

Spre sfârșitul secolului al XX-lea, sesizăm un nou factor ce influențează formarea identității. Aceasta se constituie sub egida noilor mijloace informaționale de comunicare care sunt instrumente culturale cu o forță deosebită în orientarea percepțiilor și a atitudinilor, în formarea imaginilor despre lume și în diseminarea unor modele de comportament social. În acest context, prezintă interes faptul că față de modul în care se desfășura comunicarea socială în antichitate sau acum două-trei secole, schimbarea actuală este gigantică [64, p.13].

Cu o dimensiune distinctă în cercetarea identității vine M. Real [138, p.15]. El observă că în era tehnologiilor informaționale percepția de sine prin intermediul mass-media aduce în discuție noi aspecte privind autodescrierea/autoatribuirea (identitatea). Pe de o parte, mass-media în sine a devenit o sursă care are impact major asupra autoidentificării. Pe de altă parte, mass-media acționează atât la nivel personal, cât și la nivel colectiv, creează „o dependență mediatică universală” [138, p.16], afirmă M. Real. Deci mass-media ajută la crearea mediului în care se modifică și se formează identitățile. Astfel, mass-media este un alt factor important în configurarea dialogului cultural, deoarece aceasta poate impulsiona procesul de comunicare și influența opinia persoanelor.

Aceeași idee este expusă de T. K. Fitzgerald, care susține: „Mass-media oferă modele de comportament și influențează identitatea noastră personală în aproape același mod în care interacțiunile umane aveau loc în trecut [60, p. 51]. De aceeași părere este și M. Real [138, p. 40], menționând că identitățile sunt create din interacțiunea complexă a mass-media cu cultura, aceasta însemnând că atât mass-media, cât și cultura contribuie la crearea identităților. La fel consideră și

D.J. Crowley [48, p. 211], care susține că în comunicarea noastră cu cei din jur, pe de o parte, noi mediem formele și substanța conștiinței noastre, iar pe de altă parte, forma și semnificația tuturor aranjamentelor sociale și instituțiilor sociale. Ulterior autorul subliniază că noi ne creăm pe noi înșine și recreăm mediul social și cultural în care ne-am trăit viața în comunicare. În opinia lui D. J. Crowley, comunicarea și cultura se influențează reciproc, iar modul în care comunicăm poate crea o diferență socială, culturală și, nu în ultimul rând, morală. Astfel, o comunicare ineficientă contribuie la apariția neînțelegerilor interpersonale și interculturale [144]. În acest context, se consideră că culturii îi revine locul-cheie în înțelegerea și definirea dialogului uman, dar și în depășirea neînțelegerilor interumane. Cultura este cea care le oferă persoanelor sensul de identitate, fie aceasta doar a unei singure persoane sau a unui grup social. De asemenea, amprente sau etichete culturale sunt cele care trebuie învățate, pentru a avea un dialog cultural eficient ce poate avea loc în cadrul unei culturi sau dintre diverse culturi.

Din punerea în discuție a aspectelor legate de definirea culturii, pentru moment, conchidem că însăși noțiunea în cauză este de natură complexă și poate fi înțeleasă prin corelarea ei cu alte dominante sociale și umane. Fiind plasată în contextul societății contemporane, ea necesită o investigare atentă inter- și multidisciplinară și o redefinire, pornind de la remodelarea lumii contemporane. Acest lucru este determinat de faptul că, în cadrul societății bazate pe cunoaștere, al societății dominate de tehnologie, relația dintre cultură și identitate devine una extrem de complexă. Altfel spus, și după cum s-a menționat până la momentul actual, pentru a înțelege cultura, avem nevoie s-o punem în relație cu civilizația, cu identitatea, cu relația dintre indivizi în societate etc.

O privire retrospectivă asupra cercetărilor cu privire la dezvoltarea naturii, semnificației, esenței culturii ne indică diferențe evidente în înțelegerea, detalierea, definirea acesteia. Astfel, pe parcursul istoriei vedem că accentele s-au schimbat, iar cultura rămâne a fi un subiect de actualitate, aflat în centrul dezbaterilor științifice. Probabil, acesta ar fi și considerentul din care au reieșit autorii A. Barnard și J. Spencer [13], care nu oferă doar o singură definiție, dar prezintă istoria conceptualizării concurente a culturii.

Ținând cont de dimensiunile noi ale culturii, G. Hofstede [76, p. 19] vine cu o observație care atenționează asupra diferențelor culturale, ce trebuie abordate din perspectiva teoriilor inter- și multiculturale. Ideea lui G. Hofstede despre cultură se bazează pe studiul empiric al diferențelor culturale. Conform opiniilor acestuia, cultura este un sistem de programe mentale pe care individul și le însușește de-a lungul vieții prin existența sa într-un mediu sociocultural determinat. Individul

are însă libertatea de a devia de la aceste programe, reacționând în mod creativ sau distructiv la impulsurile mediului. El dispune, prin urmare, de un cumul de programe mentale, a căror combinație individuală formează personalitatea individului. Modul în care individul acționează în diferite situații este determinat de cultură. Conceptul de *cultură* este privit în accepția sa largă, de la acțiunile elevate de îmbogățire și înfrumusețare spirituală până la cele cotidiene legate de funcțiile fundamentale ale organismului uman, de viața sentimentală, de relațiile și interacțiunile dintre indivizi. Cultura este deci „programarea colectivă a spiritului, prin care membrii unei grupări sau a unei categorii de oameni se diferențiază între ei” [76, p. 20].

Relevantă, în acest context, este afirmația autorului J. Shaules [162, p. 27], care consideră că, odată cu procesul de globalizare, s-ar putea întâmpla ca cultura să nu mai fie o singură entitate determinantă, care controlează comportamentul sau la care aparține, dar mai degrabă să devină o rețea de produse, de semnificații și de așteptări, pe care comunitățile le împărtășesc. Astfel, fiecare persoană participă în multiple comunități culturale, cu diverse roluri, respectiv, putem mai ușor defini experiențele sau cadrele culturale trăite, decât cultura însăși.

În această ordine de idei, posibilitatea existenței dialogului dintre grupurile umane cu diferențe culturale rămâne a fi prioritar în supraviețuirea umană globală. Iar acceptarea diferitor stiluri de viață, a diferitor culturi reprezintă provocarea identității umane în viitor. Pentru a face față acestor provocări, este necesară valorificarea unui dialog constructiv și pozitiv într-un cadru social actual, dar și dintre diferite culturi. După cum scria A.G. Smith în prefața cărții sale, „cultura este un cod pe care-l învățăm și-l împărtășim, iar învățarea și împărtășirea presupun comunicare. Pentru a fi înțelese, cele două trebuie să fie studiate împreună. Cultura nu poate fi cunoscută fără studiul comunicării, și comunicarea poate fi înțeleasă doar prin înțelegerea culturii pe care o susține” [165, p. 349]. În realitate, spune J. Caune, „cultura și comunicarea formează un cuplu ciudat. Niciuna nu se explică fără cealaltă. Cele două fenomene nu sunt perfect etanșe, nu se conțin și nici nu pot fi situate în planul reflexiilor paralele prin corespondență analogică” [40, p. 17]. Astfel, putem concluziona că nu există o definiție standard a culturii și că a defini cultura înseamnă a defini însăși condiția umană, în unitatea și varietatea ei, în încercările nesfârșite de a crea, de a lăsa posterității valori inestimabile.

În consecință, comunicarea pune în valoare dialogul și este principalul instrument de integrare a individului în societate și de modelare a culturii sale. Dialogul este o condiție primară a existenței umane și a vieții sociale, este factorul de legătură ce-i unește pe oameni în grupuri, comunități, etnii,

societăți, culturi. Din acest considerent, omul contemporan trebuie să fie cât mai deschis la noi dialoguri și interpretări, sporind cunoștințele în domeniul asemănărilor și diferențelor care ulterior pot contribui la evitarea neînțelegerilor. Această opinie este îndreptățită din momentul în care se sesizează reconfigurarea imaginii societății ca spațiu multicultural în care se creează identități distincte. Astfel, prin experiența migrației, ideea de identitate este redefinită ca un proiect identitar dinamic și fluid. De aceea modelul monologic al culturii este înlocuit treptat cu cel dialogic, în care identitatea monoculturală este înlocuită cu cea interculturală, multiculturală, iar migrantul se situează la granița dintre culturi, sintetizând elemente ale culturii de origine – cea de origine și cea de adopție, așa încât mai multe culturi fuzionează.

Prin urmare, componentele dialogului cultural reprezintă elemente fundamentale inseparabile ființei umane. Cultura și identitatea condiționează și poziționează universul uman în contextul realităților sociale actuale, iar dialogul cultural se definește drept dialog între diverse culturi sau dialog între reprezentanții diferitor culturi. Acest unison între dialog și cultură vine să suplimenteze lacunele existente și să poziționeze o nouă abordare a problemelor realității sociale. Dialogul cultural, astfel, devine garantul egalității, al recunoașterii și echității dintre interlocutorii culturali. El vine să completeze complexitatea abordării dialogului cultural sau a dialogului dintre diverse culturi. Or, pentru un dialog eficient, inclusiv cel cultural, premisele de dialogare sunt asigurate de valorile fundamentale umane. Se consideră că existența și respectul față de aceste valori setează un dialog cultural eficient și reduce conflictele interculturale. Astfel, în formula abordată în acest context, dialogul cultural nu poate avea loc în societăți uniforme sau monoculturale, în schimb acesta este omniprezent în realitatea multiculturală a societății contemporane.

2.4. Concluzii la capitolul 2

1. În urma analizelor operate în conținutul acestui compartiment, rezultă că dialogul cultural leagă indivizii și grupurile conform caracteristicilor lor antropologice, similitudinilor și diferențelor, dar și imigranții cu potențialii emigranți. Iar dialogul devine nucleul vieții private și publice – atât la nivel național, cât și internațional – în relațiile interculturale și interpersonale;
2. Investigația și analizele au determinat valențele culturale ale migrantului. Migrantul se situează la granița dintre culturi, sintetizând elemente ale diverselor culturi – a celei de origine și a celor de adopție, așa încât mai multe culturi fuzionează. Această stare de lucruri determină conștientizarea

faptului că asistăm la modificări intervenite în tiparele culturale originale, ceea ce se întâmplă datorită contactului permanent între grupurile sociale cu culturi diferite;

3. Dialogul cultural este, pe de o parte, o formă de manifestare a specificității socioculturale, iar pe de altă parte, este un dialog al echilibrului, consensului și reciprocității. Dialogul cultural are importanță nu atât teoretică, cât pragmatică, or migrantul se află între necesitatea afirmării propriei identități socialculturale și nevoia adaptării și integrării în realități socialculturale noi, încercând să adopte forme și idei noi.

3. REALITATEA DIALOGULUI CULTURAL AL MIGRANTULUI ÎN SOCIETATEA DE ADOPTIE

Capitolul final al cercetării noastre urmărește punerea în valoare a relației dintre dimensiunea teoretică și cea aplicativă a problemei științifice soluționate. Conținutul acestui capitol face posibilă aprofundarea analizelor realizate în compartimentele anterioare și, totodată, își asumă dezvăluirea modului în care are loc configurarea dialogului cultural al migranților multipli. Considerând că problema de bază a conflictelor și neînțelegerilor dintre reprezentanții diferitor culturi are ca temei un dialog cultural eșuat, se propune soluționarea acestei stări de lucruri prin valorificarea identității culturale a migrantului multiplu, care deține experiența, cunoștințele culturale necesare și care oferă informații utile în vederea construirii unui dialog eficient și a unei integrări sociale efective. Astfel, se dezvoltă și se argumentează opinia prin care soluționarea problemei de integrare socială a migrantului trebuie tratată prin prisma experiențelor culturale trăite de acesta în societățile de adopție. Din studiul practic se deduce că cu cât migrantul este expus mai mult influențelor din partea diverselor culturi, cu atât mai ușor acesta se integrează social și este mai deschis spre noi interacțiuni și relații. Schimbările identitare ale migrantului multiplu cuprind componente ale diferitor culturi (a societății de origine, dar și a societăților de adopție a migrantului). În consecință, se identifică o identitate culturală hibridă, care cuprinde elemente ce aparțin diferitor culturi, experimentate și trăite de migrantul multiplu în realități socioculturale distincte. Astfel, problema dialogului cultural eșuat este redresată prin atestarea prezențelor culturale distincte într-un singur univers uman, care contribuie la configurarea unui dialog pozitiv și mai eficient în cadrul societății de adopție.

Prerogativa acestui capitol rezidă în accentuarea dimensiunii practice a dialogului cultural, pornind de la analiza dialogului on-line al comunităților discursive, ca parte componență a dialogului cultural. Oportunitatea realizării acestui dialog (on-line) se datorează utilizării instrumentelor oferite de societatea bazată pe cunoaștere, care contribuie la particularizarea schimbărilor ce au loc în matricea dialogului cultural. Acest ultim aspect (identificarea schimbărilor care au loc în matricea dialogului cultural) fundamentează modelul de transformare a migrantului multiplu prin intermediul dialogului cultural în cadrul societăților de adopție.

3.1. Variabile sociale ale migrației din Republica Moldova: provocări și oportunități

Dialogul privind migrația în Republica Moldova a evoluat și a fost influențat atât de situația socioeconomică, cât și de cea sociopolitică a societății. Acesta a devenit, treptat, unul dintre subiectele de interes major și chiar strategic în agendele și discursurile politice oficiale și în mediul academic. Interesul sporit față de subiectul în cauză se înscrie în epistema contemporană occidentală „ca back-ground” al cunoașterii și al acțiunii sociale din prezent, epistema occidentală fiind definită „de o serie de variabile culturale”. Printre acestea se numără acceptarea simultană a creaționismului și a evoluționismului (ca viziuni alternative, dar totodată compatibile, asupra originilor și sensului vieții), relativismul, ca o caracteristică a cunoașterii și a sferei valorilor morale, pluralismul curentelor filosofice și al ideologiilor, pluralismul formelor de expresie artistică, toleranța, ca semn al „corectitudinii politice”, cultul formal al democrației și al drepturilor omului. Pe lângă acestea, se remarcă o serie de variabile tehnologice și științifice cu implicație în economie și administrație, în educație și în viața privată: informatizarea (inclusiv „noua alfabetizare” pe care aceasta o presupune), robotizarea, mediatizarea, pragmatismul, consumismul și hedonismul. Nu în ultimul rând, epistema occidentală incumbă un proces de construcție/reconstrucție identitară, bazat pe marile clivaje ale contemporaneității (Nord-Sud, creștinism-islamism, democrație-totalitarism), pe apartenența la ariile de civilizație și la polii de putere de pe scena relațiilor internaționale” [38, p.10]. Cele trei variabile ce definesc această epistemă sunt relevante în abordarea științifică a dialogului cultural al migrantului, și anume din perspectiva acestora va fi realizată cercetarea modului în care s-a cristalizat dialogul cultural asupra migrației în realitatea socială din Republica Moldova [142].

În Republica Moldova dialogul privind migrația reprezintă un subiect sensibil și controversat. Moldova și migrația sunt corelate atât de des, încât aceasta din urmă apare în dialogul contemporan drept caracteristica principală a societății moldovenești. Respectiv, în societatea din Republica Moldova deseori au loc discuții aprinse privind migrația, acestea desfășurându-se atât la nivel instituțional (politic și academic), cât și la nivel privat (în familii și la nivel individual). În acest context, vom putea identifica cu greu o familie care nu este antrenată într-un dialog marcat de fenomenul migrației. Respectiv, este evident faptul că dialogul privind migrația domină societatea din Republica Moldova, o transformă și contribuie încontinuu la schimbarea și transformarea acesteia. Deci subiectul în cauză este unul atotcuprinzător, care oferă oportunități, dar și provocări, și riscuri. În mass-media autohtonă vom identifica de multe ori relatări despre experiențele pozitive

ale migranților, care sunt mediatizate pe larg, în schimb, vom putea auzi mai rar despre experiențele negative care sunt trăite în tăcere și foarte puține dintre acestea devin cunoscute publicului larg.

Primele discuții privind fenomenul migrației în Republica Moldova au fost inițiate odată cu criza economică din societate și exodul în masă a moldovenilor peste hotare. Numărul impunător al persoanelor care plecau a impus subiectul migrației în dialogul național, regional, dar și în cel internațional. Astfel, la nivel național, în Republica Moldova, migrația reprezintă un fenomen de amploare și de importanță majoră, dată fiind ponderea semnificativă a persoanelor apte de muncă, incluse în acest proces. Și totuși în dialogul actual privind numărul migranților, actorii implicați nu operează, deocamdată, cu date exacte, care ar putea prezenta numeric situația reală. Ținând cont de profunzimea acestui fenomen și de numărul mare de moldoveni implicați, este necesar a ne lansa în cadrul acestei prime discuții asupra dialogului privind migrația, nu numai în analiza datelor statistice despre numărul migranților moldoveni, dar și în analiza impactului pe care îl are contextul social nou asupra persoanelor emigrate.

La nivel național, Registrul Populației oferă date cu multiple variabile referitoare la un număr limitat de emigranți care au solicitat oficial să fie radiați, înainte de a pleca peste hotare și au oferit date cu privire la noua lor societate de adopție. Conform acestor date, la 01/01/2016, erau în total 101.765 de cetățeni moldoveni, care au plecat peste hotare la un loc permanent de trai (Anexa 3). Analiza datelor din Anexa 3 cu referire la societatea de adopție a persoanelor care au emigrat oficial din Moldova denotă că la începutul anului 2016 Federația Rusă și Ucraina continuau să cumuleze cea mai mare pondere, și anume, 60 la sută din totalul emigranților moldoveni. Astfel, pe primul loc, la începutul anului 2016, se afla Federația Rusă, cu 33 procente, urmată de Ucraina, cu 27 procente, iar pe locul al treilea se situau SUA, cu 15 procente. Această sursă de date este una importantă, deoarece ne oferă o primă viziune asupra pierderii definitive a cetățenilor Republicii Moldova. Mai exact, odată ce au decis să se declare oficial plecați cu traiul permanent într-o altă societate de adopție, aceștia nu mai au intenția de a reveni și reprezintă o pierdere pentru societatea de origine. Totuși datele respective nu reflectă situația reală a emigranților din Moldova, or reprezintă un număr foarte mic, comparativ cu cel real, vehiculat în mass-media din țară.

Am considerat necesar a lua în calcul și alte surse de date, pentru a clarifica și justifica dialogul contemporan privind amploarea migrației din Republica Moldova. Informații oficiale despre evoluția numărului de migranți, începând cu anul 2001, sunt prezentate de Biroul Național de Statistică (BNS) al Republicii Moldova. Din datele incluse în Anexa 4 se remarcă o diminuare a

numărului de emigrări, începând cu anul 2007. Chiar dacă aceste informații sunt oficiale, nici ele nu oferă o viziune exactă privind situația reală a emigrărilor din Republica Moldova, lucru confirmat și de rezultatele Recensământului Populației din 2014. Conform datelor preliminare [20], numărul populației Republicii Moldova (cu excepția raioanelor de est și mun. Bender), înregistrate în cadrul recensământului din 12-25 mai 2014, este de 2.913.281 locuitori, ceea ce reflectă o scădere majoră comparativ cu recensămintele anterioare – din 2004 și 1989 (Anexa 3.1). Din aceste date se constată o pierdere semnificativă a populației – începând cu anul 1989, adică în perioada de până și după independență – cu 744.384 persoane, lucru care se datorează, credem, preponderent, migrației populației. Această afirmație însă este contestată de declarațiile oficiale ale BNS, făcute în comunicatul de presa privind datele recensământului populației din 2014, în care se menționează că aici au fost incluse și persoanele plecate peste hotarele țării, în număr de 329.108 [20], pentru care au oferit răspunsuri membrii familiilor rămași în țară. Astfel, apare necesitatea de a apela la alte surse informative, pentru a elucida numărul cât mai real de migranți moldoveni.

O asemenea sursă de informație privind fluxul migratoriu sunt datele colectate de Departamentul Poliției de Frontieră (DPF) despre persoanele ce au trecut frontiera de stat. Acestea ne permit să estimăm numărul de emigranți în conformitate cu definiția internațională, după care se consideră emigrant persoana absentă din țară cel puțin 12 luni. Conform datelor înregistrate la frontiera de stat, numărul cetățenilor moldoveni, plecați din țară pentru diferite perioade, la sfârșitul anului 2014, a fost de 761.970 persoane, din care circa 46% - bărbați și 54 % - femei. Din totalul celor plecați peste hotare, 490.359 persoane se aflau pentru o perioadă de până la 1 an, iar 271.611 persoane – de la 1 an și mai mult [134, p. 21]. Astfel, datele oferite de DPF prezintă câteva variabile și implică un șir de provocări tehnice, reprezentând totuși unica sursă care ne asigură date parțial reale vizând durata efectivă a șederii – atât în țară, cât și în afara țării – pentru toate persoanele care traversează legal frontiera de stat. Însă, ținând cont că informația DPF conține doar datele privind traversările frontierei, acumulate de la Punctele de trecere a Frontierei de Stat controlate de autoritățile oficiale ale Republicii Moldova, numărul exact de emigranți, din nou, nu poate fi estimat cu exactitate. Deci și în acest caz se constată o subestimare a amplitudinii emigrării, or persoanele pot traversa frontiera și prin segmentul transnistrean.

O altă sursă luată în calcul este mass-media națională, unde se operează cu cifre de la 340 de mii până la 1 milion de emigranți. Rezultatele sondajelor sociologice atestă că în migrația forței de

muncă sunt implicate circa 600 mii de persoane, sau fiecare a treia persoană aptă de muncă [175, p. 75].

Datorită diverselor metodologii de colectare a datelor și nivelului de cuprindere a lor, sursele enumerate oferă informații divergente – atât în cifre absolute, cât și în variabile – despre componența stocurilor și fluxurilor de migranți. Astfel, nu există o informație veridică și completă privind numărul migranților moldoveni în străinătate. Una dintre principalele cauze a acestei situații este lipsa unui sistem eficient și durabil de evidență a fenomenului migratoriu. Respectiv, dialogul existent în privința numărului persoanelor plecate peste hotare, după cum vedem, continuă să fie controversat și cu puține posibilități de soluționare a situației datorate constrângerilor financiare, geografice, politice etc. Cu toate aceste controverse, migrația în masă și amploarea fenomenului migrației din Republica Moldova, înregistrat în perioada de după independență, prezintă multe oportunități pentru populație, dar, în același timp, și multe provocări. Pe de o parte, avem efectele pozitive de natură socioeconomică, determinate preponderent de remitențe, iar pe de altă parte, sunt cele negative, de ordin sociodemografic, care contribuie la deteriorarea capitalului uman, provoacă tensiuni și conflicte sociale. În consecință, discursul academic și economic asupra migrației pendulează tot mai des între beneficiile, avantajele migrației – și, în acest context, cel mai mult se face referire la remitențele ce constituie o sursă importantă de venit pentru gospodăriile celor plecați, precum și pentru economia națională – și consecințe negative ale acestui fenomen pe termen lung, atât pentru familii, cât și pentru societatea din RM. Pe de o parte, remitențele contribuie la reducerea sărăciei, la investiții în educația copiilor și la creșterea economică (conform unor estimări, fiecare a treia gospodărie beneficiază de remitențe și pentru fiecare a doua gospodărie dintre acestea banii trimiși de peste hotare reprezintă mai mult de 50% din venitul total [191, p. 60]). Iar pe de altă parte, consecințele negative ale migrației sunt mult mai ample și mai profunde, afectând atât sectorul public, cât și pe cel privat (afectează familiile, bătrânii și copiii, contribuie la exodul în masă a forței de muncă active și calificate etc.). În unele cazuri, experiențele eșuate de migrație au rezultat în cazuri grave de exploatare – acestea, de obicei, sunt abordate drept cazuri de trafic de ființe umane. Astfel, discuțiile privind migrația, în cazul Republicii Moldova, continuă să fie controversate și complexe, într-o permanentă transformare și cu efecte transversale pentru întreaga societate. La momentul actual, Republica Moldova este, în mod primar, o societate de origine a migrației și, într-o măsură mai mică, o societate de adopție sau de tranzit pentru migranți.

După 1991, pentru sute și mii de cetățeni ai țării migrația a devenit unica posibilitate de a-și găsi un loc de muncă și de a-și întreține familia. Astfel, odată cu creșterea fluxurilor migratorii, remitențele au devenit un factor important al economiei din Republica Moldova, constituind o parte considerabilă din veniturile membrilor familiilor acestora (Anexa 5). Pentru populația Republicii Moldova remitențele reprezintă o sursă importantă de depășire a stării de sărăcie. Datele oficiale demonstrează că proporția remitențelor în totalul veniturilor disponibile din țară este considerabilă (Anexa 6). Astfel, fenomenul migrației poate genera beneficii, or remitențele pot contribui la creșterea consumului și pot consolida macrostructura economică. Totodată, mobilitatea forței de muncă poate să faciliteze schimbul bunelor practici și al experienței în profesie, să stimuleze dezvoltarea abilităților profesionale individuale, a spiritului antreprenorial în mai multe domenii, contribuind la îmbunătățirea calității serviciilor oferite ș.a. O altă dimensiune pozitivă rezultă din preluarea unor practici culturale, în special a celor ce transpun modalități de menținere a anumitor tradiții în comunitate, ce cultivă respectul față de valorile locale și de identitatea culturală.

În același timp, migrația a cauzat o serie de provocări de ordin social și demografic. Orice caracteristică a fluxului de emigranți din Republica Moldova ne poziționează, în decursul unei perioade de mai mulți ani, ca o societate de origine a forței de muncă, astfel că tema migrației rămâne a fi una de top. Sistemul social se confruntă cu un flux continuu de emigranți și se constată că numărul celor ce se stabilesc în societățile de adopție este în creștere. Nu pot fi ignorate nici consecințele acestui proces, printre care poate fi inclus și faptul că migrația reprezintă cauza majoră a îmbătrânirii accelerate a populației și a depopulării zonelor rurale. În același timp, aceasta devine și un factor ce generează deficitul de capital uman calificat și lipsa forței de muncă în anumite sectoare (de exemplu, în domeniul educației și științei, în sistemul sănătății ori în domeniul IT). Astfel, fenomenul migrației în Republica Moldova produce consecințe sociale profunde, apărute în urma decalajelor socioeconomice și politice. Consecințele sociale ale migrației sunt la fel de importante ca și influența acesteia asupra economiei. Respectiv, problema migrației este una complexă și include diverse sfere ale vieții economice, sociale, politice, și nu în ultimul rând, ale vieții culturale a țării.

Unul dintre domeniile afectate puternic de migrație rămâne a fi educația, iar exodul cadrelor didactice peste hotare în căutarea unui loc de muncă continuă a fi favorizat de factorul economic. Datele studiului „Impactul migrației asupra cadrelor didactice și cercetătorilor din Moldova” [173] denotă că printre factorii ce impulsionează emigrarea cadrelor didactice și a cercetătorilor cel mai

semnificativ este salariul [115, p.180]. Problema salariilor mici este deosebit de acută în rândul cadrelor didactice și al tinerilor cercetători. Un alt factor important ce a determinat emigrarea profesorilor, tinerilor cercetători este imposibilitatea de a ameliora condițiile de trai ale familiei.

Conform datelor studiului menționat, mai mult de jumătate dintre profesorii intervievați și-au exprimat intenția de a emigra, 40,3 procente dintre respondenți au spus că vor să plece pentru o muncă temporară, 7,9 procente vor să plece definitiv, iar 5,4 procente planifică să plece la studii. Profilul celor care intenționează să plece temporar, cu scopul de a munci, include profesori căsătoriți, cu vârsta cuprinsă între 25 și 39 ani, care au copii, sunt din mediul rural, au venituri mici și, de obicei, dețin cetățenie dublă. Cei care își propun să se stabilească cu traiul peste hotare sunt, preponderent, persoane căsătorite, care au o experiență de muncă de până la 10 ani, provin din mediul urban (mai puțin însă din mun. Chișinău și mun. Bălți) și au venituri medii. Se remarcă intenții de emigrare mai pronunțate printre bărbați, decât printre femei. După vârstă, intențiile sunt mai mari în rândul cadrelor didactice și al cercetătorilor tineri, cea mai mare pondere fiind înregistrată pentru grupa de vârstă 25-29 ani (67%).

Este afectat de migrațiune și domeniul sănătății. Republica Moldova se confruntă cu o lipsă acută de cadre medicale, provocată, mai cu seamă, de emigrarea cadrelor medicale calificate, care pleacă din sistemul de sănătate național. Proiectul „Îmbunătățirea managementului mobilității cadrelor medicale din Republica Moldova” [115], coordonat de Organizația Mondială a Sănătății, a efectuat câteva studii în acest domeniu. Unul dintre acestea a fost realizat în perioada iulie 2013 - februarie 2014, cu scopul de a identifica atât factorii ce influențează migrația cadrelor medicale din Republica Moldova în Italia și în alte societăți din UE, cât și factorii care influențează posibila lor reîntoarcere în Republica Moldova [108]. Studiul în cauză relevă o serie de motive pentru plecarea și stabilirea în UE. Motivul primar al respondenților de a migra variază semnificativ: de la existența unui partener în UE până la dorința unei cariere în cercetare medicală înalt specializată. Totuși motivele cel mai des raportate pentru părăsirea Moldovei pentru Italia sau o altă țară din UE au fost cele legate de nemulțumirea de salariile primite, de condițiile economice generale din Republica Moldova și condițiile nesatisfăcătoare de trai. Rețelele sociale ale respondenților susțineau, în general, migrația. Consecințele migrației sunt devastatoare, atunci când se analizează efectele acestui fenomen asupra copiilor și bătrânilor.

Sub aspect social, se constată apariția unor noi grupuri de populație vulnerabilă, bunăoară, copiii care sunt prejudiciați dublu: prin faptul că rămân cu un singur părinte sau fără ambii părinți și

prin faptul că nu au acces la servicii educaționale de calitate. În 2014, numărul copiilor lăsați în țară fără îngrijire părintească, în rezultatul plecării părinților peste hotare în căutarea unui loc de muncă, conform informației Ministerului Educației în baza datelor Recensământului școlar, a fost de aproximativ 41 mii, dintre care circa 10 mii de copii aveau ambii părinți plecați peste hotare, iar în cazul a 31 de mii de copii peste hotare era plecat unul dintre părinți [173, p. 49]. Migrația influențează integrarea în educație, precum și viziunile privind oportunitățile acesteia. Datele statistice arată că ratele de înrolare în treptele învățământului general obligatoriu sunt în diminuare, prezentând decalaje semnificative dintre mediul urban și cel rural [173, p. 50].

Alte grupuri afectate de migrație sunt persoanele în vârstă, rămase în singurătate, șomerii proveniți din grupul emigranților reveniți la baștină, membrii familiilor care, după revenire, trebuie să facă față necesității de adaptare la noile condiții socioeconomice. Astfel, migrația populației, pe de o parte, reduce sărăcia, însă pe de alta, generează efecte sociale puternice în societatea de origine.

Pentru a face față provocărilor cauzate de migrația populației, politicile din acest domeniu trebuie să devină subiecte de interes major și dialog public prioritar. Acesta necesită implicarea celor ce au atribuții în domeniu, ca să echilibreze efectul benefic și efectele negative ale mobilității populației. Totodată, prioritățile politicilor trebuie selectate pe criterii bazate pe cunoașterea realităților, a particularităților sociale și economice, a datelor statistice ce țin de fluxul migratoriu atât în societatea de adopție, cât și societatea de origine a migranților. Ținându-se cont de interesele și nevoile tuturor părților vizate, alegerea metodei de studiu, cercetare și colectare, analiză statistică privind o anumită problemă în domeniul migrației trebuie subordonată scopului de oferire a informațiilor veridice despre persoanele implicate în emigrare, cu recomandări de politici documentate, care sunt catalogate ca studii de evaluare și de impact [108].

Un loc important trebuie acordat variabilei științifice în analiza migrației prin prisma etapelor parcurse de RM în experiența migratorie. Variabila științifică permite, într-un caz, identificarea dominantelor în cristalizarea dialogului cultural în cadrul fiecărei etape, iar în altul, oferă posibilitate de a pronostica și elucida direcțiile ulterioare de evoluție a dialogului privind migrația, ținând cont de particularitățile fiecărei etape. În opinia experților din domeniu, în RM pot fi identificate patru etape ale migrației, fiecare dintre acestea având caracteristicile sale specifice [108, p. 49]:

Prima etapă (anii 1990–1994). Caracteristica de baza a acestei etape consta în inițierea reglementării proceselor migratorii, specifice pentru spațiul geopolitic sovietic și post-sovietic. În această perioadă, au fost inițiate și încheiate acorduri bilaterale vizând problemele migrației de

muncă cu țări din spațiul CSI. Totodată, criza social-economică din această perioadă a alimentat migrația economică și cea comercială temporară.

Cea de a doua etapă (anii 1995–2000) se caracterizează prin integrarea Republicii Moldova în procesele migratorii globale, în special spre Europa. Este perioada în care migrația din Republica Moldova devine subiectul dialogului politic privind migrația la nivel regional și global. Cu toate acestea însă, pentru perioada respectivă este specifică inactivitatea structurilor de stat. Din cauza crizei care a afectat aproximativ 73 procente din totalul populației, ia amploare migrația de muncă ilegală, iar odată cu ea, și traficul de ființe umane. Totodată, încep să se contureze și unele efecte pozitive ale fenomenului migratoriu, în special fluxul financiar - remitențele. De aceea interesul pentru migrație este în creștere atât din partea cetățenilor, cât și din partea factorilor de decizie, migrația devenind astfel o temă de discuție de pe agenda politică.

A treia etapă (anii 2001–2006) este marcată de efortul depus de instituțiile statale, dialogul politic concentrându-se pe dorința de a legaliza migrația ilegală și de a apăra drepturile migranților în societățile de adopție. Această perioadă se caracterizează printr-un dialog de promovare a imaginii instituțiilor competente de migrație ale Moldovei atât în rândul populației, cât și pe arena internațională, fiind fost inițiate un șir de dialoguri cu societățile de adopție a migranților.

A patra etapă (din anul 2006 până în prezent), în care se produc diverse schimbări: în primul rând, are loc regândirea unor abordări conceptuale în legătură cu reglementarea migrației, este desfășurată reforma instituțională, se manifestă o cooperare mai strânsă cu Uniunea Europeană, se fac eforturi pentru a contracara migrația ilegală. Printre reformele instituționale pot fi enumerate următoarele: a) revitalizarea acțiunilor guvernului în reglementarea migrației; b) legalizarea activității cetățenilor moldoveni de peste hotare; c) dezvoltarea dialogului privind protecția juridică și socială a migranților ș.a. Astfel, dialogul oficial înregistrează realizări majore în direcția migrației. Această perioadă, fiind dominată de eforturile considerabile ale statului în gestionarea migrației, contribuie la legitimarea dialogului privind migrația cetățenilor RM în exterior. Dialogul oficial este însoțit de abordarea conceptuală a migrației, de reglementarea migrației forței de muncă, de desfășurarea reformei instituționale și dezvoltarea unui dialog de cooperare cu Uniunea Europeană. Atunci când ne referim la această etapă a dialogului RM privind migrația, un loc aparte revine derulării dialogului cu comunitățile de migranți (diaspora). În rezultatul consultărilor, în 2012 a fost luată decizia de a crea Biroul pentru Relații cu Diaspora, entitate responsabilă pentru coordonarea politicilor și programelor pentru diasporă la nivel de Guvern și ministere, contribuind la păstrarea și

afirmarea identității etnice, culturale și lingvistice a moldovenilor de peste hotare, la valorificarea potențialului uman și material al diasporei [103].

S-a intensificat și dialogul dintre RM și UE, iar drept urmare, în anul 2014, a fost liberalizat regimul de vize pentru cetățenii RM. Acest lucru a fost posibil prin modificarea Regulamentului UE nr. 539/2001 [84] privind abolirea obligației de viză pentru călătoriile de scurtă durată pentru cetățenii RM, posesori ai pașaportului biometric, în spațiul Schengen [55]. Dialogul dintre RM - UE a fost structurat în două etape: prima vizează consolidarea cadrului juridic, iar a doua se referă la implementarea acestuia.

Într-un final, dialogul RM privind migrația capătă două dimensiuni: una, cu caracter oficial, orientată în exterior, optează pentru cooperare, negociere și legitimarea migranților moldoveni în societățile de adopție, cealaltă este orientată spre interior, prin care se urmărește reintegrarea migranților reveniți. În vederea realizării celui din urmă obiectiv, au fost elaborate proiecte de Planuri de acțiuni [114] privind stimularea reîntoarcerii și reintegrării lucrătorilor migranți pentru anii 2012-2014 [132]. Ulterior, a fost aprobat Planul de acțiuni pentru anii 2014-2016 prin Hotărârea Nr. 339 din 20.05.2014 [104].

O atenție sporită a început să fie acordată persoanelor tinere apte de muncă, capabile să dezvolte afaceri, să contribuie la creșterea bunăstării sociale. Instituțiile statale au elaborat strategii de dezvoltare a micului business, de susținere a proiectelor înaintate de tinerii ce au emigrat și au revenit. În acest scop, a fost dezvoltat programul PNAET – Programul național de abilitare economică a tinerilor, destinat persoanelor tinere (18-30 ani) care doresc să-și dezvolte abilitățile antreprenoriale, să lanseze o afacere proprie în zonele rurale și/sau să-și extindă propria afacere în zonele rurale, creând noi locuri de muncă [136]. Putem menționa, în același context, și Programul de atragere a remitențelor în economie „PARE 1+1”, adresat lucrătorilor migranți și/sau rudelor de gradul întâi ale acestora, care doresc să investească în lansarea sau/și în dezvoltarea unei afaceri proprii [135]. Scopul Programului-pilot este mobilizarea resurselor umane și financiare ale persoanelor plecate benevol peste hotarele țării pentru a desfășura activitate de muncă, (numite, în continuare, lucrători migranți) în dezvoltarea economică durabilă a Republicii Moldova. Cu toate acestea, instabilitatea politică din Republica Moldova după alegerile parlamentare din 2014 a modificat atât intenția, cât și acțiunile politice în domeniul migrației. Astfel, la momentul actual, suntem martorii unui declin atât instituțional, cât și politic în abordarea problemelor și necesităților migranților.

În concluzie, din monitorizarea variabilelor sociale ale migrației prin intermediul etapelor parcurse de Republica Moldova în procesul respectiv, se constată accente distincte privind evoluția și instituționalizarea dialogului referitor la migrația din RM. De asemenea, în fiecare perioadă se identifică dimensiuni ce au contribuit la configurarea unor forme specifice ale dialogului cultural. În acest caz, considerăm că putem vorbi despre o formă specifică de manifestare a dialogului cultural, anume cel oficial/instituțional. Din cele expuse observăm că adesea dialogul RM privind migrația a fost axat mai mult pe reforme ale structurilor și instituțiilor statale, decât pe măsuri concrete și pe elaborarea de strategii de cooperare și dialogare cu migranții moldoveni. Totodată, numeroase aspecte ale acestui proces pot fi identificate în tendințele, remitențele, situația gospodăriilor de migranți, efectele migrației asupra educației, consecințele asupra unor categorii socio-profesionale sau vulnerabile (copii, bătrâni) etc. Fenomenul migrației continuă să fie o provocare pentru Republica Moldova, oferind unele oportunități, dar, în ansamblu, implicând numeroase riscuri în privința nivelului și perspectivelor de dezvoltare durabilă a societății. Acestea, la rândul lor, au contribuit la dezvoltarea comunităților discursive în spațiul on-line, unde migranții din diferite societăți de adopție pot comunica, face schimb de idei, contribuind astfel la dezvoltarea unei puteri „transnaționale” de schimbare [113].

3.2. Dominantele dialogului cultural al migranților moldoveni în societatea de adopție

Odată cu Declarația de independență, sistemul social al Republicii Moldova a suportat un șir de schimbări la toate capitolele vieții sociale, care, la nivel național, s-au produs ca o consecință a unor schimbări majore la nivel global. Printre ele se numără apariția și dezvoltarea fără precedent a tehnologiilor informaționale și comunicaționale, dar și a spațiului virtual, sau on-line. În acest sens, „deopotrivă se atestă evidențierea tehnologiilor informaționale & comunicaționale la aprofundarea schimbărilor reflectate în transformările manifeste în și dintre societăți...” [121, p. 8]. Astfel, a apărut o sursă alternativă de informare, comunicare, dialogare, confruntare, dar și de participare socială, care a oferit comunității de migranți posibilitatea de a participa mai activ la viața socială, datorită unor schimbări la nivel de rol social. În consecință, dacă anterior individul avea rolul de consumator de informații, ulterior acesta a obținut rolul de actor implicat activ în viața publică prin intermediul tehnologiilor contemporane [121]. În special, putem să remarcăm o trecere de la rolul de simplu cititor al informației valabile la cel de creator și generator de informații și valori în spațiul virtual. În felul acesta, indivizii pot contribui nu doar la elaborarea și transmiterea

informației, dar și la schimburi informaționale, creare de conținut informațional și la influențarea opiniei [147]. Se atestă și un început al implicării active a utilizatorilor de tehnologii informaționale și comunicaționale în dezbateri asupra celor mai diverse probleme sociale, sociopolitice, socioeconomice etc. ale societății contemporane [125]. În această ordine de idei, pe de o parte, tehnologiile informaționale, odată cu apariția spațiilor on-line, oferă noi posibilități de interacțiune a persoanelor, iar pe de altă parte, deschid noi domenii de cercetare, dat fiind faptul că au creat o nouă dimensiune, un nou spațiu (virtual) de prezență a persoanelor din diferite colțuri ale lumii, implicate în dialog și comunicare. Acest spațiu de întâlnire și dialog, în condițiile societății globale în care fenomenul dominant este cel al migrației, prezintă un interes major și prioritar grație datelor oferite și potențialului de a genera noi cunoștințe în acest domeniu, dar și contribuției la crearea unei societăți bazate pe cunoaștere [121, p.9].

În acest context, A.A. Parham [117], cercetând utilizarea Internetului de către diasporă, scoate în evidență importanța dialogului în spațiul cibernetic pentru „educarea civică, dat fiind efortul depus de participanți pentru a accepta diferite opinii”. Același autor apreciază importanța unor asemenea spații, unde libertatea relativă de exprimare și toleranța pentru diferite puncte de vedere crește, atunci când contextul social-politic nu oferă astfel de posibilități.

Indubitabil este faptul că, odată cu apariția spațiilor on-line, se observă o participare mai activă a migranților la viața comunitară. Aceștia sunt cei care creează spațiile virtuale (de exemplu, colectivități sociale de interes, grupuri de migranți etc. – comunități discursive), informează și fac schimb de informații, precum și utilizează spațiul virtual pentru a dezbate diverse probleme sociale, sociopolitice, socioeconomice, socioculturale etc [144]. În această ordine de idei, este necesar a sublinia că moldovenii plecați peste hotare, la fel ca și alte comunități de migranți, au urmat trendul global și au acceptat această provocare a tehnologiilor informaționale. Motivația a fost, în primul rând, cauzată de costul redus sau chiar zero pentru comunicare, dar și de oportunitatea de a comunica și de a fi aproape cu cei ramași acasă. Astfel, tehnologiile informaționale și comunicaționale au contribuit, în cazul migranților, la crearea, dar și la dezvoltarea diferitor comunități discursive în spațiul on-line. Ele au condus la apariția noilor comunități virtuale, implicate activ în monitorizarea și analiza evenimentelor, politicilor și programelor din societatea de origine, dar și în păstrarea legăturii permanente cu societatea de origine. Această implicare este posibilă datorită oportunităților oferite de tehnologiile contemporane, în special, de spațiul virtual, și anume, de Internet. Astfel, moldovenii din străinătate utilizează Internetul drept sferă publică

transnațională, acesta fiind un spațiu de comunicare, informare, dezbateri, împărtășire a experiențelor personale, a opiniilor, ideilor, dar și a supozițiilor, ipotezelor referitoare la situația politică, a prejudecăților privind migrația și migranții, istoria, cultura și identitatea [127]. În consecință, tot mai des sesizăm și faptul că tehnologiile informaționale și comunicaționale au devenit pentru migranții moldoveni mai mult decât un spațiu în care se realizează dialogul, acestea fiind, totodată, și un instrument de mobilizare a comunității și organizare a diverselor activități în folosul comunității. Printre ele se numără acțiunile de colectare a fondurilor pentru ajutorarea familiilor și copiilor din familii vulnerabile din societatea de origine, punerea în discuție a proiectelor de lege și a noilor politici, participarea activă și implicarea în dezbateri politice, elaborarea propunerilor pentru instituțiile statului, elaborarea deciziilor Guvernului Republicii Moldova ș.a. Totodată, prin intermediul dialogului on-line, membrii diasporei își expun părerile asupra situației din societatea de origine și din regiune, pun în discuție probleme legate de crizele naționale și regionale, promovează valorile culturii naționale și edifică comunități culturale în mediile în care se află în prezent. Astfel, tehnologiile informaționale și de comunicare au creat un spațiu virtual, care reprezintă nu doar o simplă sursă clasică de informare, dar care a devenit parte a vieții sociale a persoanei, un spațiu afectiv și creativ [7].

Un exemplu elocvent și fără precedent, în acest sens, este mobilizarea diasporei în cadrul alegerilor prezidențiale din 13 noiembrie 2016 (turul II). Această mobilizare a comunității, inspirată de valorile democratice din societățile de adopție, reprezintă un fenomen în sine, care poate fi subiectul unei cercetări aparte. Însă este necesar a sublinia că *dialogul de acasă* și situația din societatea de origine sunt prezente permanent în conștiința migrantilor. „Deșteptarea” acestora și încercarea de a transforma societatea de origine, reprezintă, în primul rând, rezultatul transformării lor interne, pe care au trăit-o în societatea de origine sau în societățile de adopție. Acest fapt confirmă una dintre ipotezele inițiale ale cercetării. De menționat este că acest dialog are loc on-line, respectiv, se creează o comunitate discursivă cu un potențial enorm de schimbare, spațiul virtual reprezentând o oportunitate de mobilizare, dar și de păstrare a identității naționale, precum și a apartenenței socioculturale.

În acest context, M. Avishai și J. Raz [8] recunosc că lumea noastră este în mare măsură organizată în jurul grupurilor de culturi existente, sunt numite de W. Kymlicka [90, p. 4] culturi societale. Aceasta înseamnă „că statutul de membru al acestor grupuri are o importanță sporită pentru bunăstarea individuală, pentru că afectează foarte mult oportunitățile acestuia, iar capacitatea

de a iniția și a menține relațiile sunt marcate de cultura acestuia” [8]. Astfel, apartenența la o cultură anumită are un rol esențial în definirea identității personale.

A. Abela [1] menționează, în acest context, că apartenența culturală are un „profil social înalt”, pentru că afectează modul în care ceilalți percep o persoană, dar și dialogul acesteia, și care, la rândul său, definește identitatea de sine a unei persoane și identitatea națională. Afirmția expusă mai sus este extrem de utilă în încercarea de a defini „ideea primară de identificare” a unei persoane, deoarece se bazează pe apartenența persoanei, și nu pe realizările acesteia. Acest aspect important este parțial relevant și în cazul migranților care sunt expuși și aparțin simultan diferitor culturi.

Migrantul on-line nu este doar un individ, adică un migrant izolat care-și câștigă existența într-o societate de adopție. Acesta reprezintă mult mai mult, și anume: el este cetățeanul activ, care face parte dintr-o comunitate (în cadrul unei rețele de socializare), fie ea și virtuală, cu caracteristici specifice și care vorbește aceeași limbă, având capacitatea de a influența, de a decide, de a crea noi forme de cetățenie, de comunități și de politici. Astfel, studiul fenomenului migrației în contextul spațiului cibernetic dezvăluie modul în care migrația transnațională, împreună cu noile tehnologii de comunicare, transformă participarea social-politică a persoanei, participare în care migranții ar putea reprezenta un prim-plan de inovație politică și schimbare socială.

În contextul migrației, M. Dahan și G. Sheffer [53], analizând comunicarea, menționează că migrația și comunicarea la distanțe lungi au și un trecut lung și că noile forme de mass-media, mai ales Internetul, oferă noi spații și noi practici de comunicare, dar acestea creează și tipuri noi de comunități discursive. Respectiv, noile comunități discursive, precum este și cazul moldovenilor, ar putea dezvolta rețelele sociale, conecta și extinde numărul de membri ai acestora, dar și a le utiliza în diverse moduri inovative. Asemenea moduri sau spații virtuale sunt numite de către K.H. Karim *spații transnaționale „terțe”*, autorul menționând că ele se caracterizează printr-un grad înalt de creativitate. Aceste spații reprezintă locul unde se întâlnesc diverse frontiere și au un potențial avansat de modernizare, unde pot fi găsite modalități noi și inovative de abordare a problemelor sociale contemporane [86, p. 16]. Respectiv, spațiile menționate, datorită rolului sistemului tehnologiilor informaționale și comunicaționale, oferă o serie de oportunități și avantaje atât migranților, cât și cercetătorilor în elucidarea dialogului migranților în mediul on-line. Astfel, dialogul migraților din mediul on-line prezintă interes științific, mai ales datorită faptului că acesta nu are un spațiu „geografic” anume și, în același timp, reprezintă o uniune de reprezentanți ai mai multor spații geografice. Altfel spus, este un tot și, în același timp, nimic, un imaginar sau un spațiu

hibrid, creat de către migranți și menținut de aceștia. În plus, dialogul are caracter spontan și necenzurat, reprezentând o sursă autentică, veridică, interesantă și abundentă de date. Abundența de date însă este și o provocare pentru cercetători, deoarece constituie un spațiu enorm, care nu poate fi studiat în modul tradițional, prin metodologii tradiționale, cum se obișnuia până acum. De altfel, și soluția este oferită de sistemul tehnologiilor informaționale și comunicaționale. Acesta are capacitatea de a facilita activitatea de analiză a cercetătorilor și oferă posibilitatea unor analize complexe, pentru a elucida dialogul migranților din cadrul mediului on-line. Printre acestea se numără și sistemul informațional de analiză calitativă „NVivo 11”, explicat în capitolul întâi al lucrării [38]. Astfel, pentru cercetarea dialogului migranților din spațiul on-line, s-a realizat analiza dialogului migranților moldoveni din grupul public „Moldovenii în Spania”, acesta fiind perceput în calitate de comunitate discursivă. Conform descrierii, aceasta comunitate reprezintă o „platformă de comunicare a cetățenilor Republicii Moldova, care locuiesc în Spania, și a întregii diaspore, spațiul fiind dedicat temelor legate de divertisment, cultură, politică și societate” [102].

Comunitatea discursivă „Moldovenii în Spania” în data de 1 martie 2016 (la momentul analizei) avea 1358 de membri. Dacă ne referim la participarea membrilor la dialogul on-line, atunci vom menționa că gradul lor de implicare diferă. Unii membri au avut un rol mai activ, alții au fost mai pasivi (Anexa 7). Însă pentru elucidarea dialogului migranților din mediul on-line, vom analiza conținutul sau esența acestuia, făcând abstracție de actorii implicați. Astfel, vom avea posibilitatea să identificăm principalele domenii de interes și de comunicare ale migranților. În acest scop, dialogul dintre membrii acestei comunități discursive a fost analizat cu ajutorul software-ului NVivo. Una dintre opțiunile de lucru ale acestui program este identificarea cuvintelor-cheie și a frecvenței acestora în dialogul purtat de migranți în spațiul on-line. Totodată, am ierarhizat noțiunile utilizate, în dependență de frecvența utilizării acestora în dialogul on-line, și le-am vizualizat prin intermediul aplicației „Word Cloud”. Prima etapă a analizei dialogului (Anexa 8) ne indică, în calitate de dominante ale dialogului, cuvintele și expresiile de interes ale migranților. Astfel, o primă analiză a dialogului virtual ne arată că moldovenii din societatea de adopție din Spania își mențin interesul față de societatea de origine, ceea ce este demonstrat prin frecvența dialogului on-line privind Moldova.

În baza acestei analize generale a dialogului on-line și a determinării unei ierarhii de cuvinte, care, la rândul ei, nu reprezintă nimic altceva decât interesul vădit al acestora, identificăm, cu ajutorul aplicației NVivo, domeniile sau categoriile de interes. Ulterior, acestea sunt codificate și

organizate vizual în formă de diagrame, care ne permit a descoperi și a înțelege mai profund esența dialogului migranților din mediul on-line. Astfel, în baza utilizării aceluiasi software (NVivo), dar cu o contribuție majoră din partea utilizatorului, s-a efectuat identificarea cuvintelor și familiilor de cuvinte (sau gruparea acestora conform caracteristicilor de asemănare) și gruparea acestora în categorii. Respectivul tip de analiză are, în primul rând, drept scop principal clarificarea și clasificarea volumului informațional enorm, supus analizei. Aceasta ordonare a informației reprezintă principala fundamentare a dimensiunilor pentru efectuarea eșantionării și a lucrului de teren, cu scopul de a colecta datele. În consecință, am reușit să identificăm principalele categorii de interes, care prevalează în dialogul on-line purtat de migranții moldoveni din Spania (Anexa 9). Printre acestea vom menționa dialogul ce vizează domeniul cultural, educația, actele (perfectarea actelor atât în societatea de adopție, cât și în cea de origine), turismul, familia, limba (studierea limbii, cursuri de limbă etc.) și alegerile (Anexa 10). Se observă din această analiză că, în general, dialogul migranților în mediul on-line este în consonanță cu preocupările și interesele moldovenilor din societatea de origine. Astfel, este demonstrată conexiunea strânsă dintre cei plecați și problemele societății de origine. Migranții nu sunt indiferenți și își exprimă opiniile on-line. Aceasta ne demonstrează că există o influență reciprocă dintre dialogul oficial din societatea de origine și dialogul migranților în cadrul societăților de adopție, și invers, ceea ce poate fi desprins din analiza mobilizării on-line a migranților din Moldova în cadrul alegerilor prezidențiale. Astfel, spațiul on-line și migranții devin o putere reală de schimbare și de inovativitate pentru societatea de origine. În baza acestor argumente, specificul dialogului migranților din mediul on-line necesită o analiză mai profundă.

Studierea dialogului migranților moldoveni din Spania care se produce în spațiul on-line ne-a permis să scoatem în evidență dominantele dialogului migranților aflați în societatea de adopție. Analiza fiecărei categorii în parte relevă date de o importanță majoră pentru cercetarea în cauză. Astfel, fiecare dintre aceste categorii, la rândul lor, reprezintă o sursă de informații și date suplimentare și necesită a fi explorate mai aprofundat. În acest scop se va efectua analiza componentelor fiecărei categorii identificate.

Una dintre aceste categorii este cultura. În acest caz, au fost identificate discuțiile migranților despre tradiții, bucatele tradiționale, folclor, literatură, sărbători, apartenența la diferite grupuri și prieteni, religie, muzică etc. Astfel, analiza factorului cultural și a contextelor în care este utilizată

această noțiune în dialogul migranților din mediul on-line ne permite identificarea principalelor interese culturale ale migranților moldoveni (Anexa 11).

Domeniul cultural și dialogul din spațiul on-line privind acest subiect este unul dintre cele mai complexe. Gradul de complexitate se observă și în reprezentarea grafică a acestuia (Anexa 11), care ne demonstrează complexitatea culturală a migrantului expus influențelor culturale ale diferitor culturi de adopție. Atât complexitatea, cât și interesul sporit față de acest subiect, care reprezintă și subiectul de bază al cercetării în cauză, justifică, o dată în plus, necesitatea studierii de către mediul academic a acestui domeniu de interes și pentru migranți. Astfel, se observă că dialogul on-line al migranților privind cultura cuprinde majoritatea domeniilor ce au fost analizate în încercarea de a defini noțiunea de *cultură*. O observație importantă este că identitatea culturală a migranților, dedusă din dialogul acestora în mediul on-line, s-a dovedit a fi una complexă. Astfel, au fost identificate mesaje ce țin atât de societatea de adopție, cât și cea de origine. Printre acestea sunt: sărbătorile tradiționale ale societății de origine (de ex., Mărțișor), dar și cele ale societății de adopție (de ex., carnavalul, fiesta etc.), se discută despre sărbători tradiționale moldovenești, dar și despre *fiesta* (un cuvânt spaniol ce înseamnă sărbătoare), etc. Spațiul on-line abundă în date, așa că analiza manuală a acestora este anevoioasă, însă a fost posibilă și facilă cu ajutorul NVivo. Printre temele majore și mai relevante ale dialogurilor on-line ale migranților au fost identificate informații utile despre diverse evenimente culturale (Anexa 12), despre sărbători tradiționale și serbări atât ale societății de adopție, cât și ale celei de origine (Anexa 13), despre tradițiile culturale (Anexa 14).

Un subiect de interes sporit în dialogul migranților on-line este cel al educației. Printre aspectele abordate prevalează cele ce țin de școală și BAC, de înscrierea copiilor în școlile din Spania, de echivalarea studiilor, de accesul la studiile universitare în Spania, examenul pentru obținerea cetățeniei spaniole, echivalarea permisului de conducere etc. (Anexa 15). Astfel, se observă un dialog mai puțin complex în ceea ce privește domeniul educației. Acest fapt este justificat de cadrul legal al societăților în baza cărora operează sistemul educațional și necesitatea de a obține informații despre respectivul cadru (Anexa 16). Cu toate că este o temă de discuții mai puțin sofisticată, în comparație cu cea despre cultură, aceasta (educația) de asemenea prezintă interes, deoarece are un impact direct asupra dialogului migranților cu societatea de adopție și, din acest motiv, a fost inclus printre categoriile din cadrul studiului pe teren (capitolul 3.3).

Un alt subiect abordat de migranți în cadrul comunicării on-line este cel legat de perfectarea actelor atât în țară, cât și în cadrul consulatului/ambasadei, precum și de alegerile din societatea de

origine (Anexa 17). Perfectarea actelor reprezintă un subiect controversat în dialogul on-line al migranților. Aceștia, de ce cele mai multe ori, întâmpină mari dificultăți în procesul de perfectare a actelor – atât în societatea de origine, cât și în cea de adopție. În societatea de origine dificultatea migranților este legată de costurile ridicate, de nivelul înalt de birocrație, dar și de corupție. În societatea de adopție dificultățile sunt provocate de birocrația existentă, de sistemul legal rigid și de cunoștințele limitate despre sistemul legal complex.

Suplimentar, în dialogul migranților din această comunitate discursiva se observă și o intensificare a discuțiilor care au drept scop schimbul de informații dintre migranți, potențiali migranți și noi sosiți. Astfel, teoria rețelilor sociale își găsește aplicația practică în cadrul acestui dialog on-line dintre migranți. Legăturile interpersonale, care apar între migranți și non-migranți ca o rețea de obligații reciproce și care au obiectivul de a facilita traiul în societățile de adopție, reprezintă fundamentarea teoriei rețelilor sociale. Această conexiune socială este, de fapt, o resursă importantă pentru integrarea socială a migranților în societatea de adopție (Anexa 18).

Alegerile reprezintă un alt subiect de interes, identificat în cadrul dialogului migranților moldoveni din mediul on-line (Anexa 17). În general, ei sunt interesați de modalitățile de vot, încearcă să afle unde vor fi deschise secțiunile de votare și dacă vor fi deschise etc. Se remarcă un anumit interes din partea migranților pentru situația politică din societatea de origine, însă acest interes este redus și, credem, nu este pe deplin valorificat de către membrii diasporei moldovenești din acest grup. Motivele situației identificate sunt diferite, dar predomină starea economică precară, lipsa unui progres, înrăutățirea situației economice, instabilitatea politică etc. Un alt motiv este și faptul că, pentru prima dată, cetățenii din comunitatea migranților moldoveni au fost invitați la vot la secțiunile de votare deschise peste hotare doar în anul 2009, când, în premieră, migranții legali, dar și cei cu statut ilegal erau chemați la vot în societățile de adopție. Respectiv, această acțiune democratică de participare este relativ nouă pentru comunitățile discursive de moldoveni. Pe de altă parte, dispersarea geografică a migranților și resursele financiare limitate, deocamdată, nu pot asigura tuturor moldovenilor accesul la secțiunile de votare în cadrul societăților de adopție. Totodată, lipsa de informație și absența unui dialog direct a autorităților din Moldova cu fiecare membru al diasporei reprezintă un alt impediment în exercitarea dreptului de cetățean și de participare la vot (Anexa 19).

Acest din urmă dialog, purtat în mediul on-line, reprezintă un exemplu în care diaspora face solicitări și înaintează revendicări funcționarilor și solicită de la ei un comportament adecvat funcției

și rolului asumat. Exemplul evocat care, la prima vedere, ar părea lipsit de importanță indică însă asupra un comportament cultural predominant în societatea din Republica Moldova, fiind vorba de un comportament agresiv, autoritar și de superioritate. Pe de altă parte, acest dialog nu ar fi existat sau ar fi fost ceva normal în societatea din Republica Moldova, dacă interlocutorii implicați nu ar fi locuit și nu ar fi însușit/preluat comportamente ale societății de adopție (în acest caz, ne referim la societatea spaniolă). Astfel, este confirmată ipoteza inițială a cercetării, potrivit căreia mediul societății de adopție are un rol decisiv în transformarea migrantului. Este de remarcat și încercarea, intenția comunităților discursive de a transforma, a schimba comportamentul celui de-al treilea actor, al reprezentanților instituțiilor statale, al funcționarului din serviciul public. Astfel, se consideră că potențialul de schimbare al societății de origine a migrantilor este enorm.

Cu toate că sunt evidente unele transformări culturale ale migrantilor, aceștia însă rămân a fi atașați familiei și se remarcă un interes sporit al dialogului on-line anume pentru acest aspect al vieții sociale (Anexa 20).

Se conturează (Anexa 21) două tendințe principale: una – de susținere a familiilor și rudelor aflate în dificultate și alta – de sacrificiu al părinților care încearcă să-și susțină copiii și să le ofere un viitor mai bun. Această contribuție și susținere a generației în vârstă pentru cea tânără este una dintre cele mai vechi tradiții familiale și, probabil, este și una din valorile de bază ale familiei.

În dialogul migrantilor din spațiul on-line se constată un amestec de limbi – română, spaniolă, rusă – și de dialecte, cum ar fi cel catalan etc. Această varietate lingvistică ne sugerează că migrații au fost și sunt influențați de culturile altor societăți de adopție.

Astfel, de cele mai multe ori, aceste discuții se referă la limba română sau la cea spaniolă (castelana), dar în unele cazuri interlocutorii se referă și la limba rusă, precum și la dialectul catalan, iar dialogul on-line este unul mixt, adică include discuții atât în limba societății de adopție, cât și în cea a celei de origine. Aceasta ne demonstrează și ne fundamentează ipoteza conform căreia societatea de adopție transformă persoana (Anexa 22).

Dialogul prezentat în Anexa 23 reflecta dorința comunității discursive de a păstra limba societății de origine și motivarea moldovenilor să-și caute în spațiul on-line opțiuni de studiere a acesteia. De asemenea, pentru o integrare socială reușită în societatea de adopție, este necesară, în primul rând, cunoașterea limbii vorbite de etnia majoritară.

Urmărind cu atenție dialogul purtat de migrații din Moldova în spațiul on-line referitor la aspectele socioculturale, sociopolitice, se observă că acesta sugerează formularea și definirea unor

noi viziuni asupra noțiunii de *cetățenie*, dar și a modului în care ei înțeleg și interpretează concepte precum *națiune*, *comunitate*, *identitate* [151]. În baza dialogului dintre membrii comunității discursive a migranților, se constată că aceștia ar putea fi conceptualizați ca fiind posesorii unei cetățenii la distanță (off-shore) sau în tranzit între cele două sau mai multe societăți (de origine și de adopție). Comunitatea discursivă a migranților moldoveni ar mai putea fi privită ca o extindere a națiunii care, asemeni altor fenomene off-shore – cum ar fi paradisurile financiare, servesc anumitor scopuri și se disting prin anumite caracteristici specifice în dependență de situația financiară, de criteriul temporal (perioada de ședere peste hotare) și de cel spațial (amplasarea geografică). Din această perspectivă, se deduce cu ușurință că perioada de timp petrecută în afara societății de origine, cât și mediul în care s-a aflat migrantul, sunt determinante pentru configurarea dialogului cu societatea de adopție, în special, atunci când emigrarea este repetată. Totodată, gradul de deschidere a societății de adopție față de migranți, acceptarea acestora, politicile sociale și integrarea socială determină preferințele de emigrare repetată. Perspectiva în cauză scoate în evidență perioada de ședere în străinătate, precum și amplasarea geografică a unei societăți. Acest lucru atrage atenția asupra re-cartografierii peisajului social și politic în interiorul unei societăți și între societăți. Analiza întreprinsă sugerează, de asemenea, că ar trebui reconsiderată relația dintre suveranitate și subiect sau cetățean. În privința suveranității, unii cercetători, cum ar fi G. Agamben [5], H.Th. Blom și F. Stepputat [23] și M. Achille [2], au scos în evidență dominarea, cu referire la participarea și implicarea diasporei în politica din societatea lor de origine. Respectivul punct de vedere demonstrează că „cetățenii” nu sunt, pur și simplu, receptori ai puterii de stat, dar sunt și consumatori activi, și producători. Asemenea angajament voluntar în relația cu statul sugerează definirea unei categorii distincte de cetățeni, care ar putea purta denumirea de „cetățeni emoționali” [92]. Acest tip de cetățenie ar putea fi reprezentativ pentru moldovenii din Europa și din America de Nord, care au un statut legal în societatea de adopție, dar care mențin o legătură emoțională strânsă cu societatea lor de origine și se implică activ în politica acesteia. O confirmare, în acest sens, poate servi analiza de mai sus a dialogului on-line, dar și exemplul mobilizării on-line a moldovenilor în cadrul alegerilor prezidențiale. În aceste condiții, utilizarea Internetului de către diasporă ar putea determina reconfigurarea noțiunii de suveranitate, identitate culturală ș.a.

Cercetările realizate de M. Smith și P. Kollock [88, p. 23] asupra comunităților virtuale nu au explorat relațiile dintre acțiunile on-line, comunitățile virtuale și apartenență, exil și cetățenie din lumea reală. Pe de altă parte, cercetătorii din sfera publică au avut tendința să se concentreze asupra

idealurilor elaborate de J. Habermas [68] privind accesul liber, statutul egal al participanților și analiza rațională a alternativelor.

Posibilitatea exprimării atitudinii critice față de procesele social-politice, de asemenea, se bazează pe experiența diasporei. Autoritățile din Republica Moldova au o capacitate limitată de a controla fluxul informațional la care au acces moldovenii din străinătate sau de a restricționa exprimarea opiniilor față de situația social-politică și economică a societății, iată de ce moldovenii din afara țării devin promotorii unei politici alternative.

Internetul este mijlocul care contribuie la facilitarea dialogului dintre migranți și permite identificarea premiselor ce au determinat configurarea și cristalizarea dialogului cultural, creând condiții favorabile pentru apariția unei sfere publice noi, bazate pe valorile de liber acces, egalitate, dreptate, echitate etc. și oferind condiții bune de modernizare a societarii de origine.

În concluzie, constatăm că spațiul virtual și sistemul tehnologiilor informaționale și de comunicare sunt relativ noi pentru societatea din Republica Moldova. Cu toate acestea, se atestă o adaptare rapidă a migranților moldoveni la aceste noi oportunități informaționale și comunicaționale, chiar dacă potențialul lor nu este utilizat la maxim. Astfel, sunt necesare mai multe analize și cercetări în domeniu, care nu numai ar elucida dialogul, dar și ar contribui la dezvoltarea mai fructuoasă a comunităților on-line și la crearea de conexiuni dintre acestea, așa încât, în rezultatul acestor intensificări ale dialogului, să poată apărea noi inițiative din diverse domenii și care ar aduce *know how*-ul și cunoștințele migranților pentru dezvoltarea și prosperarea societății lor de origine.

Totodată, această analiză, în premieră pentru mediul academic din Republica Moldova, poate fi replicată. Una din propuneri ar fi analiza grupului Facebook „Adopta un vot”, creat pe 30 octombrie 2016 și care include deja 56 000 de membri (la data de 12.11.2016). Grupul este una dintre cele mai mari comunități discursive virtuale existente până acum în rândul migranților moldoveni. Această comunitate discursivă a motivat crearea unui eveniment asemănător on-line în societatea de origine „Hai la vot, Moldova!” cu 3600 membri (la data de 12.11.2016). Ideea este în consonanță cu principiul de a ajuta, a împărtăși, a motiva pentru a participa la vot.

Toate aceste experiențe noi și de anvergură pentru Republica Moldova motivează și justifică necesitatea analizei temelor discursului migranților singulari și a universului cultural al acestora, cu scopul de a stabili schimbările la nivel de identitate culturală și integrare socială a lor în societățile

de adopție, adică elemente ce se realizează în arealul unui dialog cultural intens – atât cu membrii societății de origine, cât și cu membrii societății de adopție.

3.3. Modelul dialogului cultural în societățile de adopție: între identitate culturală și integrare socială

Strategiile politicilor de integrare a migranților și de implicare a comunităților lor trebuie să se bazeze pe cunoașterea situației migranților aflați în societățile de adopție, dar și a obiectivelor pe care aceștia și le propun. În acest scop, am realizat un studiu al dialogului cultural al migranților în societățile de adopție. Obiectivele specifice ale cercetării au fost axate pe analiza integrării sociale și identității culturale a migranților multipli prin prisma dialogului cultural al acestora cu membrii societății de adopție, cunoașterea procesului de dezvoltare și de coeziune a dialogului.

În contextul aprofundării cunoașterii multilaterale, al provocărilor și necesităților comunităților de migranți multipli din societățile de adopție, s-a aplicat un organon metodologic complex, care a cuprins atât metode de analiză calitativă inovativă de cercetare (de ex., software-ul Atlas.ti), cât și metode calitative clasice (de ex., studiului de caz, istoria de viață, interviul). Metodele de cercetare ne-au permis să înțelegem modul de viață al migranților multipli din societățile de adopție, strategiile de supraviețuire a acestora, integrarea lor în societățile de adopție și păstrarea legăturii cu societatea de origine atât la nivel microsocial (familie și comunitate), cât și macrosocial (realizarea dreptului de cetățean al Republicii Moldova prin participarea la alegeri etc.), atitudinile față de fenomenul migrației și a posibilităților de valorificare a experienței, dar și în scopul unei mai bune cooperări cu comunitățile de migranți. Respectiv, cercetarea efectuată oferă un tablou general asupra specificului dialogului în societatea actuală a migranților multipli din societatea de adopție (persoane aflate în Spania, excepție fiind un singur caz, când studiul a fost efectuat în Republica Moldova, pentru că migrantul revenise acasă, însă exista un interes științific sporit față de povestea sa).

Analiza *Dialogului migranților multipli în cadrul societății de adopție* relevă că, în general, acesta este unul pozitiv și, ca urmare, migranții multipli reușesc să se integreze cu ușurință. Cu toate că au experimentat diverse situații de emigrare și re-emigrare, migranții multipli împărtășesc aceleași motive ca și cei inițiali. În calitate de factori motivați ai migrației au fost identificați cei de natură socioeconomică: diferențele ce țin de nivelul de bunăstare al populației, nivelul de retribuție a

forței de muncă și oportunitățile de angajare. Prezența unor prieteni, cunoscuți, rude în societățile de adopție contribuie la luarea deciziei de re-emigrare și la alegerea unei sau altei societăți de adopție.

Conform metodologiei de cercetare, studiul s-a axat pe 6 interviuri individuale, realizate prin metoda care, mai nou, este aplicată și în filosofia socială, fiind împrumutată din sociologie: *istoria vieții*. Datele au fost colectate în perioada 16 martie - 16 iulie 2016 (Anexa 3.2). Participanții la interviu prin metoda *istoria vieții* au fost selectați cu ajutorul metodei *snow-ball* (bulgărele de zăpadă) prin intermediul reprezentanților comunităților diasporale și ale celor de migranți. Discuțiile au durat, în mediu, două ore, fiind realizate înregistrări audio, cu permisiunea respondenților.

Criteriul de selecție a respondenților a fost implicarea lor în procesul migratoriu de cel puțin două ori. Astfel, din datele Anexei 3.3 „Profilul multiplu al eșantionului cercetării calitative” se observă că majoritatea persoanelor intervievate posedă mai multe experiențe de emigrare, decât prevede criteriul de selecție al respondenților, stabilit înainte de a începe lucrul de teren (de ex., trei societăți de adopție). În această situație sunt 5 respondenți dintre cei șase care au participat. Astfel, este confirmat faptul că acest tip de migrație este unul emergent și ascendent. De asemenea, se observă că migranții multipli care au participat în analiză se disting printr-o geografie a emigrărilor destul de impresionantă. În unele cazuri (Marisol), migrantul chiar a ales un alt continent. Suplimentar, se notează că persoanele care au fost intervievate au devenit mai deschise spre noi re-emigrări, odată ce au decis să emigreze. Astfel, se confirmă ipoteza inițială, conform căreia migrația va deveni un stil de viață și vor urma emigrări multiple pe parcursul vieții.

Datele cercetării relevă că, pentru a elucida cauzele și tendințele de emigrare din societatea de origine, o valoare deosebită o au teoria rețelelor sociale și teoria economică neoclasică. Analiza motivelor care au determinat emigrarea inițială, dar și emigrările ulterioare, evidențiază ca factor principal existența unor rețele de migrație, bazate pe prezența prietenilor sau chiar a unor persoane cunoscute, iar printre factorii secundari – prezența părinților/soților.

Șansele mai bune de angajare peste hotare explică migrația generată, preponderent, de diferența de salarizare a migranților din diferite domenii economice (teoria neoclasică). Ca rezultat, posibilitatea migranților de a beneficia de salarii mult mai mari în Spania (Țara Bascilor) explică alegerea acestei societăți în calitate de destinație de emigrare. Motivele migrației, în același timp, permit diferențierea fluxurilor de migranți spre o societate sau alta (Anexa 3.4).

Analizând motivele care au stat la baza emigrărilor multiple a migranților și a alegerii societății de adopție 1 și 2, observăm că prevalează cele socioeconomice, legate de găsirea unui loc de muncă și de oportunitatea de a beneficia de un salariu mai mare, comparativ cu cel din societatea de origine și/sau societatea de adopție anterioară. De asemenea, are importanță și factorul sociodemografic – familia – în alegerea și, ulterior, sejurul permanent într-o societate de adopție sau în alta.

Analiza migrației din perspectiva perioadei de revenire în societatea de origine atestă că migranții revin acasă, în societatea de origine, o dată pe an. Această periodicitate este similară în cazul tuturor migranților multipli care au fost intervievați. Astfel, Atika revine în fiecare vară în societatea de origine, pentru a-și revedea familia și pentru a practica limba cu copiii ei. Marisa se reîntoarce pentru a păstra legătura cu familia și prietenii. Marisol revine pentru a-și revedea fetele (în cazul ei visul final este să se întoarcă cândva în societatea de origine pentru totdeauna). Maria și Sergiu revin în societatea de origine să-și revadă rudele, dar și pentru a continua construcția caselor. Arina revine mai rar în societatea de origine, însă se reîntoarce des în societatea de adopție 1, unde sunt stabilite mama și sora ei. Marea majoritate a migranților revin în societatea de origine pentru o lună de zile și acest lucru se întâmplă, de obicei, în perioada în care au concedii. Cercetarea relevă că rețelele sociale ale migranților sunt un factor important nu doar în procesul de migrație, dar și în cel de integrare pe piața muncii. În fiecare dintre cazurile cercetate migranții s-au angajat în câmpul muncii cu ajutorul prietenilor sau rudelor care munciau în societățile de adopție. Astfel:

- Atica a emigrat pentru prima dată în Italia după ce s-a căsătorit cu primul ei soț. Ulterior, ea a divorțat și a mers în Spania să-și viziteze sora, unde l-a cunoscut pe actualul ei soț.
- Sergiu a emigrat în Portugalia la invitația unui prieten din Republica Moldova, care i-a promis un loc de muncă, la perfectarea actelor a fost ajutat de un alt membru al societății de origine, în societatea de adopție 1 a fost ajutat de un membru al societății de adopție să-și găsească un loc de muncă.
- Arina a emigrat în Italia la studii, cu ajutorul unei asociații din diasporă și a mamei care deja locuia și muncea în Italia. Ulterior, prin dialogul cu membrii societății de adopție, a participat la un concurs, fiind admisă pentru cel de al doilea master, dar deja în Austria. La fel, în urma dialogului cu membrii societății de adopție 3, a decis să se stabilească cu traiul în Tailanda.

Un aspect important, în acest context, este dialogul migranților cu membrii societății de adopție, care în multe cazuri i-au ajutat să-și găsească un loc de muncă, un loc de trai, să se legalizeze etc.

Astfel, toți cei intervievați au beneficiat pe tot parcursul migratoriu – în toate societățile de adopție – de un „colac de salvare”, care le-a fost oferit de către membrii societății de adopție. Din aceasta reiese că dialogul cultural a fost unul pozitiv și a ajutat migrantul multiplu să facă față celei mai mari provocări, adică să supraviețuiască și să găsească un loc de muncă:

- Maria, odată ajunsă în Portugalia, a fost ajutată de portughezi să-și găsească un loc de muncă, tot aceștia i-au oferit și mâncare.
- Sergiu, odată ajuns în Portugalia și fără loc de muncă, a fost ajutat de membrii societății de adopție să-și găsească un loc de muncă stabil. Ulterior, el a fost reangajat și legalizat, după care a fost detașat în Spania, pentru a lucra la aceeași companie.
- Atika, Marisa și Maria, fiind căsătorite în Spania cu spanioli, sunt cele care au beneficiat foarte mult în cadrul acestui dialog cultural. În cazul lor, beneficiile au fost de ordin sociojuridic, prin legalizarea statutului ilegal, socioeconomic, prin ameliorarea statutului financiar, și sociodemografic, prin reîntregirea familiei. Aceste trei respondente au beneficiat de rețelele sociale ale soților etc.

Astfel, dialogul cultural al migranților multipli cu membrii societății de adopție reflectă și procesul lor de transformare: fiind impresionați de ajutorul necondiționat, ei ulterior au îmbrățișat și valorile culturale ale acestora. Un exemplu este cel al respondentei Marisol, pe care îl prezentăm mai jos: **P 2: Marisol.docx - 2:6** Codes:[Familia] [Membru] Cu referința la acest aspect Marisol spune: „Când locuiam cu ei în Argentina, în Mar de Plata, eu eram mai mult decât un membru al familiei. Ieșeam cu ei toți. Se comportau cu mine ca cu un membru al familiei.”

Analiza migranților prin prisma domeniilor în care au activat în societatea de origine relevă o situație diferită. O parte dintre aceștia, în special, cei originari din Republica Moldova (Maria și Sergiu), activau la întreprinderi și dețineau o calificare tehnică medie. Marisol era șomeră. Arina studia și, în paralel, activa la o companie italiană, iar Marisa studia la o universitate și, în paralel, activa în sindicate. Astfel, toți migranții multipli intervievați au fost încadrați în câmpul muncii până la emigrare (Sergiu, Maria, Marisol, Atika, Arina, Marisa).

Angajarea în același domeniu de activitate peste hotare s-a întâmplat doar în cazul lui Marisol (nivel necalificat) și în cel al Marisei și Arinei (nivel înalt calificat). În cazul lui Marisol, ea a îndeplinit o muncă necalificată și pe tot parcursul migratoriu a continuat să efectueze munci necalificate. Dacă e să vorbim despre Marisa și Arina, vom menționa că acestea au reușit să avanseze datorită studiilor de calificare înaltă, care le-au oferit posibilitatea de a progresa.

Din multitudinea dificultăților cu care s-au confruntat migranții peste hotare, în top se poziționează problemele lingvistice, fiind urmate de cele ce țin de angajarea în câmpul muncii, de legalizarea șederii în societățile de adopție și de exploatarea prin muncă. Astfel au fost evidențiate și cazuri de dialog negativ sau eșuat, care s-a soldat cu exploatarea migranților multipli (Sergiu). Pentru soluționarea problemelor cu care se confruntă, migranții multipli solicită, în primul rând, ajutorul rudelor din societatea de adopție, ulterior apelând la alte instanțe, care diferă pentru societățile de adopție cercetate. De asemenea, ei solicită ajutor din partea bisericii (cazul Mariei în Italia).

Migrația este, fără îndoială, un fenomen complex, iar schimbarea lui se produce rapid, iată de ce este dificil de surprins toate aspectele într-o analiză comprehensivă. Este, de altfel, unul dintre motivele pentru care încă nu există un consens în literatura de specialitate asupra unui model de analiză.

Pentru cercetarea dialogului cultural al migranților au fost determinate două dimensiuni relevante: *integrarea socială* și *identitatea culturală*. Aceste dimensiuni au fost fundamentate și elaborate în baza analizei primare a dialogului migranților din mediul on-line, și anume a grupului social „Moldovenii în Spania”. Operaționalizarea și analiza fiecăreia dintre cele 2 dimensiuni ale cercetării urmează modelul stabilit cu scopul de a elucida dialogul cultural al migranților cu membrii societății de adopție. Fiecărei dimensiuni i s-a atribuit un anumit număr de indicatori, în funcție de complexitatea ei. Acest lucru a permis definirea unor indicatori specifici fiecărei dimensiuni, facilitând evaluarea.

Dialogul cultural al migranților multipli cu membrii societății de adopție poate avea drept rezultat **integrarea socială** sau dezintegrarea, marginalizarea și excluderea acestora din viața socială. Toate ființele umane, în esența lor, sunt ființe sociale și acest aspect de socializare îi motivează să caute noi cunoștințe, noi relații, să fie curioși și să caute noi informații utile (în cazul nostru fiind vorba despre informații care să-i ajute să supraviețuiască într-un mediu cultural nou și necunoscut).

În cadrul cercetării de față, integrarea socială este relevată prin prisma celor 5 indicatori prestabiliți: posesia cetățeniei societății de adopție, cunoașterea limbii, familia, educația și apartenența la un grup/asociație/colectivitate etc. Evident că integrarea socială cuprinde și mai mulți indicatori, însă pentru a simplifica analiza și posibilitățile de a compara evoluția acestor indicatori pe parcursul istoriei de viață a persoanelor intervievate, a modului în care aceștia au variat, a fost luată

decizia de a păstra doar indicatorii care se consideră reprezentativi și în concordanță cu metodologia de analiză calitativă aleasă.

Cultura societății de adopție este percepută de către emigranți prin prisma culturii societății de origine și în raport cu aceasta. Astfel, Marisol spune despre societatea de adopție 1 următoarele: *„modul de viață în Argentina este aproape la fel ca cea din țara mea, doar că nivelul de viață e mai înalt.”* La fel, referindu-se la societatea de adopție 2, Marisol spune: *„Cultura braziliană e foarte diferită de cea a Boliviei. Mâncarea e diferită. Unele lucruri sunt asemănătoare, dar altele - nu. Începând cu faptul că atunci când cineva trece frontiera și intră în Brazilia deja nu mai e asemănător, este o nouă limbă, o nouă politică a statului, totul e diferit față de cei care vorbim spaniola.”*

Referindu-se la diferențele culturale dintre societatea de adopție 3 și societatea de origine, Maria susține: *„Cultura noastră e total diferită. [cu referință la cultura gastronomică] Noi nu avem cultura mesei. Aici la o sărbătoare ne așezăm la masă, se mănâncă tot, după ce se bea cafeaua, apoi se scoală și se dansează. După ce dansați, se pun ceva pinchos, canape (bucate tipice din această zonă)... La noi te așezi la masă, mănânci două- trei guri, te scoli și dansezi, iar te așezi, iar te scoli și închei seara cu un stomac care te doare ... Se mănâncă de la 8 seara până la 5 dimineața. La noi la nunți masa este plină numai cu cârnățuri și prima impresie când intri și vezi, ți se pare că ai multă mâncare, dar când te așezi nu ai ce mânca. Noi ne-am dat seama de aceste lucruri, stând aici, căci ne-am deprins cu mâncarea de aici și când mergem la ceremonii de-a noastre vedem cu alți ochi. Chiar la ultima cumătrie făcută de moldoveni aici, s-a întins mult, chelnerii se uitau straniu că așa ceva nu prea au văzut, nu este în nici o cultură.. e sălbatic... ”*

Maria mai spune despre societatea de adopție 1: *„Lumea în Portugalia e foarte bună, foarte receptivă ...îi drept că sunt și persoane care sunt și mai invidioase și mai rele decât ale noastre, găsești de tot felul, dar în general lumea a fost bună ... A fost greu că nu știam limba...”*

Toți respondenții, pe parcursul proceselor migratorii, au avut tangențe cu domeniul educației. Unii (Arina) au început procesul migratoriu cu educația și continuarea studiilor, alții (Marisa, Atika, Marisol) au accesat domeniul educație deja când se aflau în cadrul societății de adopție. Astfel, Marisa a făcut un master în domeniul cooperării și, la momentul actual, își continuă studiile în cadrul unui program de doctorat. Atika a obținut diploma de bacalaureat în societatea de adopție 2 și planifică să-și continue studiile. Arina a obținut, în societatea de adopție 1, diploma de master și cea de doctorat. Marisol a făcut, în societatea de adopție 3, un curs de nutriție și de pediatrie, care

ulterior i-a ajutat să se încadreze în muncă. În această ordine de idei, se consideră relevantă opinia lui Marisol: *„Eu sunt o persoană căreia îi place să învețe. Dacă pot învăț ceva nou în fiecare zi sunt plină de viață. Ce mi-a plăcut cel mai mult în Spania a fost nivelul de viață, persoane super educate, foarte amabile”*.

Din cele menționate mai sus se observă tendința migranților de a profita la maximum de oportunitățile oferite de societatea de adopție, ei fiind conștienți că, pentru o integrare socială mai bună, este necesar de a se dezvolta personal și profesional. Astfel, educația este unul dintre instrumentele prin intermediul cărora migranții se pot integra mai bine în societatea de adopție.

Familia, de asemenea, este un factor sociodemografic esențial în procesul de integrare socială a persoanelor și joacă un rol important pe tot parcursul procesului migratoriu. Relevanța factorului în cauză este reflectată de prezența acestui subiect în dialogul migranților în cadrul societății de adopție. Astfel, majoritatea au emigrat sau pentru a se reuni cu familia (Arina, Atika, Marisa), sau pentru a asigura un trai decent familiei și membrilor acesteia, apoi ulterior, după legalizarea statutului, și-au adus membrii familiei cu ei în societățile de adopție (Maria, Sergiu).

P 4: Maria.docx - 4:7 Codes: [Familia] *„Și slavă domnului, am ajuns în Spania și când am început să mă aranjez eu oleacă aici i-am început ai aduce pe toți. I-am adus pe toți ... toată familia. O rămas numai mama, tata, o soră mai mare și fratele. Restul toți i-am adus la mine: nepoți, soră, două surori, și de acum copiii lor. Pe rând, că trebuia să fac bani ca să le pot plăti vizele cu 2 sau 3 mii.”*

Observăm că, spre deosebire de ceilalți migranți, pentru moldoveni familia și procesul migratoriu a fost unul dureros. Sacrificiile trăite de părinți (Maria, Sergiu), dar și de copiii ramași acasă în urma migrației (Arina) continuă și până acum să rămână un subiect sensibil și emotiv (lacrimi). Suferința trăită de unele mame (Maria) este de nedescris și reprezintă o amintire foarte dureroasă.

P 4: Maria.docx - 4:4 Codes: [Familia] *„Am stat 2 luni în țară cu gândul să rămân, că nu puteam fără copii, era foarte dureros fără ei, o mamă care își vede copiii prin scrisori. Atunci nu era internet, nici telefoane ... atunci abia începeau să apară telefoane mobile. Primul telefon mobil l-am cumpărat în Portugalia după un an de muncă. Dar la început sunam de la cabine pe străzi. Educați copiii de la o așa distanță ... am avut noroc de copii minunați ... care au înțeles că am plecat pentru viitorul lor și au făcut tot ca să nu mă dezamăgească”*

Pentru unii însă migrația este un proces solitar, ei nereușind să-și aducă familia cu ei din cauza vârstei înaintate, dar și a resurselor financiare limitate.

P 2: Marisol.docx - 2:18 Codes:[Familia] „Aici în Spania sunt singură... Am o verișoară, dar după cum se spune aici în Spania o verișoare îndepărtată de al treilea grad (zâmbeste)”

Cunoașterea limbii societății de adopție este, la fel, un factor important în procesul de integrare socială, dar și pentru a avea un dialog cu membrii societății de adopție. Situația respondenților la acest subiect diferă. Unii migranți încă din societatea de origine posedau la un anumit nivel limba societății de adopție (Arina, Marisa, Marisol), pe când alții – nu (Sergiu, Atica, Maria). În cazul unor migranți, în unele dintre societățile de adopție unde au emigrat, se vorbea limba societății de origine sau un dialect apropiat al societății de origine (Marisol) - (Anexa 3.5)

În alte cazuri însă, cu toate că migranții cunosc bine limba oficială a societății de adopție, în unele regiuni, în afară de aceasta, se vorbește și un dialect local. Un exemplu, în acest sens, este dialectul Euskera al comunității majoritare a Bascilor, Spania. Aceasta solicită emigranților un dublu efort: **P 1: Marisa.docx - 1:10** Codes:[Cetățenia] [Limba] „Euskera ... am încercat să o învăț. Am făcut un curs mic, dar e complicat.”

Obținerea cetățeniei societății de adopție reprezintă o realizare care culminează procesul de integrare socială și oferă migranților noi oportunități. Ei deja au nevoie de mai puține acte justificative, au posibilitatea de a accesa beneficiile sistemului social și sanitar etc. Respectiv, pentru majoritatea migranților obținerea cetățeniei reprezintă un scop major și, îndată ce apare posibilitatea (întrunesc toate condițiile necesare, depun actele), solicită cetățenia (Anexa 3.6).

Apartenența la o structură sau comunitate socială este, de asemenea, importantă atât pentru stabilitatea personală și psihologica, dar și pentru integrarea socială a migrantului. Beneficiile acestor uniuni sunt dintre cele mai diverse:

a) Despre posibilitatea de a calatori și învăța lucruri noi:

P 1: Marisa.docx - 1:2 Codes: [Membru] „Am avut norocul să cunosc oameni de la o asociație, care aparține la un sindicat italian, în universitate, și am început a activa în această asociație de la 22 de ani și aveam posibilitatea/norocul să călătoresc foarte mult pentru că mă trimiteau să particip la multe conferințe internaționale, după cum studiam limbile străine mi-au zis: aaa păi te vei ocupa de toate relațiile internaționale.”

b) De a avea informații despre posibilitatea de a continua studiile în societatea de adopție:

P 1: Marisa.docx - 1:6 Codes:[Educație] [Familia] [Membru] „*prin intermediul prietenilor comuni a sofului meu din sindicat care studiau la UPU în un program de masterat de cooperare*”;

P 6: Arina.docx - 6:7 Codes:[Membru] „*O prietenă de a mea care a terminat cu un an înaintea mea s-a dus tot în aceeași universitate și trebuia să-și termine studiile care le începuse înainte de a veni la Roma*” ;

P 5: Sergiu.docx - 5:3 Codes:[Membru] „*Pfiu, tare ușurel, am ajuns, nu te așteaptă nimeni, limba n-o știi, nu știi a vorbi, mulțumesc la un moldovean care și-a întâlnit soția lui, căci cu mine într-un grup a fost și a văzut că nu mă întâlnește nimeni, m-a ajutat, m-a luat la dânsul și pe urmă eu am luat legătura cu băiatul care trebuia să mă întâlnească și m-am dus în Algarve la sudul Portugaliei, și acolo eu am ajuns într-o duminică, luni el și-a făcut acte portugheze și marți a plecat în Moldova și eu am rămas singur, mai în scurt viața a fost dulce,... și nu știam nici limba ...nimic, și apoi, pe urmă, am sunat înapoi la Moldova am găsit numere de telefoane la alți băieți și m-au ajutat.*”

c) Apartenența la un grup social de interes:

P 1: Marisa.docx - 1:11 Codes: [Membru] „*asociație de femei în diversitate – de femei migranți, de Maria Enera Basauri – un centru de femei și eu am o asociație pentru egalitate. Sunt membra a unui sindicat de când lucram la întreprindere, apoi am renunțat*”;

P 2: Marisol.docx - 2:20 Codes: [Membru] „*Aici în Țara băștilor frecventez un centru de Migranți a universitatii Deusto ... unde merg la cursuri*”;

P 3: Atika.docx - 3:9 Codes:[Membru] „*În Italia nu am fost membru la nici o asociație aveam prietene din Maroc pe care le-am cunoscut în Italia. Erau soțiile altor marochini. Era o comunitate de marochin și organizam sărbători și excursii în fiecare week-end.*”

d) De a lega prietenii și a petrece timpul liber:

P 2: Marisol.docx - 2:6 Codes: [Familia] [Membru] „*Când locuiam cu ei în Argentina, în Mar de Plata eu eram mai mult decât un membru a familiei. Ieșeam cu ei toți. Se comportau cu mine ca un membru al familiei. Eu în week-end, de exemplu, aveam unele prietene pe care le-am cunoscut acolo și cu care mergeam la cinema la plaja dar seara mă întorceam la jobul meu.*”;

P 4: Maria.docx - 4:3 Codes: [Membru] „*Atunci trăiau cu noi împreună o familie de ucraineni care au plecat în Italia și la o lună au ajuns în Italia și îmi zic Marie vino dacă vrei ... Eu le spuneam că nu mai pot. Eram singură. Rămăsesem singură ... aveam acolo prieteni, dar știi cum, nu prea aveam... Eu am fost printre primele femei care am mers în Portugalia. Când am ajuns în*

Portugalia și am făcut cunoștință erau toți o gloată de bărbați și eu una și o ucraineancă care venise la soțul ei”;

P 4: Maria.docx - 4:11 Codes: [Membru] *„Asociația moldovenilor am deschis-o că ne gândeam că vom putea conlucra ... aici în Markina (denumirea unui oraș) sunt puține persoane, dar ne gândeam că în Bilbao sunt mai mulți. Să ne adunăm, să mai facem câte o serată, să ne distrăm.”*

e) Găsirea unui loc de muncă:

P 5: Sergiu.docx - 5:4 Codes: [Membru] *„m-a ajutat un brazilian, în primul rând, aicea m-a ajutat un moldovean, dar pe urmă când am plecat de la firma asta cu probleme ca nu voia să-mi plătească salariul, m-am adresat la un brazilian, unul din brazilieni era șef de echipa și el m-a ajutat cu lucru” ;*

P 6: Arina.docx - 6:12 Codes: [Membru] *„Când eram deja în ultimul semestru am depus actele ca să mă duc în Tailanda. ... când eram în Austria am început să vorbesc cu o prietenă care era în Tailanda și pas cu pas, pe parcurs, fără grabă, am primit răspuns, formularul cu alte documente, după care după o lună, două au venit documentele care trebuia să le duc la ambasadă, cam prin luna aprilie, cred, sau martie, în luna mai am depus pentru viză, și pe la începutul lunii mai-iunie am primit răspunsul. După ceremonie am așteptat puțin...” ;*

P 4: Maria.docx - 4:5 Codes: [Membru] *„Duminica ieșeam în centru localității pe malul râului și acolo ne-am întâlnit și am făcut cunoștință. Acolo veneau și ucraineni și romani, dar erau familii amestecate romani cu ucraineni. ... și eu i-am găsit de lucru ei, că ei venise mai pe urmă și nu aveau și eu am vorbit cu vecinii mei care lucrau la o întreprindere, vecinii erau portughezi. Dar salariu 300 dolari și nu ajungea și ei din Portugalia au mers în Italia.”*

Identitatea culturală a migranților multipli este orientată spre determinarea răspunsului la întrebarea: Cine a devenit migrantul, odată ce a experimentat influența mai multor culturi? Pentru elucidarea acesteia, au fost stabilite o serie de categorii/variabile, inclusiv: religia, tradițiile și obiceiurile, sărbătorile, bucatele, folclorul și literatura.

În linii generale, se observă că majoritatea respondenților au suportat multiple schimbări la nivel cultural. Aceștia au preluat diverse atitudini de viață, care provin din diferite societăți de adopție în cadrul cărora au locuit [174]. Important este faptul că majoritatea dintre ei nu sesizează aceste schimbări, însă ele sunt, de fapt, utile în procesul de dialogare cu alți membri ai societății de adopție actuale. Astfel, Marisa susține: *Eu cred că atunci când o persoană locuiește în diferite țări*

și trăiește mai multe culturi ... e bine.. Mai întâi trebuie să stai cel puțin 6 luni într-o țară sau un an undeva ca să zici că ai luat ceva din această țară. Pentru că după 6 luni poți zice că te-ai stabilit acolo. Primele 6 luni începi a vedea, a înțelege ce este asta. După 6 luni începi a acumula lucruri și cred că tot timpul câștigi. Nu cred că pierzi ceva. Tot timpul câștigi ... Adică umplu viața mea cu multe alte lucruri, dar nu pierd identitatea mea.

Vis-à-vis de apartenența la o anumită religie și practicarea religiei pe parcursul proceselor migratori respondenții, au fost oferite răspunsuri dintre cele mai diverse. Pentru unii religia rămâne a fi importantă, dar nu o mai practică, cum ar fi pentru Marisa, care susține că ar avea o dublă identitate în acest sens, adică una a societății de origine și alta a celei de adopție:

P 1: Marisa.docx - 1:15 Codes: [Religia] *mă dublez, acolo sunt catolică, dar aici nu. Aici nu mă regăsesc în cercul religios al persoanelor creștine. Sunt în afara cercului de persoane care merg la biserică la slujbe, nimic. Eu în Italia practicam, aici nu.*

Alți respondenți au continuat rutina religioasă fără vreo schimbare, așa cum obișnuiau în societatea de origine:

P 2: Marisol.docx - 2:7 Codes: [Religia] *Sunt Catolică și am un frate preot. În Bolivia mergeam la biserică și în Argentina la fel. Eu sunt așa dacă merg în o țară chiar și dacă e pentru vacanță sau invitată pentru 2 sau trei zile primul lucru pe care îl întreb dacă este o biserică prin apropiere, pentru că îmi place să merg să mă rog în biserică” ;*

P 3: Atika.docx - 3:6 Codes:[Religia] *Când eram în Maroc practicam religia Islamică. În casă nu eram obligați să mergem la moschee, doar în zilele de sărbătoare mergeam la moschee și cântam, dar în rest în casă. Mama mea mergea des noi nu. În Italia, la fel nu mergeam la Moschee, dar soțul meu mergea des.*

În privința sărbătorilor pe care obișnuiesc să le marcheze migranții multipli, se relevă că aceștia continuă să le marcheze pe cele ale societății de origine, dar se înregistrează și schimbări (ex. vizite la bisericile societății de adopție etc.)

P 1: Marisa.docx - 1:14 Codes: [Religia] *În Italia sărbătorim Crăciunul cu multe cântece religioase și mâncarea de Crăciun tipică și apoi cântece religioase (mesa) 25, 24 mesa 26 .... Aici nu ai aceste cântece de crăciun*

P 5: Sergiu.docx - 5:8 Codes: [Religia] *Sărbătorim Paștele și sărbătorile, tradițiile. Mergem la biserica ortodoxă de aici ...*

Ulterior Sergiu confirmă curiozitatea față de cultura confesională a societății de adopție actuală:

P 5: Sergiu.docx - 5:11 Codes: [Religia] *Am fost la biserica de aici din centrul satului, de Crăciunul lor, și mi-a plăcut foarte mult... viața lui Isus Hristos pusă în desenele lor acolo... tare mi-a plăcut, ... mi-a plăcut foarte mult.*

Astfel, sesizăm o influență culturală asupra migrantului multiplu din partea societății de adopție, care este puțin conștientizată de migrant, dar ea ne justifică ipotezele inițiale, conform cărora identitatea migrantului este supusă unor schimbări sau transformări culturale.

Într-o legătură strânsă cu dimensiunea religioasă sunt și tradițiile și obiceiurile, sărbătorile care își au rădăcinile în vechile scrieri religioase. Astfel, chiar dacă în unele cazuri se vorbește despre aceeași religie (catolică), respondenții indică asupra unei diferențe în tradițiile și obiceiurile religioase ale societății de origine și ale celei de adopție (Anexa 3.7).

Pe de altă parte însă, alții și în societățile de adopție păstrează aceleași ritualuri, ca și în societatea de origine:

P 5: Sergiu.docx - 5:10 Codes: [Folclor] [Traditii&Obiceiuri] *la cumătrie se închină colacii, se pun bani cu cât mai mulți cu atât mai bine, mâncare gustoasă, clar că se poate și de la restaurant, ceva a fost dea moldovenilor: sarmale – foarte gustoase și acum câte odată mă gândesc la ele, în orice caz, muzica moldovenească, moldoveni cântă, moldovenii și romanii în grup împreună.*

Cultura gastronomică a migranților multipli, în special pregătirea bucatelor, reprezintă o confirmare a identității lor culturale distincte. Astfel, în bucătăria acestora sunt incluse și elementele gastronomice ale societăților de adopție. Alții și în bucătărie „amestecă” culturile gastronomice ale diferitor societăți (Anexa 3.8).

Unii frecventează magazinele de produse etnice ale societăților de origine, astfel alinându-și dorul de casă:

P 5: Sergiu.docx - 5:7 Codes: [Bucate] *produse spaniole da mâncare moldovenească.*

P 1: Marisa.docx - 1:18 Codes: [Bucate] *magazine italiene aici? Da sigur că sunt și merg acolo.*

Însa când e vorba despre mesele de sărbătoare, organizate de migranții multipli în cadrul societăților de adopție, unii din aceștia pregătesc bucate tipice ale societății de origine:

P 4: Maria.docx - 4:12 Codes: [Bucate] [Folclor] *La sărbători facem sarmale, plăcinte, mămăliga cu brânză cu friptură ... cânta muzica moldovenească. Este o formație aici .. au dansat horele noastre cu noi împreună ...*

Folclorul reprezintă un detaliu important în analiza de față, deoarece poartă amprenta culturilor (folclorului) societăților în care a locuit migrantul. Acestea le cauzează migrantilor diferite emoții și amintiri, de la extaz până la tristețe/nostalgie (Anexa 3.9)

Constatăm că interviurile efectuate au demonstrat că dialogul cultural al migrantilor multipli în cadrul societății de adopție este unul pozitiv, favorabil stabilirii relațiilor interpersonale și înțelegerii reciproce cu membrii societății de adopție. Toate persoanele intervievate, fără nici o excepție, și-au exprimat deschiderea de a participa la dialog, de a se implica în activități socioculturale și în viața comunității. Totodată, aceștia recunosc importanța cunoașterii limbii societății de adopție, de aceea manifestă interes pentru studierea limbii societății în cauză, acest aspect fiind menționat în raport cu dimensiunea de integrare socială, indicându-se că limba este un factor ce facilitează integrarea, ajută la o conviețuire pașnică și la schimburi culturale reciproce.

În concluzie, subliniem că aceste date reprezintă o primă încercare de a reflecta asupra dialogului cultural al migrantilor multipli în societatea de adopție și care descoperă date de o importanță majoră pentru elaborarea altor studii în viitor. Cu toate că această categorie de migrați este mai deschisă spre noi emigrări, noi culturi și are premise de a se integra mai ușor, ei, de cele mai multe ori, odată cu asimilarea noilor culturi, pierd o parte din identitatea culturală originală. Această pierdere este pozitivă, deoarece achiziționarea noilor comportamente culturale îmbogățește universul uman, îl face mai receptiv față de ceilalți, dar și mai tolerant față de societatea contemporană atât de diversă.

3.4. Concluzii la capitolul 3

1. Analizele realizate pe parcursul celui de-al treilea capitol ne permit să afirmăm că strategiile și politicile de integrare a migrantilor, dar și de implicare a comunităților de migrați, trebuie să se bazeze pe cunoașterea situației migrantilor aflați în societățile de adopție, situație care se relevă din studiul dialogului cultural al migrantilor multipli. Acest dialog leagă migrații cu societatea de adopție și cu cea de origine, dar este influențat de diferiți factori: de natură socioeconomică, sociopolitică, socioculturală. Astfel, se relevă necesitatea dezvoltării unor politici mult mai complexe decât cea din prezent, care ar corespunde nevoilor reale ale migrantilor;
2. Evaluarea rezultatelor obținute din datele practice demonstrează cu certitudine că membrii comunităților discursive reflectă natura dialogului cultural din cadrul societăților de adopție, ceea ce

implică necesitatea abordării profilului migrantului printr-o dimensiune nouă, cea a dialogului cultural activ dintre migrant și membrii societății de adopție;

3. Totodată, a fost scoasă în evidență importanța rețelelor sociale ale migranților, nu doar în procesul de migrație, dar și în cel de integrare a lor pe piața muncii din societatea de adopție. În fiecare din cazurile cercetate, migranții au reușit să se angajeze în câmpul muncii cu ajutorul prietenilor sau al rudelor, care deja munceau în societățile de adopție. Prezența unor prieteni, cunoscuți, rude în societățile de adopție contribuie la luarea deciziei de re-emigrare și la alegerea unei sau altei societăți de adopție;

4. Fiind determinate caracteristicile modelului dialogului cultural al migranților multipli, care se distinge printr-un grad avansat de complexitate, se constată și importanță majoră a acestuia în procesul de integrare socială și în formarea identității culturale a migranților multipli, alcătuite din elemente componente ale experiențelor culturale ale societăților de adopție și cele din cultura de origine. Astfel, migranții multipli sunt mai deschiși spre dialog, iar integrarea socială a acestora devine mai ușoară, odată cu experimentarea diverselor realități sociale și culturale;

5. În consecință, constatăm schimbări ale identității culturale a migranților multipli. Aceștia au adoptat diverse valori culturale și aptitudini de viață care provin din diferite societăți de adopție în cadrul cărora au locuit migranții. Important este faptul că majoritatea dintre ei nu sesizează aceste schimbări, dar ele totuși le sunt utile în dialogul cultural cu etnia majoritară a societății de adopție.

CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI

Prin realizarea prezentei cercetări, ne-am asumat sarcina de a elucida modul în care are loc configurarea dialogului cultural al migranților în societatea de adopție, în vederea identificării căilor ce determină configurarea dialogului cultural, dar și a determinării oportunităților ce facilitează integrarea socială a migranților, contribuind la construirea identității culturale a acestora.

Problema științifică importantă soluționată în domeniul filosofiei sociale constă în fundamentarea dominantelor dialogului cultural în societatea de adopție (integrare socială, identitate culturală), ceea ce a contribuit la identificarea și elucidarea premiselor și dimensiunilor ce facilitează configurarea acestuia, în vederea identificării soluțiilor de eficientizare a dialogului cultural dintre migranți și membrii societății de adopție, pornind de la particularitățile proceselor migraționale din Republica Moldova.

Ținând cont de profunzimea fenomenului migrației pentru societatea din Republica Moldova și de numărul mare de moldoveni implicați, se consideră necesară analiza configurării dialogului cultural al migranților multipli cu etnia majoritară a societății de adopție prin prisma schimbărilor care survin la nivel de identitate culturală și integrare socială. Astfel, **principalele concluzii rezultate din cercetarea realizată sunt:**

1. Constatăm că, în condițiile actuale, migrația a luat forme noi și este necesară punerea în discuție a unui nou profil: cel al migrantului multiplu și al mediului de viață al acestuia (societatea de adopție). Elucidând profilul migrantului multiplu contemporan, care pune în valoare individualitatea umană în contexte culturale distincte, au fost identificate trei etape principale în viața migrantului multiplu: societatea de origine, prima societate de adopție a migrantului și cea de-a doua societate de adopție a migrantului, adică cea actuală. Prin abordarea migrației prin prisma celor trei etape, au fost identificate două dimensiuni relevante pentru cercetare: 1) *identitatea culturală*, care a scos în evidență schimbările de identitate a migrantului multiplu, și 2) *integrarea socială*, care determină premisele de integrare a migrantului multiplu în cele trei societăți de referință și contribuie la înțelegerea modului în care are loc integrarea socială și transformarea identității culturale a migrantului multiplu, a dialogului cultural în societatea de adopție [143], [146], [152], [154], [147];
2. Sintetizând elemente ale culturii de origine și ale celei de adopție, argumentăm că migrantul multiplu se situează la granița dintre culturi, așa încât mai multe culturi fuzionează. Această stare de lucruri contribuie la conștientizarea modificărilor intervenite în tiparele culturale

originale, ceea ce se întâmplă datorită dialogului cultural permanent între grupurile sociale cu culturi diferite, de aceea considerăm că anume culturii îi revine locul-cheie în înțelegerea și definirea dialogului, dar și în depășirea neînțelegerilor interculturale. Astfel, stabilind că dialogul cultural are rolul de instrument de transformare și schimbare a identității culturale a migranților multipli, se relevă calitatea acestuia de mecanism care facilitează integrarea socială în societatea de adopție [149], [146], [147], [126], [142], [127];

3. În condițiile migrației globale actuale, constatăm că folosirea avantajelor oferite de societatea bazată pe cunoaștere în realizarea cercetărilor, în general, și a prezentului studiu, în particular, oferă posibilitatea obținerii și analizei unui volum enorm de date, precum și șansa plasării cercetărilor naționale pe o treaptă superioară, la nivelul experiențelor internaționale, fapt ce corespunde unuia dintre obiectivele strategice asumate de RM în domeniul cercetării și inovării. Datorită implementării oportunităților oferite de societatea bazată pe cunoaștere, a fost identificat un nou domeniu de analiză, o nouă realitate, cea a comunităților discursive din societățile de adopție. În consecință, cercetarea dialogului on-line al acestor comunități contribuie la înțelegerea modului în care se particularizează dialogul și a schimbărilor în matricea dialogului cultural [151], [145], [126], [125];
4. Dovedindu-și viabilitatea, dialogul cultural este apreciat în calitate de alternativă modelelor eșuate (interculturalitate, multiculturalitate) și soluție de durată pentru diverse conflicte culturale. Utilitatea dialogului cultural fiind alimentată de necesitatea promovării unei noi atitudini, ce optează în favoarea echilibrului, toleranței, respectului, a conjugării eforturilor, principiilor, opiniilor etc. [150], [148], [144];
5. Dialogul cultural se instituie drept premisă fundamentală și constantă esențială în cadrul procesului extins și de maximă importanță al lumii postmoderne, permițând o contextualizare cât mai corectă a divergențelor, favorizând atât fenomene ce țin de aria percepției culturale, cât și modele care se află în strânsă corelație cu mecanismul cunoașterii și, în final, al formării de sine a fiecărui individ [149], [144], [147].

În rezultatul analizelor efectuate și a concluziilor formulate venim cu următoarele **recomandări**:

1. Diminuarea pierderii „capitalului de aur” din Republica Moldova necesită elaborări de politici mult mai complexe decât cele actuale, în vederea soluționării conflictelor interculturale și a facilitării integrării migranților în cadrul societăților de adopție. Dată fiind starea alarmantă a lucrurilor, este necesară acordarea unei atenții sporite, la nivel statal, cercetării dialogului

cultural al migranților, care ar oferi informații suplimentare privind impactul și consecințele fenomenului migratoriu asupra identității persoanelor din cadrul societății de origine. De aceea se consideră oportună crearea grupurilor de lucru multidisciplinare, în componența cărora vor fi incluși specialiști din diverse domenii ale științei, reprezentanți ai diferitor instituții ale statului, cu implicarea obligatorie a migranților, care ar propune politici durabile în acest domeniu.

2. Se recomandă ca RM, prin intermediul instituțiilor sale, să stabilească relații de cooperare cu cetățenii săi aflați peste hotare, prin intermediul dialogului direct cu aceștia, precum și a platformelor on-line, în vederea identificării necesităților reale ale migranților, așa încât acestea, ulterior, să se regăsească în dialogul oficial al RM cu autoritățile societăților de adopție, dar și în vederea implicării active a migranților în dezvoltarea societății de origine. Aprofundarea dialogului cultural dintre reprezentanții Republicii Moldova și autoritățile societăților de adopție ar contribui la facilitarea integrării sociale a migranților în societatea de adopție, precum și la crearea diverselor oportunități de revenire permanentă sau temporară a acestora în RM, și, nu mai puțin important, la menținerea activă a legăturilor cu societatea de origine.
3. Studiul realizat a demonstrat complexitatea conceptului de *dialog cultural*. De aceea se consideră oportună constituirea unor comunități științifice interuniversitare, care să organizeze platforme de dezbateri, în vederea identificării de noi direcții de cercetare.
4. Complexitatea conceptului de *dialog cultural*, dar și creșterea continuă a numărului de emigranți din RM, demonstrează necesitatea aprofundării studiului comprehensiv al acestui concept, a constituirii unor comunități de cercetare cu caracter interdisciplinar, care să presupună plurivalența și implimentarea practică a acestuia, precum și investigarea impactului pe termen lung a consecințelor fenomenului migratoriu din RM.
5. Elaborarea unor curricule universitare și includerea în planurile de studiu – atât la ciclul I, cât și II (licență și masterat) –, precum și organizarea, în cadrul instituțiilor de învățământ, în centrele de cercetare, a dezbaterilor, lecțiilor publice, meselor rotunde, atelierelor de lucru din domeniul temei tezei în cauză, prin invitarea migranților în calitate de experți, a reprezentanților instituțiilor statale, a centrelor de cercetare.

BIBLIOGRAFIE

1. Abia A. Multiculturalism and Women's Rights. In: The Middle East & South Asia Folklore Bulletin, 2003, vol.19, 30 p.
2. Achille M. Necropolitics. In: Public Culture, 2003 vol.15, nr.1, p.11-40.
3. Adler P. Beyond Cultural Identity: Reflections on Multiculturalism. In: Culture Learning, East-West Center Press, 1977, p. 24-41.
4. Agabrian M. Cercetarea calitativă a socialului: design și performare. Iași: Institutul European, 2004. 150 p.
5. Agamben G. Homo Sacer: Sovereign Power and Bare Life. University of California: Stanford, 1998. 228 p.
6. Antonescu L. Polis și Paideia. Șapte studii despre educație, cultură, politici educative. Iași: Polirom, 2005, 192 p.
7. Arasaratnam L.A. Intercultural spaces and communication within: An explication. In: Australian Journal of Communication, 2012, nr.39.3, p.135-141.
8. Avishai M., Raz J. National Self-Determination. In: Journal Of Philosophy, 1990, vol. 87, nr.9, p.439-461.
9. Balahur P. Problematologie și comunicare. Iași: Performantica, 2006. 270 p.
10. Baligh H.H Components of culture: nature, interconnections and relevance to the decisions on the organization structure. In: Management science, 1994, nr. 40 (1), p.14-27.
11. Barbadillo Griñán P. Extranjería, racismo y xenofobia en la España contemporánea: La evolución de los setenta a los noventa. Madrid: Centro Investigaciones Sociológicas, 1997. 207 p.
12. Bari I.T. Globalizare și probleme globale. București: Economică, 2001. 464 p.
13. Barnard A., Spencer J. Encyclopedia of Social and Cultural Anthropology. Routledge: Taylor&Francis, 1996, 658 p.
14. Bauer T., Zimmermann K.F. Modelling international migration: economic and econometric issues. Causes of International Migration. In: Proceedings of a Workshop, Luxembourg, 1994, p. 95-115.
15. Bădescu I. Migrația internațională ca problemă socială. Studiu de caz: migrații pentru muncă din Italia. <http://sociologia-azi.ro/wp-content/uploads/2013/10/Chestiunea-sociala-a-migratiei-pentru-munca.pdf> (vizitat 10. 08. 2016)

16. Beamer L. Learning Intercultural Communication Competence. In: Journal of Business Communication, 1992, nr.29, p. 285-303.
17. Benedict R. Patterns of Culture. New York: Houghton Mifflin, 1934. 290 p.
18. Berninghaus S., Seifert-Vogt H.G. International Migration under Incomplete Information. Berlin: Springer-Verlag, 1991. 123 p.
19. Berry J.W. Immigration, Acculturation, and Adaptation. In: Applied psychology on international review, 1997, vol. 46, nr.1, p. 5-68.
20. Biroul Național de Statistică. Notă informativă privind rezultatele preliminare ale Recensământului populației și locuințelor din Republica Moldova în anul 2014 http://www.statistica.md/public/files/Recensamint/Recensamint_pop_2014/Nota_informativa_Preliminare_Recensamint_2014.pdf (vizitat 12.02.2016)
21. Blaga L. Trilogia culturii. București: Humanitas, 2011. 510 p.
22. Blinova M. S. Международные миграционные процессы: аналитический обзор. In: Социология, 2007, nr. 3/4, p.258-267.
23. Blom H.Th., Stepputat F. Sovereign Bodies: Citizens, Migrants, and States in the Postcolonial World. Princeton: Princeton University Press, 2005. 360 p.
24. Boas F. Anthropology and modern life. New York: Norton, 1962. 255 p.
25. Bobîna Gh. Identitate și criză din perspectiva filosofiei contemporane. Chișinău: Pontos, 2003. 252 p.
26. Bocancea C. Migrație, aculturație și valori politice. In: Sfera Politicii, 2011, nr. 166, p.3-13.
27. Bošković A. Multiculturalism and the End of History. Belgrad: Centar za multikulturalnost, 2002. <http://www.gape.org/sasa/multiculturalism.htm> (vizitat 15.03.2016).
28. Boudon R. Dicționar de sociologie. București: Univers Enciclopedic Gold, 2009, 294 p.
29. Bourne J. In Defence of Multiculturalism. In: Institute of Race Relations, 2007, nr.2, p.1-7. http://www.ihrc.org.uk/file/IRR_Briefing_No.2.pdf (vizitat 11.02.2016).
30. Boyd M., Nowak J. Social Networks and International Migration. In: Martiniello M., Rath J. An Introduction to International Migration Studies. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2012, p.77-103.
31. Braga L. Comportamentul moral ca parte componentă a culturii ecologice. In: Ecologia, Etica, Morala. Materialele simpozionului științific internațional organizat cu ocazia Zilei Biodiversității. 2000. p.75-77.

32. Briones Perez E. La aculturación de los adolescentes inmigrantes en España: aproximación teórica y empírica a su identidad cultural y adaptación psicosocial, Salamanca: Universidad de Salamanca, 2010. 230 p.
33. Brubaker R. Citizenship and Nationhood in France and Germany. Cambridge: Harvard University Press, 1992, 267 p.
34. Burda M.C. Migration and the option value of waiting. In: The Economic and Social Review, 1995, vol.27, nr. 1, p.1-19
<http://www.tara.tcd.ie/xmlui/bitstream/handle/2262/64775/27%20oct%2095%20burda.pdf;jsessionid=71e77fbf49e87fa289161935662de08b?sequence=1>
35. Burnet J. The policy of multiculturalism within a bilingual framework: A Stocktaking. In: Canadian ethnic studies, 1978, nr.2, p.107-113.
36. Caldare D. Din istoria gândirii filozofice românești. Semnificația filozofică a operelor lui G. Ureche, M. Costin, I. Neculce: aspecte ontologice și gnoseologice. Chișinău: USM, 2000. 332 p.
37. Caldare D. Interpretări privind ființa umană în filosofia lui M.Heidegger și J.-P.Sartre In: Omul în lumea contemporană: Materialele conf. șt. USM, 1995. p.28-31.
38. Capcelea V. Filosofia în fața provocărilor societății post-moderne. In: Filosofia și perspectiva umană, 2015, p.47-68.
39. Carrera S.A. Typology of different integration programmes in the EU. In: Briefing the European Parliament's committee on Civil Liberties Justice and Home Affairs, 2006, p.1-20
[http://www.europarl.europa.eu/regdata/etudes/note/join/2006/378266/ipo-libe_nt\(2006\)378266_en.pdf](http://www.europarl.europa.eu/regdata/etudes/note/join/2006/378266/ipo-libe_nt(2006)378266_en.pdf) (vizitat 01.06.2016)
40. Caune J. Cultură și comunicare. București: Cartea românească, 2000. 180 p.
41. Cheianu-Andrei D. Ciclu de studii Cartografierea diasporei moldovenești în Italia, Portugalia, Franța și Regatul Unit al Marii Britanii. Chișinău: Organizația Internațională pentru Migrație, 2013. 142 p.
42. Cheianu-Andrei D. Monitor Social Migrația cadrelor didactice din Moldova: brain gain sau brain waste?. Chișinău: Institutul pentru Dezvoltare și Inițiative Sociale (IDIS) „Viitorul”, 2012, nr. 15, 40 p.
43. Clandinin D.J., Connelly M. Personal Experience Methods. In Denzin N., Lincoln Y.S. Collecting and interpreting Qualitative Materials, 1998, Londra:Sage Publications, 155 p.

44. Coandă S. Antropologia socioculturală și locul ei în sistemul științelor socioumanistice. In: *Studia universitatis*, 2010, nr 10 (50). p.114-124.
45. Coffey A., Holbrook B., Atkinson P. Qualitative Data Analysis: Technologies and Representations. In: *Sociological Research Online*, 1996, vol. 1, nr. 1, p. 181-194.
46. Cotter H. Beyond Multiculturalism, Freedom? *New York Times*, 2001. <http://www.nytimes.com/2001/07/29/arts/art-architecture-beyond-multiculturalism-freedom.html> (vizitat 07.07.2015)
47. Council of Europe. The concept of intercultural dialogue. 2006 http://www.coe.int/t/dg4/intercultural/concept_EN.asp (vizitat la 11.02.2016)
48. Crowley D.J. Understanding communication. The signifying web. New York: Gordon and Breach Science Publishers, 1983. 211 p.
49. Cypher J.M., Dietz J.L. The process of economic development. New York: Routledge, 2004. 127 p.
50. D'Souza D. Illiberal Education: The Politics of Race and Sex on Campus. New York: The free press, 1991, 319 p.
51. Dadoo Y. s.a. Multicultural Sensitivity for Managers. Rant en Dal: Tsebanang Group, 2001. 289 p.
52. Dadoo Y., Gündüz S. Multiculturalism and democracy education. In: Turan Sam, 2011, p.41-49. <http://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423931557.pdf> (vizitat 11.02.2016)
53. Dahan M., Sheffer G. Ethnic Groups and Distance Shrinking Communication Technologies. In: *Nationalism and Ethnic Politics*, 2001, vol. 7, nr. 1, p. 85-107.
54. Denni B., Lecomte P. Sociologia politicului Vol.1. Cluj-Napoca: Eikon, 2004. 279 p.
55. Dialogul RM-UE privind liberalizarea regimului de vize. Ministerul Afacerilor Externe și Integrării Europene. <http://www.mfa.gov.md/liberalizarea-regimului-vize/> (vizitat 12.02.2016)
56. Douglas S.M. s.a. Theories of International Migration: A Review and Appraisal. In: *Population and Development Review*, 1993, vol. 19, nr. 3, p. 431-466. <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.667.4527&rep=rep1&type=pdf> (vizitat 11.02.2016)
57. Drâmba O. Istoria culturii și civilizației. București: Saeculum, 2008. 800 p.
58. Dustmann C. Return intentions of migrants: theory and evidence. In: CReAM Discussion Paper, 2007, nr.02/07, 30p.

<http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.460.3221&rep=rep1&type=pdf> (vizitat 10.02.2016)

59. Erikson E. The Problem of Ego Identity. In: Journal of the American Psychoanalytic Association, 1956, vol. 4, p. 101-119.
60. Fitzgerald Th.K. Meaphors of Identity A Culture –Communication dialogue. Albany: State University of New York Press, 1993. 265 p.
61. Florentina A. Comunicarea în medii pluriculturale și plurilingve. București, 2012. <https://www.google.com/webhp?sourceid=chrome-instant&ion=1&espv=2&ie=utf8#q=florentina+alexandru%ef%80%aa+comunicarea+%c3%8en+medii+pluriculturale+%c5%9ei+plurilingve> (vizitat 04.04.2015) p.18-22
62. García Martínez A. El dialogo intercultural. Murcia: Universidad de Murcia, 2009. 415 p.
63. Gardner R.C., Kalin R. A. Canadian social psychology of ethnic relations. New York: Methuen, 1981. 244 p.
64. Georgiu G. Cultură și comunicare. București, 2008. p. 13-14 <http://www.parohiaorbeni1.ro/articole/Cultura%20si%20comunicare%20%20Definirea%20notiunilor.pdf> (vizitat 11.02.2016)
65. Goodman S.W. Integration Requirements for Integration's Sake? Identifying, Categorising and Comparing Civic Integration Policies. In: Journal of Ethnic and Migration Studies, 2010, p. 753-772.
66. Gurak D.T., Caces F. Migration Networks and the Shaping of Migration Systems. London: Oxford University Press, 1992, p. 150-176.
67. Gutmann A. Challenges of Multiculturalism in Democratic Education. In: Philosophy of Education Society, 1995, nr. 3, p. 557-579.
68. Habermas J. The Structural Transformation of the Public Sphere: An Inquiry into a Category of Bourgeois Society. Cambridge: The MIT Press, 1989. 301 p.
69. Hall E.T. Beyond Culture. New York: Doubleday, 1976. 320 p.
70. Hall E.T. The Silent Language. Garden City NY: Doubleday, 1959. 240 p.
71. Hannerz U. Transnational connection: Culture, People, Places. London: Routledge, 1996. 201 p.
72. Harris J.R., Todaro M.P. Migration, Unemployment and Development: A Two-Sector Analysis, 1970, In American Economic Review, vol.60 nr.1, p. 126–142.

73. Harris P.R., Moran R.T. Managing Cultural Differences (3rd edition). Houston: Gulf, 1991. 586 p.
74. Hicks J.R. The Theory of Wages. London: Macmillan, 1963. 388 p.
75. Hinz E.J. What is multiculturalism?: A "cognitive" introduction, Mosaic. In: Journal for the Interdisciplinary study of Literature, 1996, vol.29, nr.3, p. VII-XIII.
76. Hofstede G., Hofstede G.J., Minkov M. Culturi și organizații: softul mental. București: Humanitas, 2012. 510 p.
77. Hollenbach D. The Common Good and Christian Ethics. Cambridge: Cambridge University Press, 2002. 269 p.
78. Identitate culturală, resurse românești, resurse europene (dezbatere) https://www.google.es/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=2&cad=rja&uact=8&ved=0ahukewizrdqcznhlahvhxhqkhy74dwaqfggtmae&url=https%3a%2f%2fliteraturapebune.files.wordpress.com%2f2008%2f06%2fidentitate-culturala.doc&usg=afqjcnfdrnoho8gqmezlektihc_v0qgwuw (vizitat 13.05.2016)
79. Isajiw W.W. Social Evolution and the Values of Multiculturalism. In: The Ninth biennial conference of the Canadian ethnic studies association. Edmonton: Alberta, 1981, p.12-15.
80. Jennissen R.P.W. Macro-economic determinants of international migration in Europe. Groningen: University of Groningen, 2004. 224 p.
81. Jensen L.A. Coming of age in a multicultural world: Globalization and adolescent cultural identity formation. In: Applied Development Science, 2003, nr.7, p.189-196.
82. Jess M. Europeanization of Immigrant Integration - A Legal Perspective. In: Migration and European Integration. Riga: ECPR - Standing Group on the European Union's Fourth Pan-European Conference on EU Politics. 2008, p. 3-33.
83. Juc V. Securitatea națională și politica externă ale Republicii Moldova în contextul transformărilor structurale de sistem postrăzboi rece. Chișinău: FEP Tipografia Centrală. 2015. 200 p.
84. Jurnalul Oficial al Uniunii Europene, 21.3.2001, nr. 539/2001 <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/ro/txt/pdf/?uri=celex:32001r0539&from=ro> (vizitat 12.02.2016).
85. Kallen E. Multiculturalism: Ideology, Policy and Reality. In: Journal of Canadian Studies, 1982, nr.17/1, p.51-63.
86. Karim K.H. The Media of Diaspora. New York: Routledge, 2003. 237 p.

87. Klupt M.A. Теория демографического развития: институциональная перспектива. In: Общественные науки и современность, 2005, nr 2, p.139-149.
88. Kollock P., Smith M. Communities in Cyberspace. London: Routledge, 1999. 336 p.
89. Kroeber A.L., Kluckhohn C. Culture: A critical review of concepts and definitions Cambridge:Massachusetts, 1952. 229 p.
90. Kymlicka W. Liberalism Community and Culture. Oxford:Clarendon, 1989. 280 p.
91. Kymlicka W. Multicultural Citizenship: A Liberal Theory of Minority Rights. Oxford: Oxford University Press, 1995. 290 p.
92. Lynn-Ee Ho E. Constituting Citizenship Through the Emotions: Singaporean Transmigrants in London. In: Annals of the Association of American Geographers, 2009, vol. 99, nr.4, p. 788-804.
93. Maier G. Cumulative causation and selectivity in labour market oriented migration caused by imperfect information. In: Regional Studies, 1985, nr.19, p. 231-241.
94. Mansoor A., Quillin B. Migration and Remittances, Eastern Europe and the Former Soviet Union, World Bank Europe and Central Asia Region, 2006, 232 p.
95. McCall B.P., McCall J.J. A sequential study of migration and job search. In: Journal of Labour Economics, 1987, nr.5, p. 452-476.
96. Mead R. International Management: cross-cultural dimensions. Cambridge: Blackwell, 1994. 472 p.
97. Meyer Th. Die Identität Europas. Der EU eine Seele? Frankfurt am Main: Suhrkamp, 2004. 233 p.
98. Mezei S. Dictionar de sociologie. Bucuresti: Babel, 1993. 304 p.
99. Mihăilescu V. Scutecele națiunii și hainele împăratului. Note de antropologie publică. Ediția a II-a. Bucuresti:Polirom, 2013. 384 p.
100. Mihăilescu V. Tinerețea și bătrânețea alegerilor raționale. În: Dilema veche, 2017, nr. 699, p. 13-14.
101. Mincer J. Family migration decisions. In: Journal of Political Economy, 1978, nr.86, p.749-773.
102. Moldoveni in Spania. <https://www.facebook.com/groups/189552631169097/> (vizitat 02.02.2016)
103. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 23.10.2012, Nr. 221 <http://lex.justice.md/md/345122/> (vizitat 12.02.2016)

104. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 30.05.2014, nr. 134-141.
<http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=353112> (vizitat 12.02.2016)
105. Moraru V. Pendulul migrației. Chișinău: IIEȘP al AȘM, 2012, 200 p.
106. Moraru V., Moșneaga V., Rusnac G. Маятник Миграции. În: Seria Migrația: probleme și oportunități. Chișinău: Sirius, 2012. 200 p.
107. Morozova T., Miheli E. Институциональный подход к анализу трудовой эмиграции. In: Ученые записки Петрозаводского Государственного Университета. 2010, nr.7, p. 88–92
108. Mosneaga V., Corbu-Drumea L. Migration to/from Republic of Moldova: process and regulation (first decade). In: Moldovan population în the context of international migration, 2006, vol.1, p. 249 - 251.
109. Moșneaga V., Mohammadifard Gh., Corbu-Drumea L. Populația Republicii Moldova în contextul migrațiilor internaționale. Iași: Captes, 2006. 300 p.
110. Moșneaga V., Moraru V., Rusnac Gh., Țurcan V. Fațetele unui proces: migrația forței de muncă din Republica Moldova în Italia. În seria Migrația: Probleme și oportunități. Chișinău: Editura Print, 2011. 264 p.
111. Mugiu-Pippidi A. Transilvania subiectivă. București: Humanitas, 1999, 256 p.
112. Nair S. Y vendrán... las migraciones en tiempo hostiles. Barcelona: Planeta, 2006, 260 p.
113. Neuman L.W. Social Research Methods: Qualitative and Quantitative Approaches. Boston: Allyn and Bacon, 1997, 418 p.
114. Notă informativă la proiectul Planului de acțiuni pentru anii 2014-2016 privind susținerea reintegrării cetățenilor reîntorși de peste hotare. Chișinău, 2016. 5 p.
http://www.particip.gov.md/public/documente/139/ro_1179_nota.informativa.pdf
115. Organizația Mondială a Sănătății. Proiectul Proiectul Îmbunătățirea managementului mobilității cadrelor medicale din Republica Moldova. <http://www.medici-in.md/ro/proiect/obiective> (vizitat 20.03.2015)
116. Paladi Gh., Gagauz O., Sainsus V., Matei C. Cartea Verde a populației din Republica Moldova, Chișinău: Statistica, 2009, 56 p.
117. Parham A. A. Diaspora, community and communication: Internet use in transnational Haiti. In: Global Networks, 2004, nr. 4, p.199–217.
118. Pascaru A. Comunicarea dintre valorile etniei majoritare și cele ale minorităților naționale în societate. În: Analele Institutului de Istorie din Cluj-Napoca, 2008, vol.6, p. 427–437.

119. Pascaru A. Dimensiunea valorilor comunitare în societatea moldovenească. În: *Filosofia și perspectiva umană*. Chișinău: Pontos, 2007. 267 p.
120. Pascaru A. O taxonomie a componentelor societății bazate pe cunoaștere. În: *Filosofia și perspectiva umană*. Chișinău: Biotehdesign, 2014. 79 p.
121. Pascaru A. Societatea bazată pe cunoaștere: realități și perspective. În: *Descentralizarea axiologică în societatea bazată pe cunoaștere (Aspecte filosofice)*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2015. 41 p.
122. Pascaru A. Societatea bazată pe cunoaștere: realități și perspective. În: *Descentralizarea axiologică în societatea bazată pe cunoaștere (Aspecte filosofice)*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2015. 41 p.
123. Pascaru A. Societatea contemporană între conflict și conciliere: cazul Republicii Moldova. Monografie, Chișinău: Sirius, 2012. 200 p.
124. Pascaru A. Valorile la confluența spațiilor culturale în societate. În: *Revista de Filozofie, Sociologie și Științe Politice*, Chișinău, 2009, nr.1, p. 5-15.
125. Pascaru A., Rosca M. The migration in and from the community in the knowledge-based society. In: *Annals of Ștefan cel Mare University of Suceava*. Suceava : Ștefan cel Mare University Press, 2014, vol.2, p. 34-49.
126. Pascaru A., Roșca M. A theoretical contribution to the contemporary migration: a socio-philosophical reflection. In: *Annals of Ștefan cel Mare University of Suceava*. Suceava: Ștefan cel Mare University Press, 2016, vol.1, p. 73-84. <http://www.apshus.usv.ro/arhiva/2016I/006.%20pp.%2073-84.pdf> (vizitat 02.02.2017)
127. Pascaru A., Roșca M. Aspecte identitare în dialogul cultural dintre migranți și reprezentanții societății de adopție. În: *Revista de Filozofie, Sociologie și Științe Politice*, 2014, nr.3 (166), p. 172-179.
128. Penalva Velez M.A., Zufiaurre Goikoetxea B. *Sociedades modernas y desafíos multiculturales*. Navarra:Universidad Pública de Navarra, 2008. 167 p.
129. Perciun A., Bodean N. Fundamentarea teoretică a identității sociale–dimensiuni, perspective ale condiției umane. In: *Redimensionarea valorilor în contextul noii vecinătăți cu UE*. Monografie colectivă, 2011, p. 117-141.
130. Peter K. Multicultural politics, money and the conduct of Canadian ethnic studies. In: *Canadian ethnic studies association bulletin*, 1978, nr.5, p. 2-3.

131. Peterson R.B. *Managers and National Culture: A Global Perspective*. Westport CT: Quorum Book, 1993. 474 p.
132. Planul de acțiuni pentru reîntoarcerea și reintegrarea lucrătorilor migranți. Chișinău, 2011. 8 p. <http://www.cnp.md/ro/grupuri-de-lucru/social/item/454-plan-actiuni-lucratori-migranti> (vizitat 12.02.2016)
133. Popper K.R. *Societatea deschisă și dușmanii ei*. București: Humanitas, 1993, 469 p.
134. Profilul Migrațional Extins al Republicii Moldova 2009-2014. Raport analitic, Ministerul Afacerilor Interne al Republicii Moldova Biroul Migrație și Azil. p.21 280 p.
135. Programul de atragere a remitențelor în economie PARE 1+1 <http://www.odimm.md/ro/proiecte/proiecte-nationale.html> (vizitat 02.08.2016)
136. Programul național de abilitare economica a tinerilor PNAET <https://www.odimm.md/ro/instruiri/instruiri-pnaet.html> (vizitat 11.11.2016)
137. Râmbu N. *Comunicare interculturală, suport de curs. Comunicare și Relații Publice*. 2005. 45 p.
138. Real M. *Mass-Mediated Culture*. California: Prentice Hall, 1977. 289 p.
139. Rezoluția Parlamentului European referitoare la rolul dialogului intercultural, al diversității culturale și al educației în promovarea valorilor fundamentale ale UE din 19 ianuarie 2016, <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P8-TA-2016-0005+0+DOC+XML+V0//RO> (vizitat 15.06.2016)
140. Roșca L. Strategia supraviețuirii din perspectiva bioeticii. In: *Anale Științifice ale USMF Nicolae Testemițanu*, 2006, vol.2. p. 249-254.
141. Roșca L. Viața – valoare supremă a lumii contemporane. In: *Ecosofia și perspectiva umană. Culegere consacrată Zilei Mondiale a Filosofiei*, 2004. p. 128-133.
142. Roșca M. Legitimarea dialogului RM privind migrația – premisă a constituirii unei noi clase sociale. În: materialele conferinței științifice internaționale „Inegalități sociale în RM. Premise ale constituirii clasei de mijloc. 23-24 februarie 2017. p. 27-34.
143. Roșca M. Aspecte social filosofice ale autorilor autohtoni în abordarea dialogului cultural, migrației, culturii și identității. În *Filosofia și perspectiva umană*. 2017. p.135-149.
144. Roșca M. Contribuții ale populației aflate în migrație la dezvoltarea comunicării interculturale. În: *Convergențe spirituale Iași-Chișinău*. Nr.8-9/2015, p.184-189.

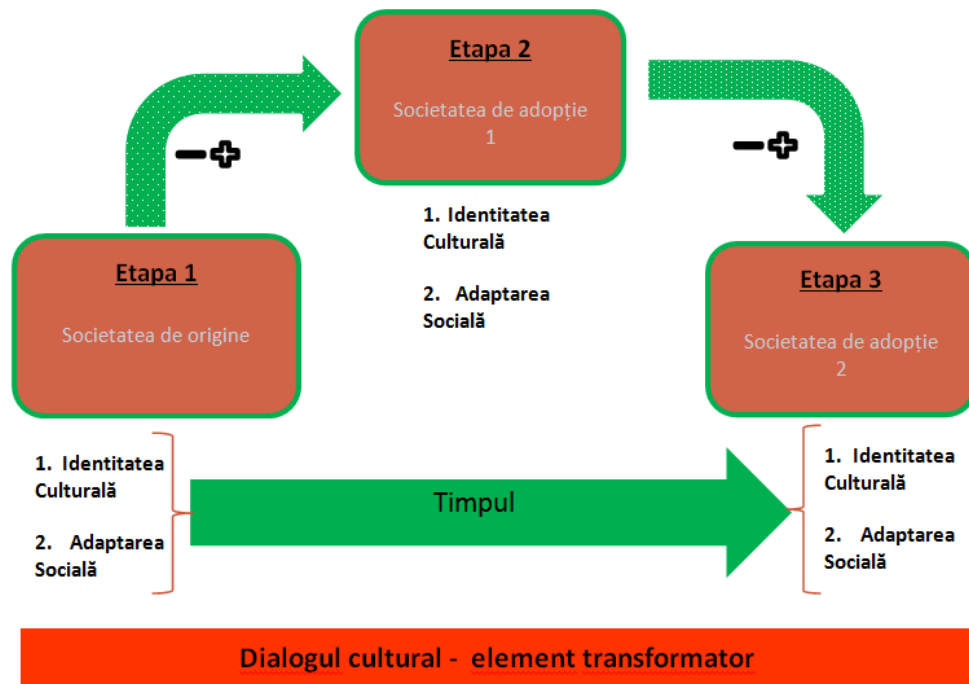
145. Roșca M. Deschideri interdisciplinare privind noile forme de cetățenie și comunitate. În: *Filosofia și perspectiva umană. Materialele Conferinței științifice consacrate Zilei Mondiale a Filosofiei*, Chișinău: Artpoligraf, 2015. p.155-163
146. Roșca M. Identitatea individului în cadrul procesului de aderare a RM la UE. În: *Provocările societății contemporane. Protecția datelor cu caracter personal: o nouă provocare?*. Chișinău 2014. p 68-76.
147. Roșca M. Impactul extinderii Uniunii Europene asupra migrației din Republica Moldova. În: *Conferința transfrontalieră a tinerilor: Tinerii politicieni, juriști, economiști, jurnaliști, artiști, filologi...vis-a-vis de extinderea Uniunii Europene*, 2013, p.102-109.
148. Roșca M. Migrația în contextul transnațional. În: *Filosofia și perspectiva umană. Materialele Conferinței științifice consacrate Zilei Mondiale a Filosofiei*, Chișinău: Artpoligraf, 2014. p.188-194.
149. Roșca M. Migrația și experiențele dialogului cultural. În: *Migrație, diasporă, dezvoltare*. Chișinău.2016. p. 221-228.
150. Roșca M. Migrație și multiculturalism la început de secol – un nou tip de universalism? În: *Filosofia și perspectiva umană. Materialele Conferinței științifice consacrate Zilei Mondiale a Filosofiei*, Chișinău: Artpoligraf, 2016. p. 162-172.
151. Roșca M. Oportunitățile sistemului tehnologiilor informaționale și comunicaționale în elucidarea dialogului migranților. În: *Conferința Științifică cu participare internațională a doctoranzilor „Tendințe contemporane ale dezvoltării științei: viziuni ale tinerilor cercetători”*, 2016, p. 45-56.
152. Roșca M. Repere teoretice în studiul migrației prin prisma dialogului cultural. În: *Pregătim viitorul promovând excelența. Congresul Internațional al Universității Apollonia. secțiunea Științe social-umane*, 2016, p. 191-203.
153. Roșca M. Unele considerații privind controversalele migrației globale la comunicarea interculturală. În: *Idei și valori perene în științe socio-umane. Studii și cercetări. Tomul XVIII*. Cluj-Napoca: Argonaut, 2013. p. 283-293.
154. Roșca M., Ciobanu R. Dimensiuni multiculturale ale individualității la Constantin Stere În: *Materialele conferinței științifice internaționale C. Stere prozator, publicist și jurnalist*. Iași: Vasiliane 98, 2014, p. 120-134.

155. Roșca M., Ciobanu R. Impactul extinderii UE asupra configurării unor noi forme de cetățenie și identitate. În: Materialele conferinței științifice internaționale Interacțiunea dreptului intern cu dreptul internațional: provocări și soluții, Chișinău: Tipografia centrală, 2015. vol.3, p. 110-119.
156. Rotte R., Vogler M. Determinants of International Migration: Empirical Evidence for Migration from Developing Countries to Germany, In: IZA DP, 1998, nr.12, 32 p. <http://ftp.iza.org/dp12.pdf> (vizitat 10.02.2016)
157. Saharneau E. Sensul și orientările procesului istoric contemporan. Iași: Ștefan Lupașcul, 2002. 144 p.
158. Sapir E. Anthropologie. Paris: Editions de Minuit, 1967. 329 p.
159. Schlesinger A.M. The Disuniting of America: Reflections on a Multicultural Society. New York: WW Norton & Co. 1991. 160 p.
160. Schmidt A.J. The Menace of Multiculturalism: Trojan Horse in America. New York: Praeger, 1997. 215 p.
161. Sen A. Development as freedom. New York: Alfred A Knopf, 1999. 366 p.
162. Shaules J. Deep culture: The hidden challenges of global living. Language for intercultural communication and education. Clevedon: Multicultural matters, 2007. 262 p.
163. Singer M. Culture: A Perceptual Approach. In: D.Hoopes (Ed.) Readings in Intercultural Communication, 1971, p. 6-20.
164. Sjaastad L.A. The costs and returns of human migration. In: Journal of Political Economy, 1962, nr.70, p. 80-93.
165. Smith A.G. Communication and Culture. New York: Holt, Reinhart and Winston, 1966. 626p.
166. Spindler G., Spindler L.S., Trueba H., Williams M.D. The American Cultural Dialogue and Its Transmission. London: The Farmer Press, 1990. 182 p.
167. Spittel M. Testing Network Theory through an Analysis of Migration from Mexico to the United States. Wisconsin: University of Wisconsin-Madison, 1998. 74 p. <http://www.ssc.wisc.edu/cde/cdewp/99-01.pdf> (vizitat 10.01.2014)
168. Stark O. The Migration of Labor. Cambridge: Basil Blackwell, 1991. 406 p.
169. Stănescu A. Migration, globalisation and multicultural identity in the british postcolonial novel. In: UPM. <http://www.upm.ro/gidni/GIDNI-01/Lit/Lit%2001%20B8.pdf> (vizitat 11.02.2016)

170. Storey J. Cultural Theory and Popular Culture: An Introduction, New York: Routledge, 2012. 306 p.
171. Strauss A., Corbin J. Basics of Qualitative Research: Grounded Theory Procedures and Techniques. Londra: Sage Publications, 1990. 456 p.
172. Strauss A., Corbin J. Grounded Theory Methodology. An Overview. Londra: Sage Publications, 1998, p. 273-285 https://www.depts.ttu.edu/education/our-people/Faculty/additional_pages/duemer/epsy_5382_class_materials/Grounded-theory-methodology.pdf (vizitat 10.02.2016)
173. Studiu Gestionarea eficientă a migrației de muncă și a calificărilor. Chisinau: ILO & OIM & BM, 2013. 150 p.
174. Telnova N., Braga L. Кризис ценностей в условиях глобализации и стратегия устойчивого развития. In: Revista de Filozofie, Sociologie și Științe Politice Chișinău, 2009, nr 1, p. 76-84.
175. Tendințe și Politici Migraționiste în Regiunea Mării Negre: cazurile R. Moldova, României și Ucrainei. Chișinău, 2008. 75 p. http://www.brd.gov.md/sites/default/files/document/attachments/tendinte_si_politici_migrationiste_in_bazinul_marii_negre_idis_2008_0.pdf (vizitat 10.02.2016)
176. Theobald P., Wood K.L. Communitarianism and multiculturalism in the Academy. In: Journal of Thought, 2009, p. 9-23.
177. Tilly Ch. Political Identities în Changing Polities. In: Social Research, 2003, vol. 70, n.2, p. 608-620.
178. Todaro M.P. A model of labour migration and urban employment in less developed countries. In: American Economic Review, 1969, nr.59, p. 138-148.
179. Todaro M.P. Internal migration in developing countries: a survey. Population and Economic Change in Developing Countries. Chicago: Nber, 1980. 402 p.
180. Tomlinson J. Globalizare și cultură. Timișoara: Editura Amarcord, 2002. 133 p.
181. Torres C.A. Democracy, Education and Multiculturalism: Dilemmas of Citizenship in a Global World. Presidential Address. In: Comparative Education Review, 1998, vol.42, nr. 4, p. 62-64.
182. Toynbee A. Studiu asupra istoriei. București: Humanitas, 1997. 745 p.

183. Troianowski L. Homo globalis: prezențe valențiale ale universului social-spiritual. In: *Filosofia și perspectiva umană*, 201, p. 57-67.
184. Troianowski L. Tradiție și universalism în contextul culturii de masă: valori estetice. In: *Redimensionarea valorilor în contextul noii vecinătăți cu UE. Monografie colectivă*, 2011, p.65-91.
185. Tylor E.B. *Primitive cultures*. Cambrige: Cambrige University Press, 2019. 468 p.
186. Țapoc V. *Teoria și metodologia științei contemporane: concepte și orientări*. Chișinău: CEP USM, 2005. 212 p.
187. Vasilescu Gh. Globalistica. În: *Relațiile internaționale în curriculumul universitar: bazele teoretico-metodologice*. Chișinău: CEP USM, 2016. p. 212-226.
188. World Migration Report 2005. Costs and Benefits of International Migration. <https://www.iom.int/world-migration-report-2005> (vizitat la 01.01.2016)
189. Yusyk P. Cadana - a multicultural nation. In: *Ukranian weekly*, 1964, nr. 128, p. 1-4. http://ukrweekly.com/archive/1964/The_Ukrainian_Weekly_1964-26.pdf (vizitat 11.02.2016)
190. Žižek S. Multiculturalism, Or, the Cultural Logic of Multinational Capitalism. In: *New Left Review*, 1997, nr. I/225, p.34 , p. 30-40.
191. Zwager N. Driving Innovation in Circular Migration: Migration and Development in Moldova. In: *Market Analysis NEXUS Moldova*, Chișinău: Elan Poligraf, 2014. 122 p.

Anexa 1. Graficul metodologic al cercetării

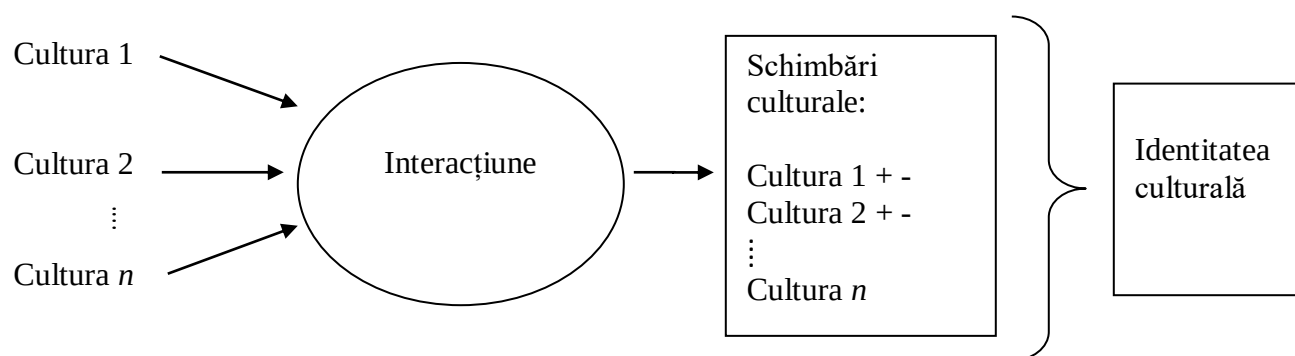

Sursa: Elaborat de autor

Graficul metodologic al cercetării explică cele trei etape ale cercetării dialogului cultural în societatea de adopție a migranților multipli. Etapa 1 se referă la societatea de origine, iar etapa 2 și 3 – la cele două societăți de adopție.

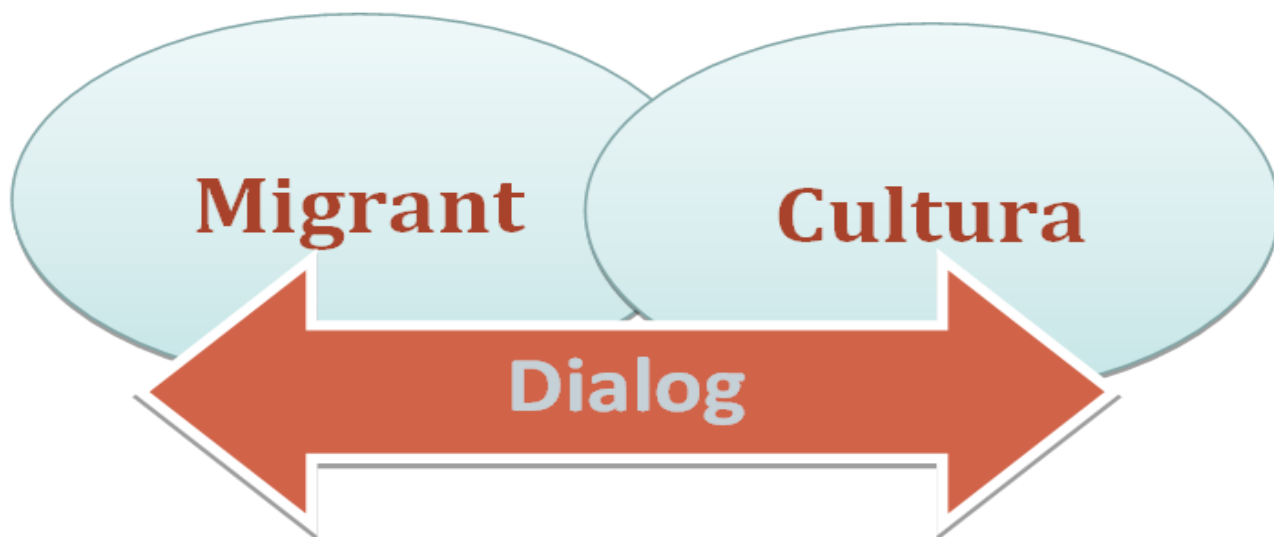

Anexa 1.1. Formarea identității culturale a migrantului multiplu

Sursa: Elaborat de autor.

Anexa 1.2. Elementele de baza ale metodologiei cercetării

Sursa: Elaborat de autor.

Anexa 1.3. Metoda și etapele de colectare a datelor

Sursa: Elaborat de autor.

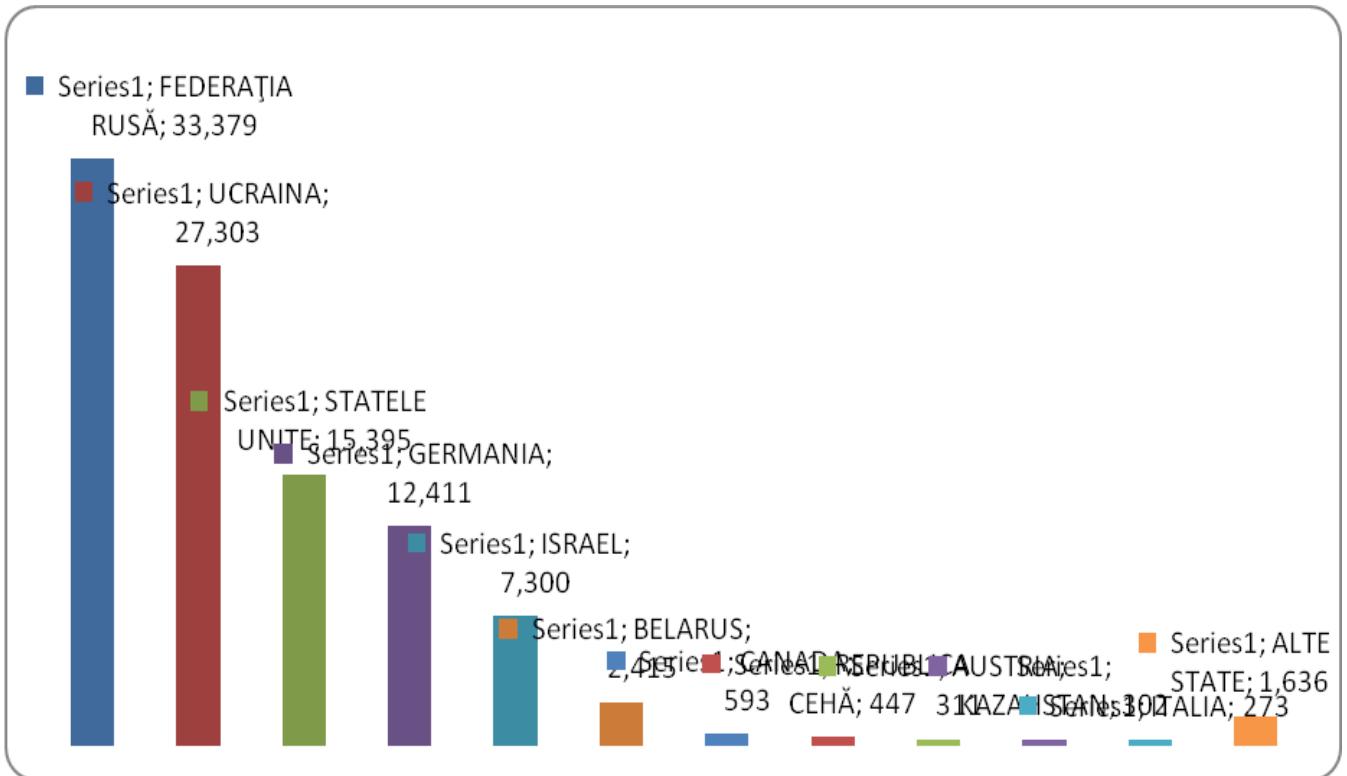
Anexa 2. Ghidul cercetătorului

Tema	Dimensiuni	Categorii / Variabile	Întrebarea/Indicator
CONFIGURAREA DIALOGULUI CULTURAL ÎN SOCIETĂȚILE DE ADOPTIE A MIGRAȚILOR	1. IDENTITATEA CULTURALĂ	Religia	Apartenența religioasă?
			Respectarea practicilor religioase?
			Ce sărbători marcați?
		Tradiții & Obiceiuri	Ce tradiții păstrați/obișnuiți să sărbătoriți?
			Ați participat la nunți /cumetrii? Ce tradiții & obiceiuri ați respectat?
			Oferiți cadouri? Cui? Unde? Ce? Când?
			Cum sărbătoriți ziua/zilele de naștere?
		Sărbători	Care sunt sărbătorile pe care le marcați cu regularitate?
			Alte sărbători?
		Bucate	Pregătiți bucate tradiționale? Ale cărei țări?
			Procurați produse tradiționale? Ale cărei țări?
		Folclor	Ascultați muzică populară? A cărei țări? Unde?
			Dansați dansuri populare? Ale cărei țări? Unde?
		Literatura	Citiți literatură? Autori din ce țări?
			Participați la evenimente de prezentare/lansare de carte?
	2. INTEGRAREA socială	Membru	Sunteți membru al unor asociații/ONG/grupuri de interes?
			Aveți prieteni? Din ce țări?
		Educație	Ce studii aveți? Unde/când au fost realizate?
			Ați urmat unele recalificări profesionale? Când și unde au fost obținute?
		Familia	Aveți familie? Câți membri? Câți membri locuiesc cu dvs.? Câți copii?
			Dețineți o casă/apartament propriu? În ce țară?
			Ați apelat la legislația de reintegrare a familiei?
		Limba	Câte limbi străine cunoașteți/vorbiți? Unde/când le-ați învățat?
			Ce limbă vorbiți în familie? Cu prietenii? Cu copii?
			Ați frecventat cursuri de limbă? Unde/Când? Aveți un certificat oficial de cunoaștere a limbii?
		Cetățenia	Câte cetățenii dețineți? Ale căror state? Când le-ați obținut?
			Cât de dificilă a fost obținerea? Cât a durat obținerea acestora?

Sursa: Elaborat de autor

Ghidul cercetătorului, elaborat cu scopul de a facilita colectarea datelor pe teren, care a permis identificarea indicatorilor de bază și comparabilitatea acestora pentru cele trei etape ale vieții migrantului multiplu studiat. Indicatorii și dimensiunile cercetării au fost elaborate în baza rezultatelor analizei dialogului on-line în societatea de adopție.

Anexa 3. Structura emigranților, în funcție de societatea de destinație

Sursa: Centrul Resurselor Informaționale de Stat «REGISTRU», <http://www.registru.md/date-statistice/referitor-la-cetatenii-rm-plecati-pest-hotare-la-loc-permanent-de-trai> (accesat la 1.01.2016)

Anexa 3.1. Populația în recensămintele din anii 1989, 2004 și 2014

(În limitele recensământului din 2004, 2014, fără populația raioanelor de est și a municipiului Bender)

1989	2004	2014
3.657.665	3.383.332	2.913.281

Sursa: Biroul National de Statistica al Republicii Moldova, www.statistica.md

Anexa 3.2. Date despre persoanele participante la interviu prin metoda *istoria de viața*

Genul (F/M)	Vârsta	Statutul social (căsătorit/necăsătorit/văduv/divorțat)	Nr. de copii în familie
F	35	Căsătorită	1
F	56	Divorțată	2
F	36	Recăsătorită	2
F	50	Recăsătorită	2
M	50	Căsătorit	2
F	31	Necăsătorită	0

Sursa: Elaborat de autor

Anexa 3.3. Profilul multiplu al eșantionului cercetării calitative

	Societatea de origine	Societatea de adopție 1	Societatea de adopție 2	Societatea de adopție 3
1.Marisa	Italia	Spania	Republica Dominicană	Spania
2.Marisol	Bolivia	Argentina	Brazilia	Spania
3.Atika	Maroc	Italia	Spania	
4.Maria	Moldova	Portugalia	Italia	Spania
5.Sergiu	Moldova	Rusia	Portugalia	Spania
6.Arina	Moldova	Italia	Austria	Tailanda

Sursa: Elaborat de autor

Anexa 3.4. Motivele care au stat la baza alegerii societății-gazdă

	Societatea de adopție 1	Societatea de adopție 2	Societatea de adopție 3
1.Marisa	Partenerul	Locul de muncă	Familia & locul de muncă
2.Marisol	Locul de muncă	Locul de muncă	Locul de muncă
3.Atika	Căsătoria 1	Căsătoria 2	
4.Maria	Locul de muncă	Locul de munca	Căsătoria
5.Sergiu	Locul de muncă	Locul de muncă	Locul de muncă
6.Arina	Studiile	Studiile	Locul de muncă

Sursa: Elaborat de autor

Anexa 3.5. Texte: „Limbile străine și apartenența”

P 2: Marisol.docx - 2:3 Codes:[Limba] [Membru] „*Argentina e alături de Bolivia. Se vorbește aceeași limba*”

P 3: Atika.docx - 3:4 Codes:[Limba] „*După cum în Maroc am învățat franceza, italiana o înțelegeam. Locuiam în Veneto în nordul Italiei și dialectul din Veneto era asemănător limbii franceze. și când am ajuns acolo înțelegeam ce vorbește lumea. În Maroc la școală am învățat franceza și araba.*” Ulterior Atika menționează:

P 3: Atika.docx - 3:5 Codes:[Limba] „*Când am ajuns în Italia am învățat rapid limba și am făcut un curs de limbă italiană. Nu am certificat că după trei luni după ce am ajuns acolo am început să lucrez*”.

P 4: Maria.docx - 4:8 Codes: [Limba] „*Știam portugheza și deja cu 4 luni în Italia o învățasem și cu cuvintele din italiană, portugheza și romana reușeam să mă înțeleg. Cu Julio (actualul soț) – el știa portugheza – și cu el la început vorbeam în toate limbile. El m-a ajutat în Italia ca traducător din portugheza în italiană.*”

P 6: Arina.docx - 6:2 Codes: [Limba] „*italiana am învățat-o la liceu.*”

P 6: Arina.docx - 6:8 Codes: [Limba] „*Germana am început s-o învăț chiar din 2009, la Roma am avut un semestru, cam 3-4 luni, după care în 2010-2011 am avut o bursă și am învățat la Institutul Goethe 1 an, germana.*”

Anexa 3.6. Texte: „Cetățenia”

P 2: Marisol.docx - 2:17 Codes: [Cetățenia] *„Am cerut cetățenia în 2011 și am obținut-o în 2013, în ianuarie mi-au dat-o” ;*

P 3: Atika.docx - 3:12 Codes: [Cetățenia] *„Acum am cetățenia spaniolă. După un an de căsătorie cu el am cerut cetățenia, dar am primit-o de puțin timp - anul trecut, și acum în alegerile care vin pot vota, dar anterior nu puteam”;*

P 4: Maria.docx - 4:10 Codes: [Cetățenia] [Familia] *„ Acum am cetățenie spaniolă și sunt căsătorită ... Pe 5 august 2005 m-am căsătorit și pe 13 septembrie am adus copiii. După căsătorie am plecat imediat și am făcut actele copiilor. Am mers la ambasadă să le deschid vize. A fost o vară de zbucium în 2005” ;*

P 5: Sergiu.docx - 5:6 Codes: [Familia] *„Cetățenia ---A Portugaliei. ... doar eu o am, abia acum... ca legea Portugaliei spune ca... soția tot putea să primească certificat de cetățenie dar trebuia să se ducă la școală limbii portugheze, să dea examene în Portugalia, dar așa cum ea e căsătorită cu un portughez, caci eu sunt portughez deja, noi am înregistrat certificatul de căsătorie în Portugalia și el trebuia să fie înregistrat în nu mai puțin de 3 ani de zile ca să cerem cetățenie pentru soție.”*

Anexa 3.7. Texte: „Tradiții si Obiceiuri”

P 1: Marisa.docx - 1:20 Codes: [Traditii&Obiceiuri] *Aici se bea mult, în Italia nu se bea, dar se mănâncă foarte mult. Aici se mănâncă mai puțin. Nu ai atâtea feluri de pastă, le poți pune pe masă, dar nu se obișnuiește, nu se obișnuiește a le pune. În Italia se mănâncă mai întâi ai un bufet cu gustări sărate, apoi te așezi la masa și ai felul întâi, felul doi felul întâi felul trei unul... După carne, sorbete din lămâie, bucate din peste, cașcavaluri, dulciuri ...ai.. fructe, amaro și cafea. Astfel, se termină noaptea și tu tot mănânci aici nu ai terminat. Aici termini de mâncat și dansezi și apoi au un bufet cu dulciuri. În Italia nu se dansează ...*

P 2: Marisol.docx - 2:8 Codes: [Traditii&Obiceiuri] *tradiții în Bolivia: după cum suntem catolici, în general sărbătorile pe care le sărbătorim sunt: Crăciunul, zile de naștere, prima comuniune, botezul, și tot timpul se sărbătorește cu mâncare, așa cum numesc aici în Spania, dar în America de sud noi numim amuerso. Cu o cina, apoi fiesta, sunt persoane care serbează 15 ani, prima comuniune nu este atât de importantă nu e ca aici în Europa. Dar în America latina e botezul, la 15 ani , nunta – care se serbează cu mare făț – cu o petrecere mare. Eu de multe ori cred că persoanele economisesc un an întreg pentru a sărbători sau nunta proprie sau cei 15 ani de viață. Aceasta este o tradiție și aici în Spania am văzut că e foarte diferit, aici este foarte importantă prima comuniune.*

Anexa 3.8. Texte: „Cultura gastronomică”

P 1: Marisa.docx - 1:19 Codes: [Bucate] *gătesc amestecat. Totul amestecat cu produse de aici, un fel de mâncare spaniolă, alta italiană așa cum îmi iese. De ex. pasta cu fasole care aici nu se face, sau fasole cu ciorisso. Sunt 2 lucruri diferite și eu le fac pe ambele.*

P 2: Marisol.docx - 2:15 Codes: [Bucate] *Mâncarea e foarte gustoasă. Am învățat să gătesc când lucram cu brazilienii și eu găteam mâncare braziliană. La întoarcere în Brazilia am gătit mâncare braziliană. Până acum pregătesc unele bucate braziliene.*

P 3: Atika.docx - 3:8 Codes:[Bucate] *Când eram în Italia mâncam mâncare și italiană și din Maroc. Îmi place mâncarea internațională. În Italia am învățat să fac mâncare italiană și aici la fel îmi place mâncarea bască la fel.*

P 4: Maria.docx - 4:13 Codes: [Bucate] *Am învățat să fac mâncarea portugheză că lucram acolo la spălat vesela la restaurant. Dar șefii au văzut că eu cu toate mă descurcam și am lăsat de vesela și am trecut la ajutor de bucătar. Mie bucătăria îmi place. În Italia nu știam cum se face pasta și prima dată am făcut pasta fiarta prea tare... și când am venit aici Julio m-a învățat și mi-a zis cât timp trebuie să fierb pasta. În Portugalia se mănâncă foarte mult bacalau (un nume de peste) și la ceremonii și la nunți.*

Anexa 3.9. Texte: „Folclor”

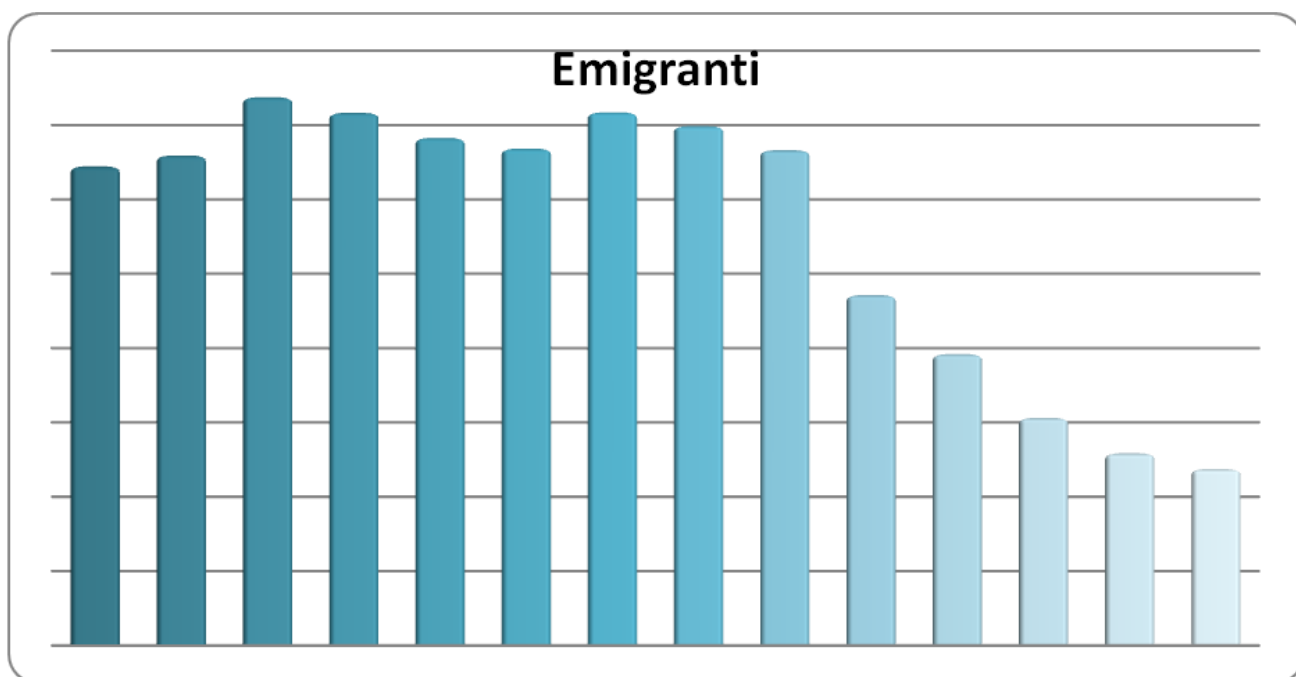
P 2: Marisol.docx - 2:14 Codes: [Folclor] *Mă încântă muzica braziliana, Samba Braziliana mă încântă.*

P 2: Marisol.docx - 2:10 Codes: [Folclor] *Ascultam muzica Boliviană când eram în Bolivia. Aici la fel ascult muzica mea de acasă, acum în Internet, dar atunci ascultam la casetofon. Șeful meu aducea casetofonul cu muzică și noi ascultam. După ce m-am întors în Bolivia ascultam muzica din Argentina, este muzică foarte frumoasă, de ex. La Samba Argentina este prețioasă. Până acum am muzică din Argentina în Bolivia.*

P 2: Marisol.docx - 2:21 Codes: [Folclor] *când ascult muzica Boliviană mă întristez, sunt nostalgică. Când ascult muzica din America de Sud și când aud de autori, scriitori de acolo mă întristez. ... mă domină nostalgia și dacă ași putea fi pe pământul meu ar fi genial, dar nu avem așa puteri ...*

P 1: Marisa.docx - 1:23 Codes: [Folclor] *Nu ascult muzică italiană. Pentru că devin tristă. Îmi e dor și când o ascult mă întristez. Muzica baskă nu o înțeleg și nu-mi place. Spaniola da o ascult. Dar depinde de cine cântă, și nu știu ... de moment, de modă.*

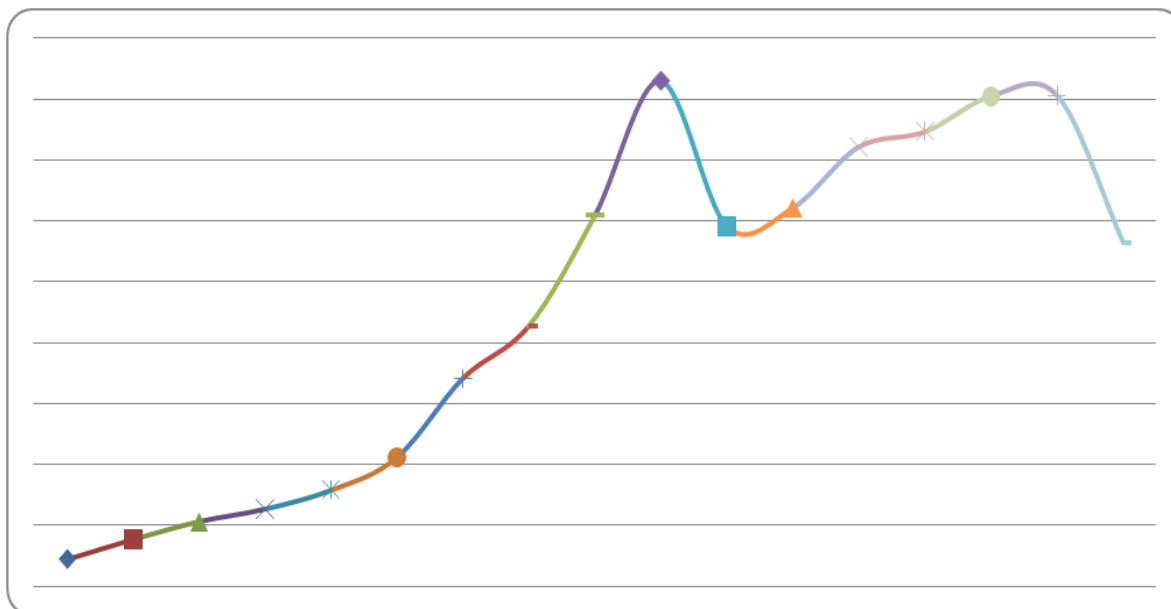
Anexa 4. Emigranți , plecați pentru a se stabili cu domiciliul permanent sau temporar în străinătate

Sursa: Biroul National de Statistica al Republicii Moldova, www.statistica.md

Anexa 5. Transferuri de mijloace bănești din străinătate, efectuate în favoarea persoanelor fizice în bază netă

(Unitatea de măsură: milioane USD)

Sursa: BNM, www.bnm.md

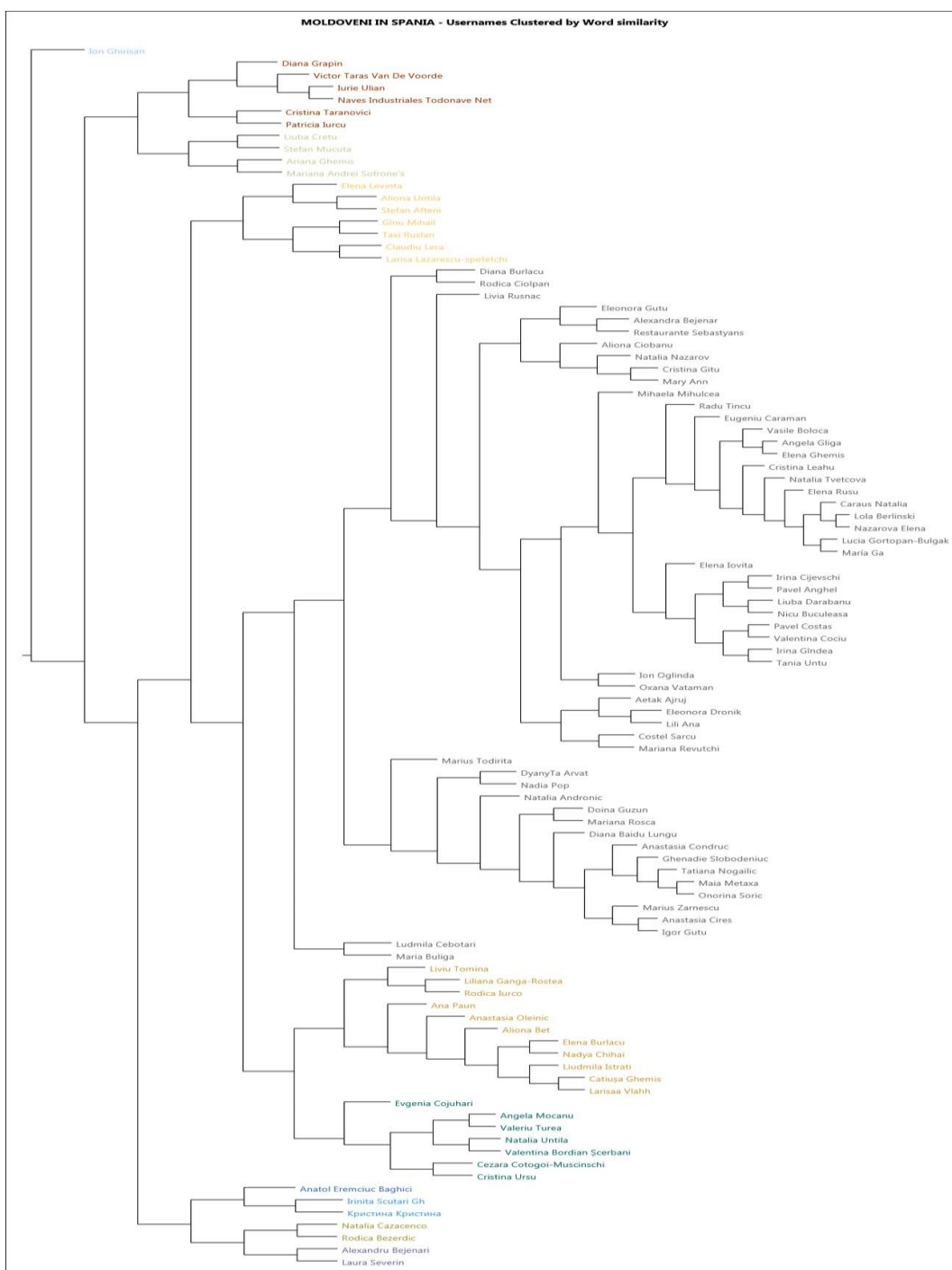

**Anexa 6. Veniturile disponibile medii lunare pe o persoană
(în lei)**

Anul	Indicator	Total pe republică	Urban	Rural
2006	Venituri disponibile - total	839.6	1000.6	723.8
	Venituri din remitente	116.3	118.6	114.7
2007	Venituri disponibile - total	1018.7	1210	878.9
	Venituri din remitente	178.5	155.6	195.3
2008	Venituri disponibile - total	1188.6	1463.3	987
	Venituri din remitente	227.5	189.4	255.5
2009	Venituri disponibile - total	1166.1	1477.1	939.2
	Venituri din remitente	198	185.5	207
2010	Venituri disponibile - total	1273.7	1574.7	1054.7
	Venituri din remitente	213.9	178	240.1
2011	Venituri disponibile - total	1444.7	1792.8	1186.4
	Venituri din remitente	220.7	203.1	233.7
2012	Venituri disponibile - total	1508.8	1869	1242.8
	Venituri din remitente	241	217.8	258.2
2013	Venituri disponibile - total	1681.4	2046.3	1406.1
	Venituri din remitente	291.2	250.9	321.6
2014	Venituri disponibile - total	1767.5	2111.1	1505.7
	Venituri din remitente	311.7	257.6	352.9

Sursa: BNS, www.statistica.md , accesat la data de 25.03.2016

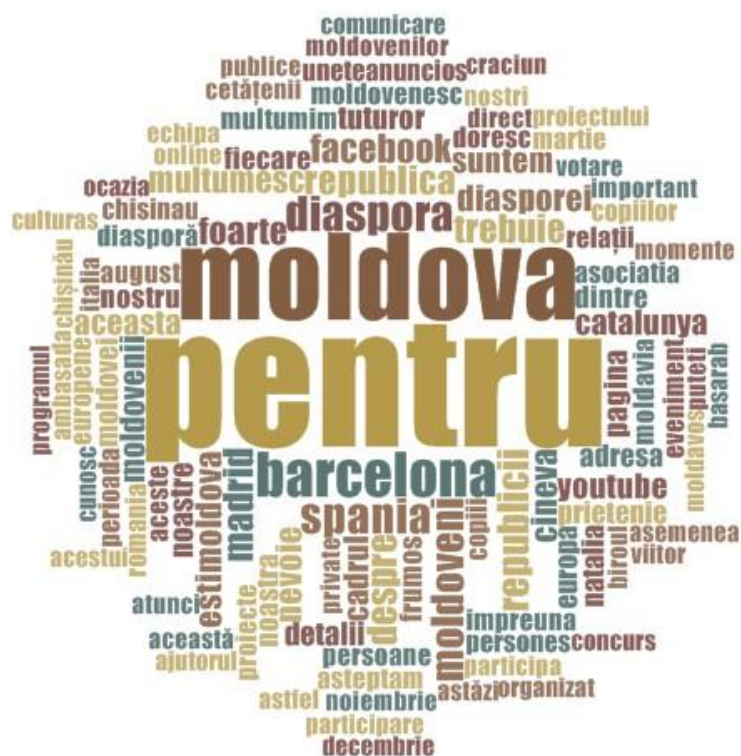
Anexa 7. Frecvența implicării celor mai activi membri în dialogul on-line

Sursa: Elaborat de autor

Vizualizarea grafică a interacțiunilor/discuțiilor dintre cei mai activi membri ai comunității discursive „Moldovenii în Spania”, elaborat cu ajutorul software-ului NVivo.

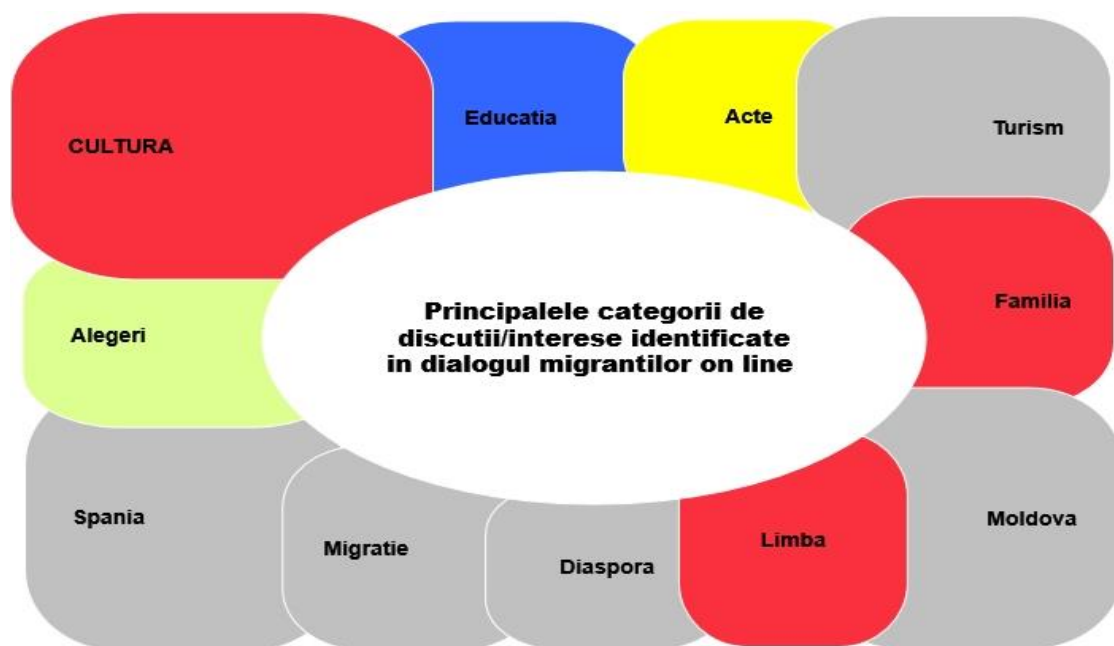
Anexa 8. Dominantele dialogului on-line

Sursa: Elaborat de autor

Vizualizarea grafică a subiectelor de interes ale comunității discursive Moldovenii în Spania, prin intermediul aplicației „Word Cloud”, al software-ului Nvivo.

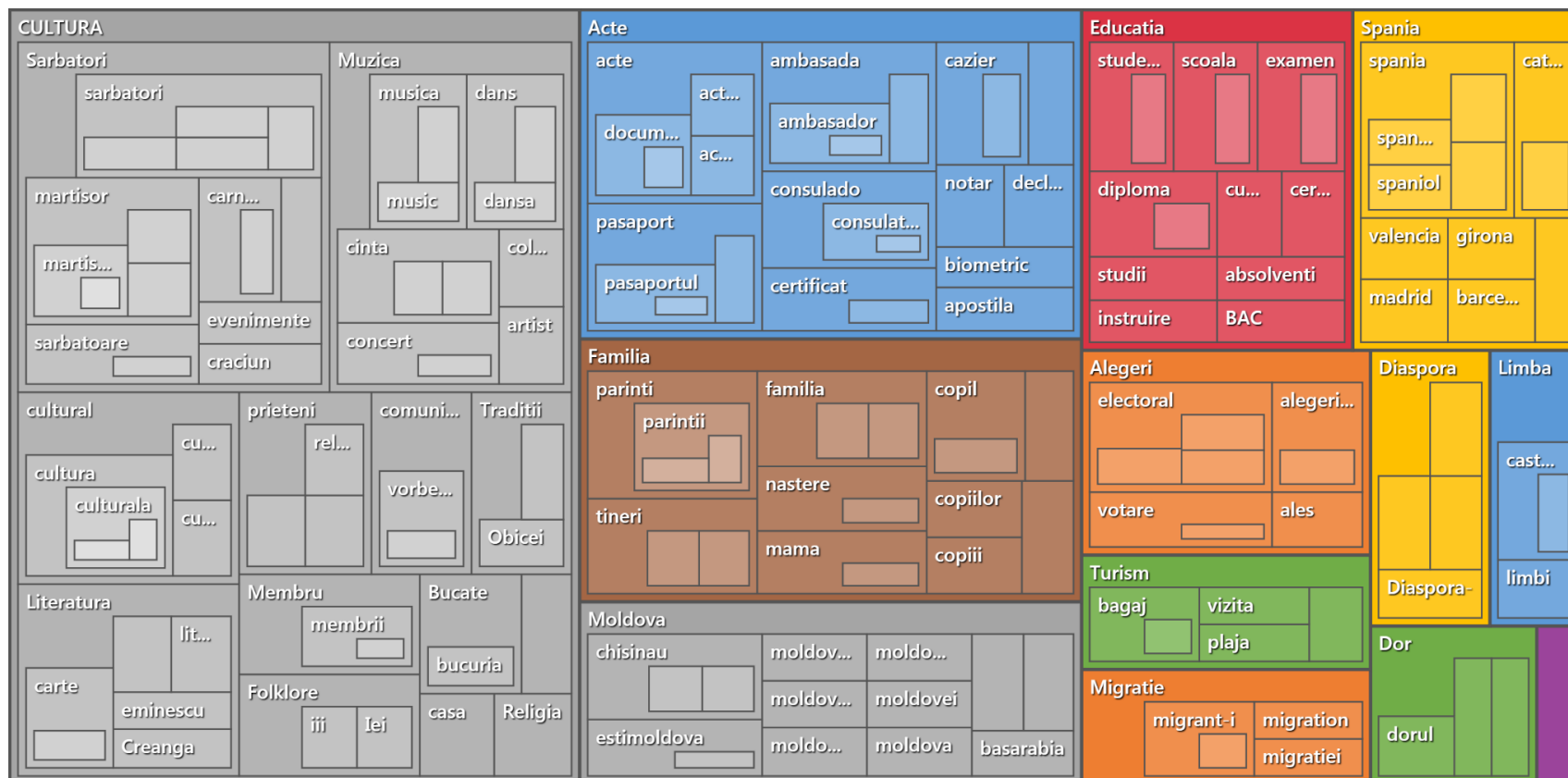
Anexa 9. Principalele categorii de interes care prevalează în dialogul on-line al migranților moldoveni

Sursa: Elaborat de autor

Vizualizarea grafică a principalelor categorii de interes ale comunității discursive Moldovenii în Spania, elaborat cu ajutorul software-ului Nvivo.

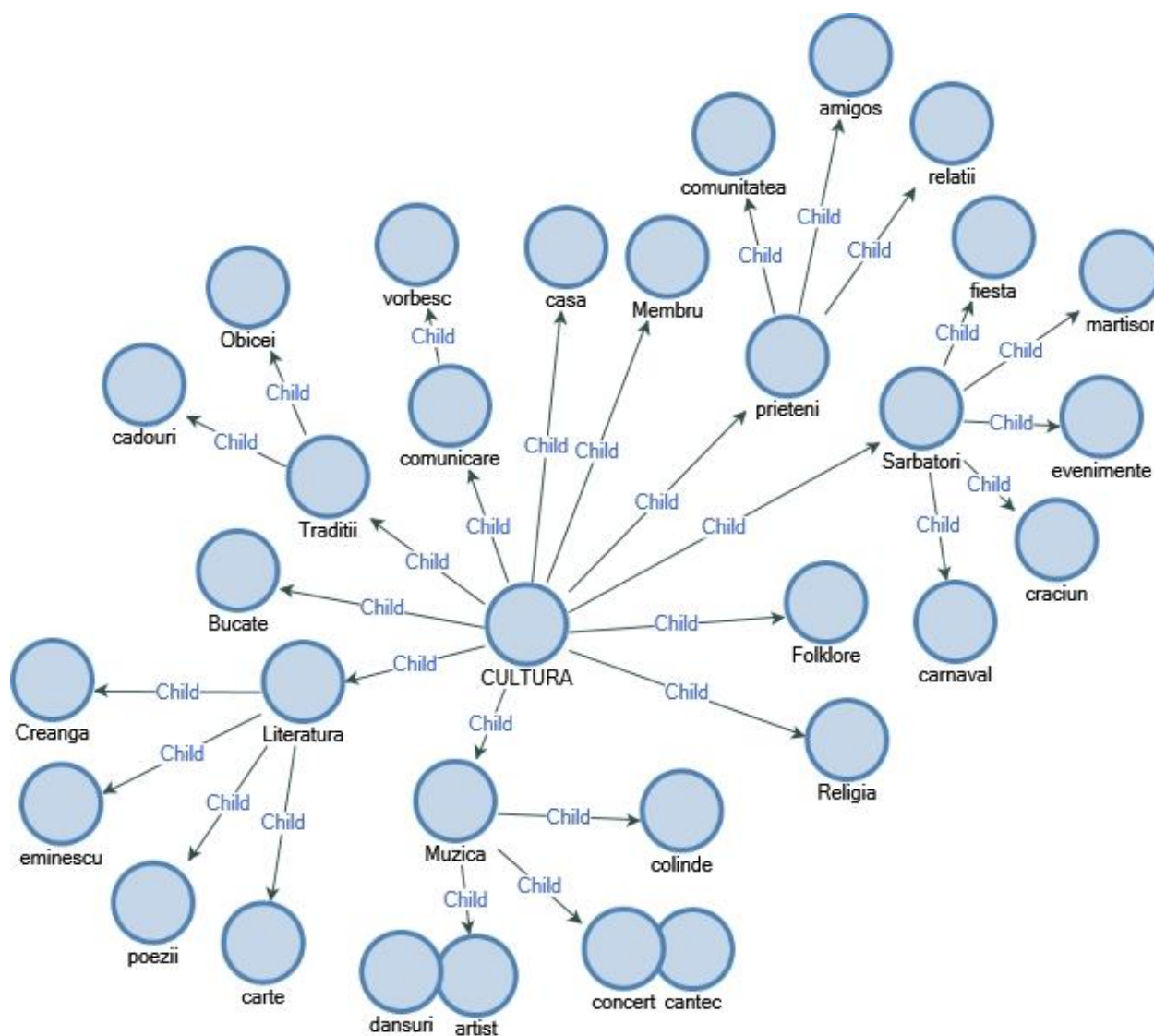
Anexa 10. Dominantele dialogului on-line al migranților

Sursa: Elaborat de autor

Vizualizarea dominantelor dialogului on-line al migranților și ale categoriilor, elaborat cu ajutorul Nvivo.

Anexa 11. Indicatorii categoriei Cultura

Sursa: Elaborat de autor

Vizualizarea grafică a indicatorilor ce aparțin categoriei Cultura în cardul dialogului on-line al migranților, elaborat cu ajutorul software-ului Nvivo.

Anexa 12. Texte: „Informații utile despre diverse evenimente culturale”

„Prietenii, mâine singura trupă de muzică moldovenească din Barcelona își lansează primul CD. Veniți să-i susținem!”

„Poezia contemporană românească în prim-plan la Madrid...în cadrul proiectului „Miercurea literaturii europene” și cu ocazia Târgului de Carte din Retiro.

„Săptămâna aceasta, prin volumul de poezie „Miniaturas de tiempos venideros. Poesía rumana contemporánea” (Ed. Vaso Roto, 2013), ... Madrid în capitala spaniolă...”

“SUNTEM DEPARTE, DAR SARBATORILE și TRADITIILE, NU TREBUIE UITATE PENTRU TOTI MOLDOVENII DIN CATALUNYA. Asociatia “Moldovos en Catalunya”, va invita sa sărbătorim “Ziua Limba Noastră” ... și Sărbătoarea Națională “Ziua vinul”....”

Anexa 13. Texte: „Sărbători tradiționale și serbări atât ale societății de adopție, cât și a celei de origine”

“Crăciun de vis la Barcelona, organizat de ESTIMOLDOVA”

“ ...Va invitam pe mici și mari sa veniți cu noi ... de la 15.00 pina la 18.00...un atelier pentru copii unde vor afla despre tipicul sărbătorii Paștelui în Moldova, despre vopsitul ouălor și altele. Va propunem o petrecere în familie și cu alte familii, o Sărbătoare a Primăverii, o Sărbătoare a Sufletului!”

“...jornada musical de l'Esperanzah! 2014, la festa de l'economia social i solidària de Catalunya....(Ziua muzicala a Esperanzah – sarbatoarea economiei sociale si solidarietatii in catalunia)”

“...Dulce Martisor Barcelonez!!...”

“... Zilei Internaționale a Femeiei, va invit la un Concert Extraordinar cu participarea inedita a unor din cei mai iubiti și renumiți interpreți ai Republicii Moldova...”

“... "Carnavalul Iernii" ... ateliere lunare pentru conaționalii noștri în localul ASESORIA INTERNACIONAL BCN .... Primul atelier, din Ianuarie, îl dedicam Marilor noștri Poeți Mihai Eminescu și Grigore Vieru ...”

“ BASARAB (proiect de prezentare a moldove si denumirea unei orchestre din Barcelona) BASARAB ... ofrece música de autor compuesta por Anatol Eremciuc Baghici, fundador de la orquesta. El objetivo de este proyecto es difundir el folclore y hacer conocer todos los matices de estos estilos musicales...” (Basarab prezintă muzica compusa de Anatol Eremciuc Baghici, fondatorul orchestrei. Obiectivul proiectului este de a prezenta folclorul si face cunoscut acest stil de muzica...)

Anexa 14. Texte: „Tradițiile culturale”

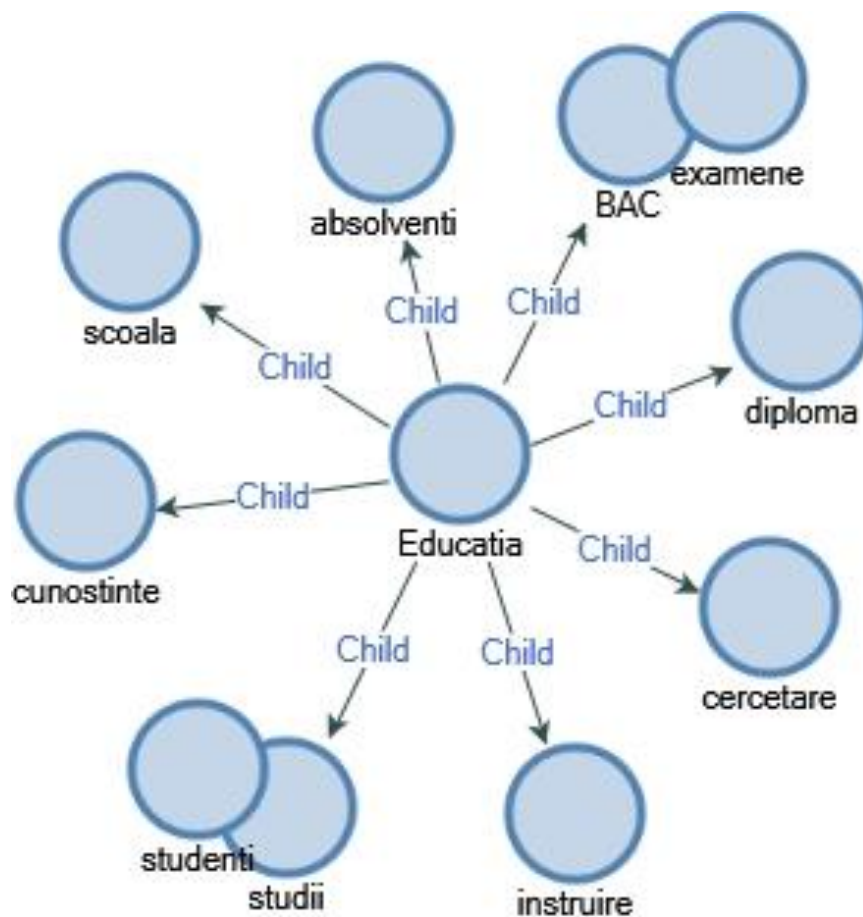
“... IA este matricea noastră culturală, un simbol al identității și creativității naționale, care dăinuie din timpuri străvechi, ea poate deveni un brand de țară recunoscut de toată planeta dacă vom reuși să o promovăm împreună....”

“... 5 octombrie 2013 începem să fim cunoscuți ca moldoveni în Catalunia ca suntem din Moldova ca avem tradiții ca avem sărbători ca suntem capabili să vorbim mai multe limbi. s. multe impresii pozitive au avut despre noi ...”

“...Barcelona a descoperit duminică, 24 mai, tradițiile moldovenești, în cadrul atelierului EștiMoldova „Uzor cu dor de casă”.”

“Cel mai important festival multicultural al anului invită atât cetățenii Republicii Moldova cât și turiștii la sărbătoarea culturilor diferitor popoare și a tradițiilor naționale.”

Anexa 15. Indicatorii categoriei Educație

Sursa: Elaborat de autor

Vizualizarea grafică a indicatorilor ce aparțin categoriei Educație în cardul dialogului on-line al migranților, elaborat cu ajutorul software-ului Nvivo.

Anexa 16.Texte: „Discursuri din dialogul on-line al migranților privind educația”

“.. Examen ...CCSE para obtención de la Nacionalidad Española...” (Examen CCSE pentru a obține cetățenia Spaniei)

“... Caut...lista cu scoli... Daca nu reușesc la publicos (scoli publice), am șanse mai mari la concertados? (scoli private)”

“ (limba) catalana copii oricum o invata, fiica-mea a tăcut jumătate de an dar apoi a întrecut și catalanii”

“...copiii mei merg la școala privata și se invata în catalana...”

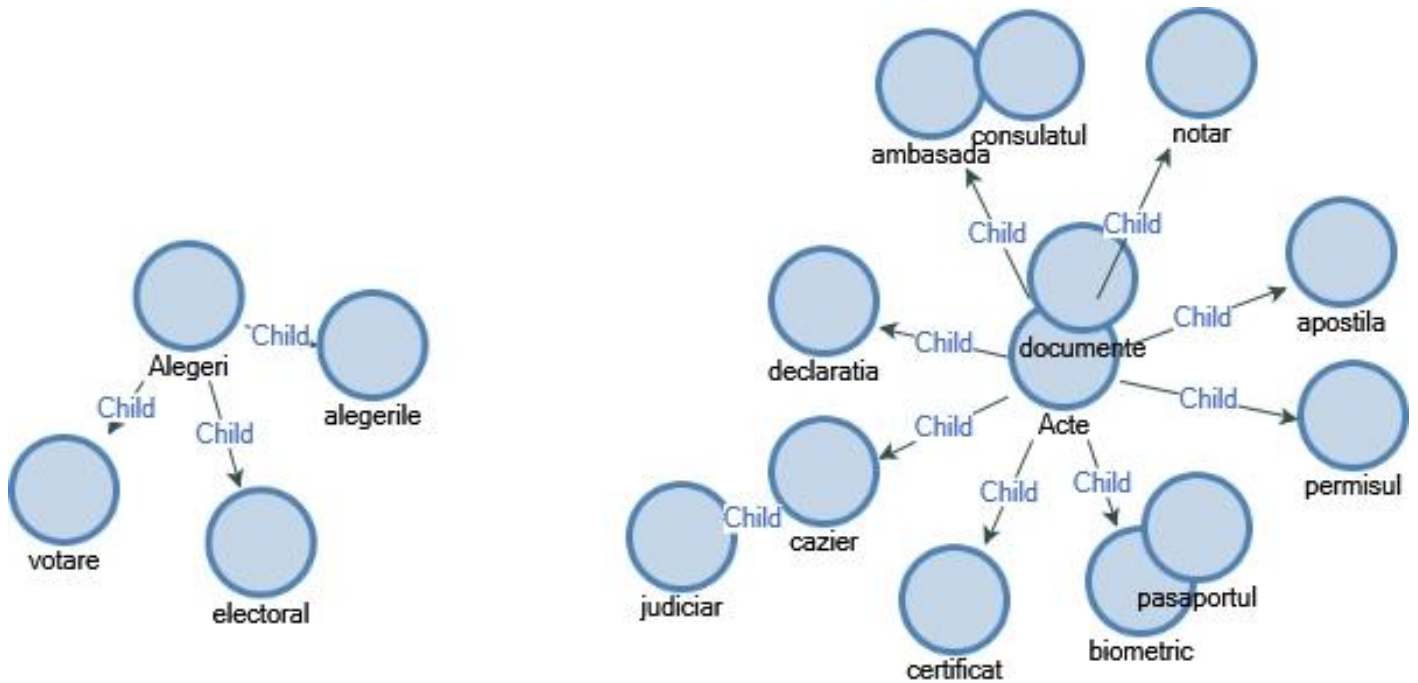
“Care este prețul mediu pentru o școala privata și aia concertado?”

“Comunidad de Madrid organiza, prin intermediul centrelor CEPI, cursuri de limba spaniolă pentru străini”

“... informații.... baeatul meu anul asta termina liceul din Moldova având un bacalavr și el vrea sa incerce la medicina sau careva alta specialitate legata cu chimie, biologie sau altele, dar nu stim cum functioneaza procedura de invataminit în ispania... eu și baeatul am fost în italia cam vreo 7 ani și rezultam rezidenti în italia inca, ...suntem cetateni UE.. dar cu ..criza asta de vreo doi ani am fost nevoita sami intorc baiatul la invatat în Moldova..unde acum se pregatestea sa dea bacul la liceu...cum și ce acte ne vor trebui? cum se poate registra ca viitor student? ...”

„ ...În septembrie-decembrie(sfârșitul lunii) o să am un modul de studii în Barcelona. Vin împreună cu familia, soț și fetiță de 2 ani. Mai avem 2 săptămâni, dar încă nu am găsit chirie. ... poate cineva da ceva în chirie sau cunoaște...”

Anexa 17. Indicatorii categoriilor Acte și Alegeri

Sursa: Elaborat de autor

Vizualizarea grafică a indicatorilor ce aparțin categoriilor Acte și Alegeri în cardul dialogului online al migranților, elaborat cu ajutorul software-ului Nvivo.

Anexa 18. Texte: „Fragmente ale dialogului on-line al migranților privind perfectarea actelor”

„... Am nevoie urgent de informație. Cineva poate sa-mi explice daca cu pașaportul biometric se poate veni liber în Spania și care sunt condițiile de intrare pe teritoriul spaniol (daca la vama odată ce cobori din avion, cer ceva acte sau cum e)...”

„... am nevoie de cazier juridic moldovenesc și românesc (nu am cetățenie, dar am fost studentă în România trei ani). Cum credeți că ar trebui să fac: să le cer de la ambasadele respective din Madrid sau să fac o procură și să rog pe cineva de acasă să mi le ia? ...”

„... Barcelona este Consulat Onorific -
<https://www.facebook.com/consuladomoldaviabarcelona/?fref=ts> ...”

„... întâlnire cu Diaspora... Teme pentru discuție: 1) - Integrarea în societatea spaniola 2) - Participarea la activitățile diasporei 3) - Participarea diasporei la Expoziția culturală din Madrid pe data de 17-22 decembrie. 4) - Organizarea în comun a sărbătorilor de iarnă. Vom avea ca invitați pe Ambasadorul Moldovei în Spania D. Valeriu Gheorghiu și Consulul Moldovei din Madrid D. Oleg Popov. D-lor vor putea răspunde la întrebările ce ar interesa pe cetățenii prezenți la întâlnire...”

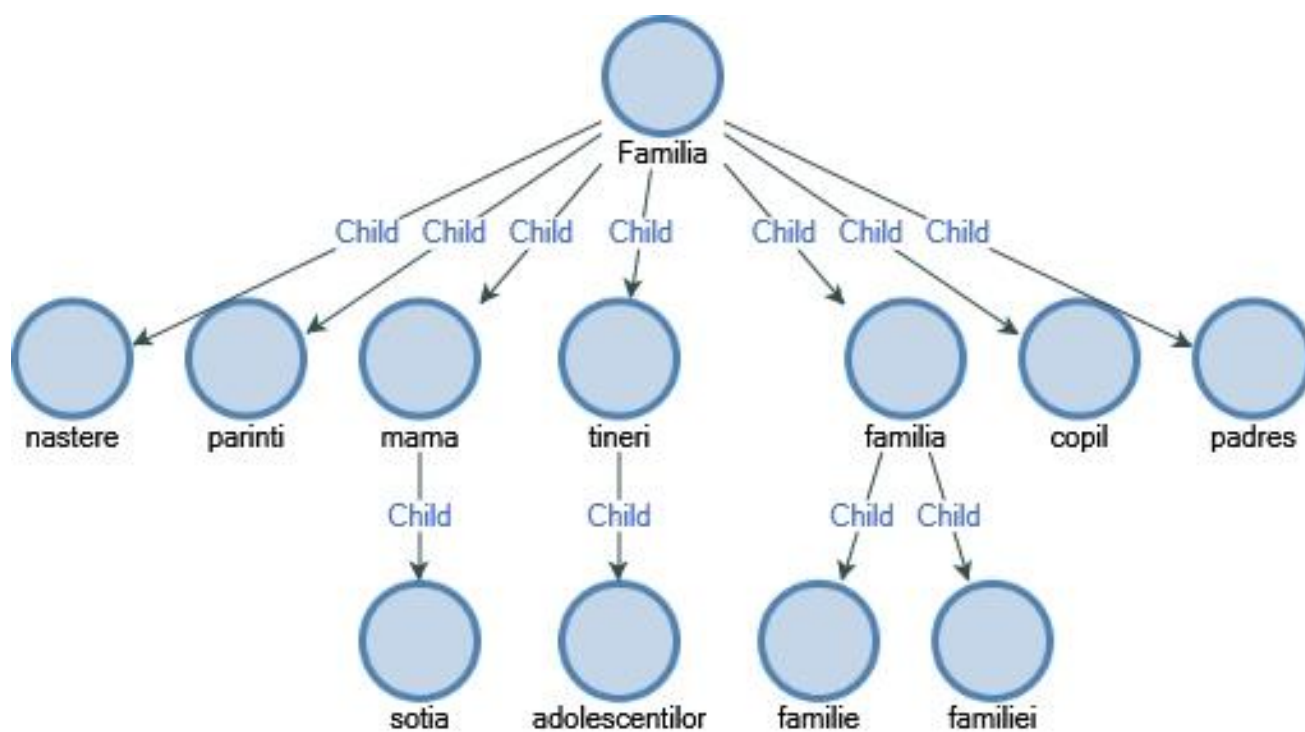
Anexa 19. Texte: „Fragmente ale dialogului on-line al migranților privind domeniul electoral”

„ATENTIE ...!!!Lansarea cursului de instruire la distanta a funcționarilor electorali..."E-learning pentru alegeri libere și corecte..."

„... - la centrul de votare din Madrid a fost o atmosfera plăcută. Raman surprins de declaratiile, ce le intalnesc aici. ... Posibil ca nu a fost suficient de amabila cu toata lumea. Trebuie sa intelegeti ca ea avea responsabilitatea de tot ce se petrecea acolo..."

„ - Eu va pot asigura ca doamna de la intrare a fost foarte nepoliticoasa.... am vrut sa intru în cabina de vot cu copilul doamna a zis ca nu se poate ...ca nu sa mi fure nimeni.....am scris după incident la comisia electorala centrala din chisinau și mi sa spus ca nu pot intra 2 persoane mature dar cu copil da....doamna mia sujerat ca daca nu scot copilul afara din cabina votul nu va fi valabil ceia ce nui adevarat...pe viitor ar trebui sa cunoasca anumite lucruri sa sami explice cu un ton normal... „

Anexa 20. Indicatorii categoriei Familia

Sursa: Elaborat de autor

Vizualizarea grafică a indicatorilor ce aparțin categoriei Familia în cardul dialogului on-line al migranților, elaborat cu ajutorul software-lui Nvivo

Anexa 21. Texte: „Fragmente ale dialogului on-line al migranților privind alte subiecte de interes”

„... nevoie de ajutor ...! ... Va rog sa nu ramineti indiferenți și sa imi acordati o șansa la viața. Am un copil de 2 anisori, dar sunt foarte bolnav – am cancer la unicul rinichi pe dreapta ...Familia se afla intr-o situatie grea... Domnul sa Va aiba în paza! ... cu doamne ajuta ....

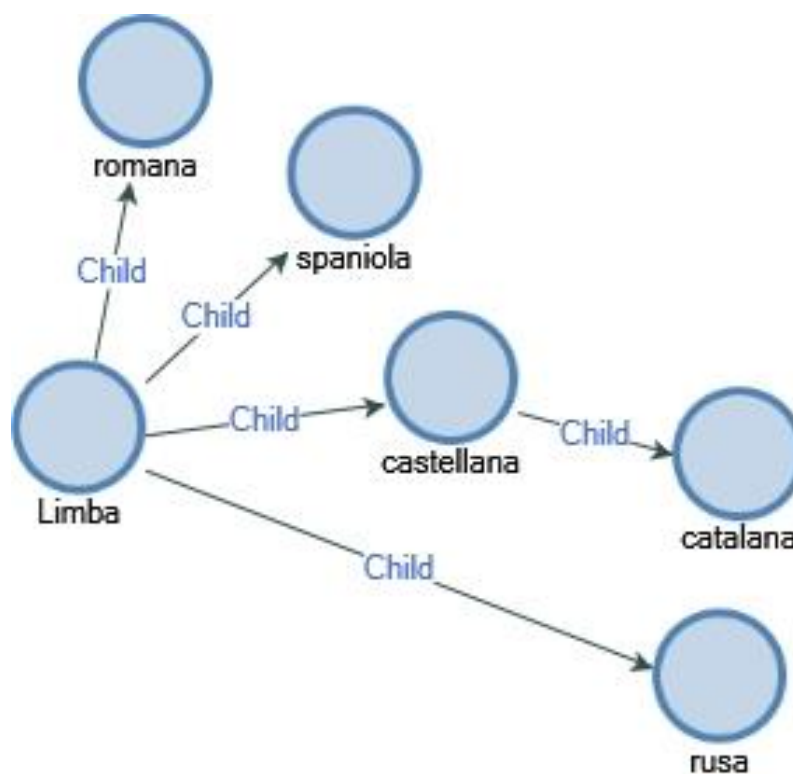
„Va rog sa nu ramineti indiferenți fata de aceasta micuta care își dorește foarte mult sa trăiască, ... Orice ajutor o poate salva pe micuta Beatrice...”

„... Eu și familia mea , suntem foarte multumiți ca avem posibilitate de a trai decent, și chiar uneori sa ne permitem mici capricii! Dar cel mai important, cel puțin pentru mine, este faptul ca pot sa ofer copiilor mei un viitor mai bun, un nivel de viața înalt (din toate punctele de vedere), o viața calitativa și multe usi deschise cu mari posibilitati! Eu cind am venit, am venit ca emigrant și m-am vazut obligată sa lucrez din greu, multe, prea multe ore, ca sa dau datorii, etc. Deci, în situația mea, usile erau închise pentru a face loc altor obiective! Copiii noștri însa pot crește la nivelul spaniolilor și într-adevăr au multe posibilitati, este nevoie doar de susținerea și îndemnul parintilor(toate acestea se referă evident în sfera părintească)! ...”

„ O cunosc pe Angelina de mult timp. Am lucrat împreuna, suntem prieteni buni. Este o persoana extraordinara, ambitioasa și care stie sa traiasca viața frumos, dar iata ca boala nu alege. Familia ei a fost inundata de o durere imensa, fiica ei - Teresa- de doar 1 an și 1 luna a fost diagnosticata cu o tumoare cerebrala. Ea are nevoie de ajutorul nostru...”

Anexa 22. Indicatorii categoriei Limba

Sursa: Elaborat de autor

Vizualizarea grafică a indicatorilor ce aparțin categoriei Limba în cardul dialogului on-line al migranților, elaborat cu ajutorul software-ului Nvivo

Anexa 23. Texte: „Fragmente ale dialogului on-line al migranților privind educația”

„Limba română poate fi învățată... de acasă. Oportunitatea este accesibilă pe o platformă online, pe care se pot înscrie toți cei interesați să cunoască mai multe despre limba oficială a Republicii Moldova...”

„Comunidad de Madrid organizează, prin intermediul centrelor CEPI, cursuri de limba spaniolă pentru străini”

„...o companie de consultanță spaniolă cu sediul în Madrid caută o persoană din RM vorbitoare de rusă și română pentru un job de proiect manager... Bineînțeles cunoașterea limbii engleze este obligatorie și posesia unei diplome de învățământ superior în drept/economie/relații internaționale ar fi de dorit...”

„Greșelile în limba română de pe panourile publicitare, afișe și alte inscripții vor putea fi semnalate pe o platformă online. Direcția Cultură din cadrul Primăriei capitalei a lansat astăzi, 31 august, pe o rețea de socializare „Pagina cu greșeli”, unde fiecare cetățean va putea posta poze cu...”

DECLARAȚIA PRIVIND ASUMAREA RĂSPUNDERII

Subsemnata, declar pe răspundere personală că materialele prezentate în teza de doctorat sunt rezultatul propriilor cercetări și realizări științifice. Conștientizez că, în caz contrar, urmează să suport consecințele în conformitate cu legislația în vigoare.

Mariana Roșca

Iunie 2018

CURRICULUM VITAE

Nume / Prenume **Mariana Roșca**
 Cetățenia Republica Moldova
 Date de contact roshcam@yahoo.com

Studii

Doctorat	01/10/2012 – prezent
Calificarea, Numele și adresa	Doctorand, Institutul de Istorie al Academiei de Științe a Moldovei, Filosofie socială
Masterat	01/07/2010 – 12/05/2012
Calificarea, Numele și adresa	Master în Dezvoltarea Globală și Justiția socială, St. John's University, New York, USA
Masterat	01/10/2006 - 12/07/2007
Calificarea, Numele și adresa	Masterat în Studii Internaționale Avansate, Institutul European de Înalte Studii Europene și Internaționale, Nice, Franța
Superioare	01/09/2000 - 30/07/2002
Calificarea, Numele și adresa	Traducător de Limba Engleză, Institutul de Instruire Continua, Chișinău, Republica Moldova
Superioare	01/09/1995 - 30/06/2000
Calificarea, Numele și adresa	Economist – Sociolog, Academia de Studii Economice, Chișinău, Republica Moldova

Stagii

Comisia Europeană, Bruxelles, Belgia, 01/03/2008 - 01/08/2008

Participări în proiecte științifice

1. Proiectul Băncii Mondiale: KNOMAD-Global Knowledge partnership on Migration and Development; 2. Proiectul OCED pentru Competitivitate în Eurasia Investment and Competitiveness in Central Asia; 3. Proiectul OIM „Migrație și Dezvoltare”; 4. Proiectul SDC „Diaspora Engagment Hub”; 5. Proiectul „MID – Mobilities for innovation and Development”, Universitatea Deusto, Spania; 6. Proiectul de cercetare instituțional al Institutului de Istorie al Academiei de Științe a Moldovei „Descentralizarea axiologică în societatea bazată pe cunoaștere” 2011-2014; 7. Proiectul „Integrarea tradițiilor filosofiei contemporane în societatea bazată pe cunoaștere” 2015-2018.

Participări la foruri științifice

Conferința științifică internațională „Filosofia și perspectiva umană”, dedicată Zilei Mondiale a Filosofiei, 2013, 2014, 2015, 2016, 2017; Conferința științifică internațională a doctoranzilor „Tendințe contemporane ale dezvoltării științei: viziuni ale tinerilor cercetători”, 2014, 2015, 2016, 2017

Domenii de interes științific

Migrație, Diasporă, minorități, cultură, comunicare, politici publice

Apartenența la societăți

Membră a Asociației științifice a Rețelei de studii în Științele Politice

Cunoașterea limbilor

Limba de stat (nativ), rusa (C2), engleza (C2), spaniola (B2), italiana (B2), franceza (A1)

Lucrări științifice publicate

- Pascaru A., Rosca M. The migration in and from the community in the knowledge-based society. In: Anals of Ștefan cel Mare University of Suceava. Suceava: Ștefan cel Mare University Press, 2014, vol.2, p. 77-89. ISSN 2069 – 4008 (online: ISSN 2069 – 4016)
- Pascaru A., Roșca M. Aspecte identitare în dialogul cultural dintre migranți și reprezentanții societății de adopție. În: Revista de Filozofie, Sociologie și Științe Politice, 2014, nr.3 (166), p.172-179. ISSN 1857-2294.
- Pascaru A., Roșca M. A theoretical contribution to the contemporary migration: a socio-philosophical reflection. In: Annals of Ștefan cel Mare University of Suceava. Suceava: Ștefan cel Mare University Press, 2016, vol.1, p.73-84. ISSN 2069 – 4008 (online: ISSN 2069 – 4016)
- Roșca M. Migrația în contextul transnațional. În: Filosofia și perspectiva umană. Materialele Conferinței științifice consacrată Zilei Mondiale a Filosofiei, Chișinău: Artpoligraf, 2014. p.188-194. ISBN 978-9957-6-6
- Roșca M. Deschideri interdisciplinare privind noile forme de cetățenie și comunitate. În: Filosofia și perspectiva umană. Materialele Conferinței științifice consacrată Zilei Mondiale a Filosofiei, Chișinău: Artpoligraf, 2015. p.155-163. ISBN 978-9975-3036-7-5
- Roșca M. Contribuții ale populației aflate în migrație la dezvoltarea comunicării interculturale. În: Convergențe spirituale Iași-Chișinău. Nr.8-9/2015, p.184-189, ISSN 2343-9661
- Roșca M., Ciobanu R. Impactul extinderii UE asupra configurării unor noi forme de cetățenie și identitate. În: Materialele conferinței științifice internaționale „Interacțiunea dreptului intern cu dreptul internațional: provocări și soluții”. Chișinău: Tipografia centrală, 2015. Vol.3, p.110-119. ISBN 978-9975-53-566-3.
- Roșca M. Migrație și multiculturalism la început de secol – un nou tip de universalism? În: Filosofia și perspectiva umană. Materialele Conferinței științifice consacrată Zilei Mondiale a Filosofiei, Chișinău: Artpoligraf, 2016. p. 162-172. ISBN 978-9975-933-99-5
- Roșca M., Ciobanu R. Dimensiuni multiculturale ale individualității la Constantin Stere În: Materialele conferinței științifice internaționale C. Stere prozator, publicist și jurnalist. Iași: Vasiliane 98, 2016. p. 358-369. ISBN 978-973-116-503-5.
- Roșca M. Repere teoretice în studiul migrației prin prisma dialogului cultural. În: Pregătim viitorul promovând excelența. Congresul Internațional al Universității Apollonia. secțiunea Științe social-umane, 2016, p. 191-203. ISBN 978-606-8410-74-6.
- Roșca M. Legitimarea dialogului RM privind migrația – premisă a constituirii unei noi clase sociale. În: Materialele conferinței științifice internaționale „Inegalități sociale în RM. Premise ale constituirii clasei de mijloc. Chișinău 2017, p.335- 362, ISBN 978-9975-9761-9-0
- Roșca M. Migrația și experiențele dialogului cultural. În: Migrație, diasporă, dezvoltare. Chișinău. 2016. p.221-228. ISBN 978-9975-57-218-7.
- Roșca M. Identitatea individului în cadrul procesului de aderare a RM la UE. În: Provocările societății contemporane. Protecția datelor cu caracter personal: o nouă provocare?. Chișinău 2014. p. 68-76. ISBN 978-9975-71-563-8.
- Roșca M. Impactul extinderii Uniunii Europene asupra migrației din Republica Moldova. În: Conferința transfrontalieră a tinerilor: Tinerii politicieni, juriști, economiști, jurnaliști, artiști, filologi...vis-a-vis de extinderea Uniunii Europene, 2013, p.102-109. ISBN 978-9975-4364-4-1
- Roșca M. Oportunitățile sistemului tehnologiilor informaționale și comunicaționale în elucidarea dialogului migranților. În: Tendințe contemporane ale dezvoltării științei: viziuni ale tinerilor cercetători. Chișinău. 2016, p.165-170. ISBN 978-9975-933-85-8.
- Roșca M. Aspecte social filosofice ale autorilor autohtoni în abordarea dialogului cultural, migrației, culturii și identității. In Filosofia și perspectiva umană. materialele conferinței Științifice Chișinău 2017, p.135-149. ISBN 978-9975-4387-8-0.

